

**İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİNİN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BRICS-T ÖRNEĞİ**

Tuba YÜCEL

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Hilmi ÖZKAYA

Uşak

Eylül,2019

**İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: BRICS-T ÖRNEĞİ**

Tuba YÜCEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Hilmi ÖZKAYA

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül,2019

ÖZET

İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BRICS-TÖRNEĞİ

TUBA YÜCEL

İktisat Ana Bilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 2019

Danışman: Doç. Dr. M. Hilmi ÖZKAYA

Yükselen ekonomilerin dış ticaret önderliğinde büyümesiyle ilgili dünyada çok detaylı çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda ihracatın büyümeyi artırdığı birçok bilim uzmanı tarafından kanıtlanmıştır. İhracat artışının rakamlarla ifade edilmesinin yanında niteliğiyle de büyümeyi artıracığına yönelik çalışmalarda son zamanlarda ekonomi bilimcilerin ilgi alanı olmaktadır. Bu çerçevede BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ihracatta ürün çeşitlendirmesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için 1990-2018 zaman dilimi kapsayan veriler baz alınarak, Dumitrus-Hurlinpanel nedensellik testi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu çalışmada ele alınan değişkenler; bağımlı değişken olarak kişi başı büyüme oranı (GDP per capita, growth), ihracat çeşitlendirme endeksi (export diversification index) ve ticari açıklık (trade openness) 'dır. Elde edilen bulgularla, ihracatta ürün çeşitliliği BRICS ülke ekonomisini uzun dönemli ekonomik büyüme üzerine etkisi istatistiki açıdan önemli yere sahip olacak sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ticari açıklık değişkeninden Kişi başı büyüme oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi, GDP değişkeninden ihracat çeşitlendirmesi değişkenine tek yönlü nedensellik ilişkisi ve ticari açıklık değişkeninden ihracat çeşitlendirmesi değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: BRICS, İhracat Çeşitlendirmesi, İhracat, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

THE EFFECT OF EXPORT DIVERSIFICATION ON ECONOMIC GROWTH: THE BRICS-T CASE

Tuba YÜCEL

Department of Economics

Uşak University Institute of Social Sciences, Semtember,2019

Advisor: Assoc. Dr. M. Hilmi ÖZKAYA

There are many detailed studies about the growth of emerging economies under the leadership of foreign trade. In the studies conducted, it has been proved by many scientists that export increases growth. In addition to the fact that the increase in exports is expressed in numbers, economic scientists have recently become interested in studies that will increase the growth. In this context, BRICS countries and for determining the relationship between Turkey's export product diversification and growth based on the data covering the 1990-2018 time period, were analyzed by Dumitrus-Hurlinpanel causality test method. The variables discussed in this study are; The dependent variable is GDP per capita, growth, export diversification indexes and trade openers. According to the findings, it is concluded that the effect of BRICS country economy on the long-term economic growth will be statistically significant. As a result of the analysis, it is concluded that there is one-way causality relationship from the trade openness variable to GDP, one-way causality relationship from the GDP variable to export diversification variable and one-way causality relationship from the commercial gap variable to the export diversification variable.

KeyWords: *BRICS, ExportDiversification, Export, EconomicGrowth*

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İktisat Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Programı 164004026 No'lu öğrencisi Tuba YÜCEL'in "İhracat Çeşitlendirilmesinin Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: BRICS-T Örneği" adlı tezi 20 / 09 / 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Doç. Dr. M. Hilmi ÖZKAYA	
Üye	: Doç. Dr. Yılmaz BAYAR	
Üye	: Doç. Dr. Üzeyir AYDIN	

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans süreci boyunca desteklerini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. M. Hilmi ÖZKAYA' ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bu zorlu süreçte her zaman tavsiye ve görüşleriyle destek olan değerli hocam Doç. Dr. Yılmaz BAYAR hocama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışmamda tavsiye ve görüşleriyle çalışmanın analiz kısmına yön veren Araştırma Görevlisi Koray YAPA hocama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Eğitim hayatımda emeği olan başta ailem olmak üzere, tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Tuba YÜCEL

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel bilgiler

Ad / Soyad Tuba YÜCEL

Doğum Yeri ve Tarihi

Lisans Öğrenimi

Yüksek Lisans Öğrenimi

Yabancı Diller İngilizce

E-Posta Adresi tuba.yucel44@hotmail.com

İçindekiler

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	i
TABLolar LİSTESİ	v
GRAFİKLERLİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	4
1.EKONOMİK BÜYÜME TANIMI VE TÜRLERİ	4
1.1.Ekonomik Büyüme	4
1.1.1.Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörler	4
1.2.Merkantilizm	8
1.3.Fizyokrazi.....	9
1.4.Klasik Büyüme Teorileri.....	9
1.4.1.Adam Smith (1723-1790).....	10
1.4.2.David Ricardo (1772-1823)	11
1.5.Heckscher&Ohlin Faktör Donatımı Teorisi.....	12
1.6.Neo Klasik Büyüme Teorisi.....	14
1.7.İçsel Büyüme Teorileri.....	17
1.7.1.AK Modeli.....	19
1.7.2.Lucas Modeli:Beşeri Sermaye ve Büyüme	20
1.7.3.AR-GE Modeli.....	21
1.2. DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ	22
1.2.1.İthal İkameci Büyüme Stratejisi	22
1.2.2.İhracata Dayalı Büyüme Stratejisi	23
1.2.3.İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki	24
1.2.4.İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi;Teorik ve Ampirik Literatür	25
1.2.5.İhracat Çeşitlendirmesi	28
1.2.6.İhracat Çeşitlendirmesinin Dünyadaki Bazı Ülke Örnekleri	30
1.2.7.Kenya	30
1.2.8.Uganda.....	31
1.2.9.Şili.....	32

1.2.10.Malezya ve Tayland.....	32
1.2.11.Kosta Rika.....	33
II. BÖLÜM	34
2.1.TÜRKİYE BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİVE DIŞ TİCARETİ	34
2.1.1.Türkiye Ekonomisi Ve İhracatının Tarihsel Gelişimi	34
2.1.2.1923-1945 Dönemi	34
2.1.3.1946-1960 Dönemi	37
2.1.4.1960-1980 Dönemi	39
2.1.5.1989-1995 Dönemi	42
2.1.6.1996 Gümrük Birliğine Geçiş Dönemi ve Sonrası.....	42
2.1.7. Türkiye'nin 2000 yılı Sonrası Dış Ticareti	44
2.2.BRICS ÜLKE GRUBUBAZI MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİ ve DIŞ TİCARETİ	48
2.2.1.Brezilya.....	50
2.2.2.Rusya.....	53
2.2.3.Hindistan	56
2.2.4.Çin	59
2.2.5.Güney Afrika	61
2.3.TÜRKİYE VE BRICS ÜLKE GRUBU DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ	65
2.3.1.Türkiye ve BRICS Ülke Grubu Yıllar İçerisindeki Dış Ticareti	65
2.3.2. Türkiye'nin Brezilya İle Dış Ticareti	65
2.3.3. Türkiye'nin Rusya İle Dış Ticareti	67
2.3.4.Türkiye'nin Hindistan İle Dış Ticareti	69
2.3.5.Türkiye'nin Çin ile Dış Ticareti.....	71
2.3.6. Türkiye'nin Güney Afrika İle Dış Ticareti.....	74
III. BÖLÜM	76
İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ	76
3.1. LİTERATÜR TARAMASI	76
3.3. EKONOMETRİK MODEL	82
3.3.1.Haussman Testi.....	82
3.3.2. Wald Testi	84
3.3.3 Model Tahmini	84
3.3.4.Varsayımlardan Sapmaların İncelenmesi.....	85
3.3.5.Varsayımlardan Sapmaların Düzeltilmesi	86
3.4. AMPİRİK YÖNTEM	86
3.4.1. PANEL VERİ ANALİZİ : TANIM VE KAPSAM	86

3.5. AMPİRİK BULGULAR	87
3.5.1. Birim Kök Testi İçin Yatay Kesit Bağımlılık Testi	87
3.5.2. Peseran (2006) Cadf Birim Kök Testi.....	88
3.5.3. Panel Nedensellik Testi Sonuçları	89
SONUÇ.....	90

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1923-1930 Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$	35
Tablo 2: 1931-1945 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$.....	36
Tablo 3: 1946-1960 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (Milyon \$).....	38
Tablo 4: 1961-1980 Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$.....	40
Tablo 5: 2000-2018 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$.....	44
Tablo 6: Türkiye'nin 2000-2017 Dönemi İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı %.....	45
Tablo 7: Türkiye'nin 2014-2018 Dönemindeki İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı	46
Tablo 8: Türkiye'nin 2014-2018 Dönemindeki İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı.....	46
Tablo 9: Türkiye'nin 2012-2018 Dönemindeki İhracatın ilk 10 Faslı (Bin \$)	47
Tablo 10: Türkiye'nin 2012-2018 Döneminde İthalatının İlk 10 Faslı (Bin \$).....	48
Tablo 11: 2018 Yılı BRICS Ülke Grubu Bazı Makro Ekonomik Göstergeleri	50
Tablo 12: Brezilya Dış Ticaret 2000-2018 Dönem Verileri (Milyon \$).....	52
Tablo 13: Rusya'nın 2000-2017 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$).....	54
Tablo 14: Hindistan'ın 2000-2017 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$	57
Tablo 15: Çin Dış Ticareti 2000-2018 Dönemi Verileri (Milyon \$).....	60
Tablo 16: GüneyAfrika'nın 2000-2018 Dönemi Dış Ticaret Değerleri (Milyon \$)	63
Tablo 17: Türkiye-Brezilya 2001-2018 Dönemi Dış Ticareti (Bin \$)	66
Tablo 18: Türkiye-Rusya 2001-2018 Dönemi Dış Ticareti (Bin \$).....	68
Tablo 19: Türkiye ile Hindistan 2001-20018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	70
Tablo 20: Türkiye İle Çin'in 2001-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon).....	72
Tablo 21: Türkiye ile Güney Afrika'nın 2001-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (milyon)	74
Tablo 22 : Hausman Testi	83
Tablo23: LM(LR) Testi Sonuçları	83
Tablo 24: World Testi Sonuçları	84
Tablo 25: Maksimum Olabilirlik	84
Tablo 26: Değişen Varyans Testi	85
Tablo 27 : Otokolerasyon Testi	85
Tablo 28: Varsayım Sapmaların Düzeltilmesi.....	86
Tablo 29 : Yatay Kesit Bağımlılık Testi	88
Tablo 30: Peseran Cadf Brim Kök Testi	88
Tablo 31: Panel Nedensellik Testi Sonuçları	89

GRAFİKLERLİSTESİ

Grafik 1: Brezilya'nın 2000-2018 Dönemi Dış Ticareti (Milyon \$).....	53
Grafik 2: 2000-2017 Dönemi Rusya'nın Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	55
Grafik 3: Hindistan'ın 2000-2017 Dönemi Dış Ticareti (Milyon \$).....	58
Grafik 4: Çin'in 2000-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$).....	61
Grafik 5: Güney Afrika Dış Ticaret 2000-2018 Dönemi Verileri (Milyon \$).....	64
Grafik 6: Türkiye-Brezilya 2001-2018 Dönemi Dış Ticareti (Bin \$).....	67
Grafik 7: Türkiye ile Rusya 2001-2018 dönemi Dış Ticaret verileri (Bin \$).....	69
Grafik 8: Türkiye İle Hindistan'ın 2000-2018 Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	71
Grafik 9: Türkiye'nin İle Çin'in 2001-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$	73
Grafik 10: Türkiye'nin Güney Afrika ile Dış Ticaret Verileri	75

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- Ar-Ge** : Araştırma Geliştirme
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- BRICS** : Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
- FED** : Amerikan Merkez Bankası
- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYH** : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- İHDB** : İhracata Dayalı Büyüme
- WB** : Dünya Bankası
- IMF** : Uluslararası Para Fonu
- OECD** : Ekonomik Kalkınma Yardım Konseyi
- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Güçlü ülkelerin ekonomileri incelendiğinde küresel dış ticarete payları yüksektir. Ülke ekonomilerinin büyümesinde ve kalkınmasında dış ticaret önemli yere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde yapılan bir çok analizlerde ihracat oranlarının artışı ile büyüme oranlarının artışı paralellik göstermiştir.

Gelişmekte olan bazı ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikaları ve başarılı performanslarıyla piyasaların yükselen ekonomileri olarak adlandırılmışlardır. Küresel piyasalarda ihracat gelirleri yüksek olan ülkeler ihracatta yaşanan dalgalanmalardan en çok etkilenen ülkeler olurlar. İhracatında bir ya da birkaç ürüne bağlı olan ülkeler, ürünlerin fiyatlarının düşmesinde ihracat gelirlerindeki istikrarsızlık ülkenin ekonomisine ve ülkenin büyüme oranlarına olumsuz olarak yansıtacaktır. İhracat gelirlerindeki dalgalanmalara karşı en iyi yöntemlerden birisi ihracat sepetindeki ürünlerin çeşitlenmesidir. İhraç ettikleri ürün sayısı artan ihracat sepeti çeşitlenmiş ülkeler dalgalanmalardan daha az etkilenirler ve ihracat gelirlerindeki istikrarsızlık minimize edilir.

Küresel ticarete, ülkeler dış ticaret gelirlerinin istikrarlı olması olası ekonomik dalgalanmalardan etkilenmemek için ihracat sepetlerini çeşitlendirmesi zorunlu olmuştur. Yükselen ekonomiler olarak adlandırılan BRICS ve dünya ticaretinde söz sahibi olmak isteyen gelişmekte olan ülkeler sınırlı sayıda olan ihracat ürünlerine ve geleneksel olarak ihraç ettikleri ürünlere bağlı kalmamalıdır. Küresel ticarete sadece petrol ve petrol ürünleri ihraç eden ülkeler meydana gelecek küresel kriz ya da piyasa dalgalanmalarında en çok etkilenen ülkeler olacaktır. İhracatta ne kadar yüksekse krizden o kadar büyük oranda etkilenecektir. Bu bağlamda ülkenin yüksek miktarda geleneksel ürün ihracatının yanında, çeşitlendirilmiş ihracat sepeti çok önemlidir.

Gelişmiş ülkelerin son dönemlerde büyüme hızlarında düşüşler yaşanmaktadır. Gelişmiş ekonomilerdeki düşüşlere rağmen yükselen ekonomiler dünya üretiminde önemli paylara sahip olurken küresel ticarete daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır. BRICS ülke grubu uluslararası ticarete söz sahibi olma yolunda

hızla ilerlerken, BRICS kalkınma bankasının kurulmasıyla IMF ve Dünya bankasına alternatif olma yolunda önemli adımlar atmıştır.

BRICS ülke grubunun son yıllarda yüksek büyüme oranlarına sahip olmasının en önemli sebeplerinden birisi hızla artan çeşitlendirilmiş olan üretimi ve yüksek ihracat performansı göstermiş olmalarıdır. Küresel ekonomilere bakıldığı zaman gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişmemiş ülke ekonomilerine göre ihracat oranları oldukça fazla, ihraç ettikleri ürün yelpazesi oldukça geniştir. Dünyadaki yapılan iktisadi çalışmalar ve analizler sonucunda ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeyi artırdığı yönünde bulgular ortaya çıkmıştır. İhracat çeşitlendirmesinin yanı sıra Pazar çeşitlendirmesinin de ekonomik büyümeye pozitif yönlü katkıları olmuştur.

Türkiye ve yükselen ekonomiler olarak adlandırılan BRIC ülkeleri, dış ticaretlerinde liberal politikalar ile küresel ekonomiye entegre olma yolunda önemli adımlar atmışlardır. BRICS ülkeleri son yirmi yılda hızla büyüyen ekonomileri ile dünya dış ticaretinde söz sahibi olmaktadır. Dünya'nın en önemli ihracatçı ülkeleri bu gruptadır. Bu çalışmada BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticareti, özellikle ihracat oranları açıklanacaktır. Bu kapsamda ülkelerin ihracat çeşitlendirmesinin büyümeye olan etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada BRICS ülkelerinin Türkiye ile olan dış ticaret ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; ekonomik büyüme dış ticaret kavramaları ve ilişkisi ele alınmış, ihracat çeşitlendirmesi kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde; Türkiye ve BRICS ülkeleri dış ticaretleri, ve BRICS ülkelerinin Türkiye ile olan ticari ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeye olan etkisi analiz edilerek, ihracat çeşitlendirmesi ile ilgili dünyada ve Türkiye' de yapılan teorik ve ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmada ele alınan zaman dilimi 1990-2018 kapsayan dönemdir. Panel nedensellik testi uygulanarak sonuçlar iktisadi olarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Konusu

İhracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeyle olan ilişkisi, BRICS ülkeleri ve Türkiye için 1990-2018 dönemini kapsayan verilerle panel nedensellik testi uygulanarak, saptamaya çalışmak.

Araştırmanın Önemi

Dünya ekonomisinde dış ticaretin büyümeye olan etkisi birçok çalışmalarla kanıtlanmıştır. Ülkelerin özellikle ihracat oranları artıkça büyüme oranları da paralel olarak artmıştır. İhracatın rakamsal artışının büyümeyi artırmasının yanında niteliksel olarak da artan ihracatın büyümeye olan etkisi ekonomi biliminde merak uyandırmıştır. Bu çalışmada yükselen ekonomileriyle dünyanın önemli ülkelerinin oluşturduğu BRICS ülkelerinin, ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeye olan etkisi araştırılmıştır. Bu çalışma dünya literatüründe yapılan ihracat/ ihracat çeşitlendirmesi ve büyüme ilişkisi analizlerine önemli katkılar sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, BRICS ülkeleri ve Türkiye için, ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeye olan etkisinin, panel nedensellik yöntemiyle belirlenmesidir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Çalışmada 1990-2018 dönemini kapsayan verilerle panel nedensellik analizi yöntemi kullanılarak BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin verileri ile analiz edilmiştir. Çalışmanın kapsadığı yıllar 1990 ve 2018 dönemi arasındaki verilere ulaşılabilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada BRICS ülkelerinin ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeye olan etkisi panel nedensellik yöntemiyle analiz edilmiştir. Uygun model seçimi için F testi, LM(LR) Testi ve Hausman Testi kullanılmıştır. Yapılan test sonucunda modelin rassal birim etkiler modeline uygun olduğu görülmüştür. Uygulanan birim kök testi sonucunda durağanlığı saptanan değişkenlerin arasındaki nedensellik, Dumitrescu- Hurlin nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

I.BÖLÜMEKONOMİK BÜYÜME

1.1.Ekonomik Büyüme

Küreselleşen dünyada gelişmişlik düzeyi farklı, benimsediği ekonomik politikalar farklı olsa da her ülkenin üzerinde durduğu en önemli olgulardan birisi ekonomik büyümedir. Hem gelişmiş ülkelerde, hem de gelişmekte olan ülkelerde iktisatçıların en çok tartıştığı konudur. Ekonomik büyüme genel olarak, bir ekonomide üretilen mal ve hizmet kapasitesinde zaman içerisinde oluşan artışı ifade eder. Ekonomik büyümeden söz edilebilmesi için, uzun dönemde ve sürekli olması gerekir. Bu bağlamda ekonomik büyüme belirli dönemler de kişi başına reel hasılda meydana gelen artışı ifade etmektedir. Yani ekonomik büyüme kısa dönemle ölçülebilecek statik bir olgu değil, uzun dönemde belirlenen dinamik bir olgudur (Taban, 2008).

İktisat literatüründe ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme terimleri bazen aynı anlamda kullanılmaktadır. Ekonomik kalkınma genel olarak kabul edilen tanımı, bir ülkede yapılan üretim artışlarının ve gelir artışlarının beraberinde, ekonomik, kültürel, sosyal ve politik alanlarda oluşan yapısal değişim sürecidir. Ekonomik kalkınma ise; ülkede yaşanan niceliksel artışların beraberinde niteliksel değişim yolundaki her olguya işaret etmektedir (Berber, 2006 : 9-13).

Ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler için de geçerliken, ekonomik kalkınma daha çok fakir ülkeler ile özdeşleşmiştir. Makro bir değişken olan ekonomik kalkınma ve aynı zamanda makro süreçtir. Ekonomik büyüme ise hem makro özelliklere sahiptir, hem de mikro özelliklere sahiptir. Ekonomik büyüme iktisat teorisi kapsamında yer alırken, ekonomik kalkınma ise çoğunlukla iktisat politikasının kapsamında yer almaktadır (Berber, 2006 : 11-14).

1.1.1.Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörler

Ekonomik büyüme etkileyen dört önemli faktör vardır. Bunlar; sermaye, iş gücü, teknolojik gelişme ve doğal kaynaklardır. Bu dört önemli faktörün ekonomik

büyüme üzerindeki etkileri üretim fonksiyonu dahilinde göstermek mümkündür(Taş, 2011 :5)

$$\Delta Y = F(\Delta L, \Delta K, \Delta N, \Delta T)$$

Yukarıdaki denklemde Y reel GSMH'ı, K sermayeyi, N doğal kaynakları ve T teknolojiyi göstermektedir. Δ İse meydana gelen değişimleri göstermektedir. Sermayenin genel tanımı; gelecekteki üretimi ve gelecekteki geliri artırmak amacıyla mevcut gelirin bir kısmını tasarruf edilip, yatırıma dönüştürülmesidir. Yeni makineler, yeni fabrikalar, donanımlar, araç-gereçler bir ulusun fiziksel sermayesini artırır (Berber, 2006: 15-18). Bu tür yatırımlara üretimi artırdığı için üretken yatırımlar denir. Beşeri sermaye yatırımı ise; ekonomideki iş gücünün niteliğini düzeltmek, niteliğini artırmak için insan kaynaklarına yapılan yatırımdır. Sermaye yatırımları bir ülkenin ekonomisinin büyümesinde önemli rol oynar. Ekonomik büyümenin temel dinamiği niteliğindedir. Bir ekonomi büyüme yolunda ilerlemesi için tasarrufları artırıp sermaye birikimine gitmeli, biriken sermayeyi yatırım için kullanmalıdır. Sermaye birikimindeki yetersizlik geliştirmekte olan ekonomileri olumsuz yönde etkilediği birçok çalışmalarla kanıtlanmıştır. Ülke, ekonomisinin sermaye birikiminde bulunması için tasarruf oranlarını artırması gerekir. Sermaye birikimi tasarruf ile yapılamıyorsa başka kaynakların faaliyete geçirilmesi gerekir. Sermaye birikimi geçmiş tüketim ile gelecekteki üretim arasındaki ekonomik dengeyi sağlamaya yöneliktir. Eğer ülke sermaye kaynaklarını sağlıklı şekilde kullanıp iyi yatırımlar yaparsa gelecekteki ekonomisinin büyümesine önemli katkı sağlayacaktır.

Bir ülkenin ekonomik büyümesini etkileyen önemli faktörlerden biride nüfus yapısında meydana gelen değişimlerdir. Ekonomik büyümeyi uyaran olumlu etken nüfus artışla beraber iş gücünde meydana gelen artışlarıdır (Berber, 2006: 29). Nüfus artışı, iç pazarın genişlemesi sonucunu ortaya çıkarırken bir yandan da iş gücü miktarının artmasına imkân sağlar. Aşırı nüfus artışı emek arzında olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Emek arzına ilave edilen iş gücü verimli bir şekilde kullanılırsa ülke için olumlu, verimsiz bir şekilde kullanılırsa olumsuz sonuçlar oluşturur. Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı yüksektir. Sınırlı üretim olanaklarına sahip olan gelişmekte olan ülkeler de iş gücünün tamamı üretim sürecinde yer alamamaktadır. İş gücünün niceliği kadar niteliği de önemlidir. Beşeri

sermaye için yapılan yatırımlarda iş gücünün eğitilmesi üretim artışına katkı sağlar. Çalışan iş gücünün eğitimi ve becerisinin gelişmesi için yapılan yatırımlar teknolojik gelişmenin önünü de açar ve böylelikle nüfus ve iş gücü üretime önemli derecede katkılar sağlar.

İktisadi büyümenin temel dinamiklerinden biri de teknolojidir. Teknolojinin genel kabul gören tanımı; mal ve hizmetin üretimi için gerekli bilgi, teknik ve organizasyon bütünüdür. İktisatçılar, sanayi devrimiyle birlikte yeni buluşların hız kazanması sonucunda teknolojik gelişmeleri ele almışlardır. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde teknoloji, ekonomik büyümenin en önemli unsuru olarak görülmüştür. Yapılan bilimsel çalışmalarda ekonomik büyüme ile teknoloji arasında büyük oranda kolerasyon saptanmıştır. İktisadi yaklaşımlarda, istihdamın verimliliğe paralel olarak arttığı; verimlilik artışlarının ise büyük oranlarda teknolojik gelişmelerden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Bir ülkenin AR-GE yatırımları, inovasyon hareketleri, bilgi işlem teknolojileri ne kadar gelişirse büyümeye pozitif yönlü etki yapar. Teknolojik gelişme ülkedeki bilimsel ve ar-ge çalışmalarına paralel olarak artar. Bu bağlamda ülke nüfusunun eğitim düzeyinin yükseltilmesi ar-ge çalışmaları ve teknolojik yenilik yaratma potansiyelini artıracaktır (Taban, iktisadi büyüme, 2013). Gelişmiş ülkeler ar-ge faaliyetlerine daha çok yatırım yapmaktadır. Yapılan yatırımlar sayesinde hem iş gücünden hem de diğer üretim faktörlerinden tasarruf oranları artar. Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırım ne kadar fazla olursa teknolojik ilerleme o kadar fazla olur. Teknolojik ilerleme de büyümeye önemli derecede olumlu etkiler sağlar.

Ekonomik büyümeyi etkileyen diğer iki faktör ise doğal kaynaklar ve girişimciliktir. İnsan ihtiyaçlarına karşılıyan doğada bulunan ekonomik ve toplumsal amaçların gerçekleşmesinde kullanılan araçlara doğal kaynaklar denir. Doğal kaynakların varlığı ülkelerin büyümesini kolaylaştırmıştır. Özellikle bazı ülkelerdeki petrol, doğalgaz, değerli maden gibi önemli doğal kaynaklar, ülkelerin ihracat seviyesini artırmış ve büyümesine pozitif yönlü etkiler sağlamıştır. Bir ülkenin ekonomisinde doğal kaynakların fazla olması ekonomik kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebilir fakat doğal kaynakların fazla olması tek başına ekonomik büyümeyi gerçekleştirmez (Taban, iktisadi büyüme, 2013). Örneğin petrol piyasasında fiyatların artmış olduğu 1973-1982 dönemlerinde petrol ihraç eden

ülkelerin çoğunun, elde ettikleri gelirlerini sürdürülebilir ekonomik büyüme sürecine dönüştüremedikleri görülmüştür (Taban, iktisadi büyüme, 2013). Şili ve Bolivya gibi bazı madencilik alanında ileri seviyede bulunan ülkeler, ekonomik gelişmişlik bakımından çok az mesafe kat etmişlerdir. Japonya oldukça sınırlı doğal yer altı ve yer üstü kaynağasahip olmasına rağmen, son yıllarda çok büyük bir iktisadi büyüme oranları sergilemiştir (Taban, iktisadi büyüme, 2013). Girişimci sermaye ve iş fikrini harmanlayıp istihdam sağlamak hem de geliri artırmak amacıyla iş sahasını oluşturan kişidir. Teknolojinin ve diğer üretim olanaklarının gelişmesi girişimcinin işini kolaylaştırmaktadır. Üretim faktörlerinin tamamının bulunması iktisadi büyümeyi gerçekleştirmez. Bütün üretim faktörlerini harmanlayacak girişimcilerin işini kolaylaştıracak politikalar benimsemek gerekir. Hükümetler girişimcilere parasal desteklerin yanında eğitim, tanıtım fırsatları da sağlamalıdır. Girişimcilerin ar-ge argümanları desteklenmeli, yurt dışında tanıtılması için imkânlar sağlanmalıdır.

Ekonomik büyüme konusunda yapılan analizlerin ve geliştirilen teorilerin tarihi, makro iktisat okullarıyla paralellik arz eder (Berber, 2006: 50). İktisadın bilim olarak kabul edilmesi klasik dönemle başlar. Büyüme konuları ise klasik iktisatçılardan daha önce incelendiği bilinmektedir. 15.yy'ın ortalarından itibaren Batı Avrupa'nın iktisat politikalarını belirlemiş olan iktisadi düşünce Merkantilizmdir. Ekonomik zenginlik ve büyümenin kaynağını, ülkenin sahip olduğu değerli madenlerin yani altın ve gümüşün belirlediğini varsaymıştır. 17.yy'ın ikinci yarısından itibaren ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş süreci başlamıştır. Fizyokratlar, merkantilist düşüncenin aksine büyümenin sanayi sektörü sayesinde değil tarım sektörünün öncülüğünde gerçekleşeceğini savunmuşlardır (Berber, 2006: 53). 18.yy'ın sonlarına doğru ise büyümede öncü sayılacak olan modeller klasikler ile başlar. Klasik büyüme teorilerini oluşturan görüşler Adam Smith ile başlar. Ricardo, J.B. Say, T.R. Malthus ve J.S. Mill klasik görüşün diğer önemli temsilcileridir. 19.yy da ise J.Schumpeter ekonomik büyümenin teknolojik yenilikleri üretim sürecine uygulanmasıyla sağlanabileceği görüşünü savunmuştur. Büyük dünya buhranı sonrasında Keynesyen düşüncenin klasiklerin bir adım önüne geçmesi, büyüme analizlerine de yeni teorilerin üretilmesine zemin hazırlamıştır (Berber, 2006: 53-57). Birçok modern büyüme teorileri bu dönemde geliştirilmiştir. Roy Harrod ve Evsey

Domar Neo Keynesyen büyüme modeli geliştirmişlerdir. Harrod-Domar modeli John Maynard Keynes in "piyasa mekanizması kendiliğinden tam istihdamı

sağlamaz” tezinin büyüyen ekonomilerdeki geçerliliğini araştırmıştır (Taş, 2011: 5-7). Neo –klasik düşünce doğrultusunda geliştirilen M. Solow modeli iktisadi büyüme sürecine önemli katkılar yapmıştır. Paul Romer, Robert Lucas ve Rebelo, yeni büyüme teorisi veya içsel büyüme adı verilen teorileri geliştirmişlerdir.

Bu bölümde, Merkantilizm den itibaren büyüme de öncü olan Klasik Büyüme Teorisi, Dışsal Büyüme Teorileri ve İçsel Büyüme Teorileri başlıkları altında incelenecektir.

1.2.Merkantilizm

Merkantilizmin genel adı;1450-1750 arasında, ideolojik anlamda, siyasi anlamda, sosyal anlamda olaylar karşısında belirli politika ve tutumlardır (Berber, 2006). Ticari kapitalizm olarak da adlandırılır. Merkantilizm, Batı Avrupa da etkili olduğu üç yüz yıl boyunca devletlerin ekonomi politikalarını etkilemiş bir iktisadi görüştür. Merkantilizm görüşüne göre zenginliğin ve büyümenin kaynağı değerli madenlerdir. Bir ülkenin elinde ne kadar çok değerli maden varsa, o kadar güçlüdür. Bir ülke,dış ticaret ve dış siyasette güçlü olmak istiyorsa eğer devletin değerli maden stokunu artırıcı politikalar geliştirmesi gerekir. Maden stokunu artırıcı politikalar geliştirirken ülke içinde sanayileşmeye ağırlık verilmiş, ülke dışında ise korumacı ve sömürgeci politikalar benimsenmiştir.

Milli devletlerin oluşumu yıllarına denk gelen merkantilizm; savaş zamanlarında gereken silah temin etmek için devletin gelirlerini artırmak, endüstriyel sektörleri ve ticari sektörleri hızla büyümesini sağlamak, hükümetlerin gücünü artırmak en temel amaç olmuştur. Merkantilistlere göre ülke içinde sanayileşme artmalıdır. Sanayi kesimi ve ticaret kesimi dinamik ve stratejik özelliklere sahip olduğu için gelirler süreklilik arz eder büyümeye olumlu etkisi olur. Tarım kesimi ise statik olduğu için gelirler süreklilik arz etmez. Ekonomik büyümede, sanayi kesiminin dinamik üretimi dış ticarete önemli avantajlar sağlayacaktır. Merkantilistlere göre; ekonomik büyüme üzerine nüfus olumlu bir etki yaratır. Arz yönünde artan nüfus ücretlerde azalmameydana getirecek, dolayısıyla maliyetlerin düşmesini sağlayacak, maliyetlerin düşmesi ise rekabette avantaj sağlayacağı için ihracatı teşvik ederek ülke içine daha fazla altın girişine neden olacaktır. Nüfusun

talep yönlü artması, iç piyasanın genişlemesine olumlu katkı sağlayacaktır (Berber, 2006: 53).

Merkantilistler, ihracatın kolaylaştırılmasını savunmuşlardır. Girişimciler desteklenmeli ve sanayiciler desteklenmeli, sübvansiyonlar ve diğer korumacı önlemler alınmalı ve böylelikle üretim artışı sağlanmalı görüşünü benimsemişlerdir. Merkantilist politikalar, sömürgeci ülkelerin zenginleşmesine, değerli madenlerin birkaç ülkede toplanmasına sebep olmuştur. Değerli madenlerin zengin ülkelerde stoklanmasından dolayı ülkeler arası ticaret zayıflamıştır. Dünyada ilk defa enflasyon bu dönemlerde görülmüştür. Enflasyon oranları özellikle Batı Avrupa ülkelerinde %300-%400 arasında seyretmiştir.

1.3.Fizyokrasi

Merkantilizmin tarım sektörüne önem vermemesinden dolayı tarım kesimi zarar görmüştür. Fizyokratlara göre tarım sektörünün, sanayi sektörüne göre üstünlüğü, piyasanın da müdahaleci ekonomiye göre önceliği ve üstünlüğü vardır. Bu yönüyle merkantilistleri ilk eleştiren grup olmuştur. Fizyokratlara göre zenginliğin kaynağı değerli madenler değil doğa yani tarımdır. Ekonomik büyümenin de tarım sayesinde olacağı görüşünü savunmuşlardır. Fizyokratların en önemli temsilcisi Dr. Quesnay'dır. Gelir dağılımıyla ilgili teorisini "İktisadi Tablo" adlı çalışmasında açıklamıştır. Teoride tarım sektöründen doğan gelirin artarak tekrar tarıma döneceğini açıklamıştır. Toplumsal zenginliğin kaynağının sadece tarım olduğunu ileri sürmüştür. Uluslararası ticarete serbest dolaşımı savunmuş, özellikle tarım ürünlerinin serbest dolaşımına önem vermiştir. Fizyokratların diğer önemli temsilcisi ise Anne Robert Jaques Turgot yayınladığı "Servetin Oluşumu ve Bölüşümü Üzerine Düşünceler" adlı eserinde azalan verimler kanunu, toprak rantının doğuşu ve sermaye birikiminin kaynağı olarak rantın önemi gibi konuları incelemiştir. Fizyokratların ticarete serbest dolaşım anlayışı klasik İktisadın doğuşuna hazırlık yapmıştır.

1.4.Klasik Büyüme Teorileri

İktisadi büyüme olgusuna en büyük katkılar klasikler tarafından yapılmıştır. Bu yüzden klasik İktisat, büyüme İktisadı olarak kabul edilir. Bu bölümde Adam

Smith ve David Ricardo gibi önemli iktisatçıların ekonomik büyüme konularındaki görüşleri incelemeye çalışılmıştır.

1.4.1.Adam Smith (1723-1790)

İktisadi büyümeyi inceleyen ilk iktisatçı Adam Smith 'dir. İktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith, ekonomik büyümenin temellerini; sermaye, işbölümü ve uzmanlaşma faktörlerine dayandırmıştır. İş bölümünü hem farklı firmaların farklı mallar üretmeleri, hem aynı firmada çalışan işçilerin bir malın farklı bölümlerini üretmeleri olarak açıklamıştır. Yani iş bölümü hem firmalar arası işbölümünü hem de firma içi işbölümünü kapsamalıdır. Smith'e görüşlerine göre emeğin verimliliğini iş bölümü belirlemektedir, iş bölümünün artması emeğin verimliliği de artırır işçi başına üretim miktarını da artırır(Ünsal, 2016: 40). Adam Smith'e göre, işbölümünün emeğin verimliliğini artırmasının üç nedeni vardır. Birinci neden; sadece bir iş üzerinde yoğunlaşan işçinin el becerisi ve işe olan kabiliyetinin gitgide artmasıdır. İkinci neden; işçinin çalıştığı işten çalışacağı başka bir işe geçtiğinde kaybettiği zamanını tasarruf ederek elde ettiği fayda üretimi olumlu etkilemesidir. Sonuncu neden ise; işçinin işi daha kolaylaştırıp zamanı kısaltarak, verimini artıracak çeşitli aletleri ve makineleri geliştirmesi sonucunda teknolojik ilerlemeye de önemli katkılar sağlayacaktır. Adam Smith 'e göre işbölümünün düzeyini pazar piyasasının büyüklüğü belirler, piyasa –pazar büyüdükçe işbölümü de artar. Bir başka şekilde açıklayacak olursak işbölümü, pazarın-piyasanın büyüklüğü ile sınırlıdır. Adam Smith'e göre işçinin işbölümü sayesinde artan uzmanlaşma sonucunda sermaye birikimindeki artış verimlilik artışına neden olur, bu da hasılanın büyümesine ve piyasanın genişlemesine neden olur. Hasılanın artışı ve piyasanın genişlemesi yeniden işbölümünü, uzmanlaşmayı ve üretkenliği artıracak, artan üretkenlik iyi makinelerin yapılmasını ve teknolojinin ilerlemesine katkı sağlarken aynı zamanda uluslararası ticaret de önemli olmaya başlayacaktır. Adam Smith uluslararası ticarete çok önem vermiştir. Dünyada liberal ticaretin olması ülkelerin ve dünya ülkelerinin refahının artıracığı görüşünü savunmuştur. Dış ticaretteki görüşünü, dış ticaretin yararlarını Mutlak Üstünlük teorisinde açıklamıştır. Mutlak üstünlükler teorisine göre ülkelerdışa açık ekonomi de, dışa kapalı ekonomiye göre daha avantajlı olduğundan dış ticaret yapmaları gerekmektedir görüşünü savunmuştur. Bir ülke bir ürünü diğer ülkeye göre mutlak olarak daha ucuza üretiyorsa, ülke o ürünün üretiminde uzmanlaşmalı, buna karşılık mutlak üstünlüğe

sahip olmadığı malların üretimini ve ihracatını mutlak üstünlüğe sahip olan ülkelere bırakması gerekmektedir(Karluk, 2009: 22). Böylelikle uluslararası uzmanlaşma sayesinde üretim faktörleri ülkeler arasında daha verimli bir şekilde kullanılacak ve dünya üretiminde artış sağlanacaktır.

1.4.2.David Ricardo (1772-1823)

David Ricardo'nun "politik iktisadın ve vergilendirmenin prensipleri" adlı çalışmasında temel ekonomik düşünceleri ile beraber, iktisadi büyüme konusunda önemli görüşler yer almıştır. Dış ticaret teorisinin temelini oluşturan karşılaştırmalı üstünlükler teorisini ortaya atarak teorisinin bugünkü konuma gelmesinde büyük emeği vardır. Büyüme teorisinde, fonksiyonel gelir dağılımı ve azalan verimler, ücret, rant ve kâr üzerinde yoğunlaşmıştır. Tarım kesiminde, toprağın az olması, daha düşük nitelikteki toprakların kullanılması ve teknik ilerleme hızı çok düşük olması nedeniyle tarımda azalan verimler yasası geçerli olmuştur. Nedeni ise sanayi kesiminde verimlilik artışı ve teknik ilerleme hızı, tarım kesiminde azalan verimi telafi edememiştir. Ekonomi, tam istihdam ve tam rekabetkoşullarında olduğu varsayılmıştır. Sanayi kesiminde, teknik ilerleme hızının yüksekliğinden dolayı emek için artan verimler yasası geçerlidir. Üretim; emek, toprağın kullanılması ve sermaye gibi üretim faktörlerinin beraber kullanılması ile elde edilir. Üretimde ücretler, kısa dönemde emek talebi ve emek arzına göre belirlenmiştir. Uzun dönemde iş, ücretler, asgari bir düzeyde sabit kalması yönündedir. Ricardo gelirin toplam üretim faktörleri arasında dağılımını üç farklı gruba ayırmıştır. Birinci grup; üretimi yapan emek sahipleri, ikinci grup sermaye sahipleri veya girişimci sonuncu grup ise toprak sahipleridir. Toprak sahiplerinin elde ettiği gelir rant, sermaye sahipleri ve üretime katılan emek sahipleri ise ücret elde etmektedir. Azalan verimler, toprak sahiplerinin elde ettiği rant gelirini belirler Ülke toprakları aynı kalitede olmadığı için farklı verimliliğe sahiptir. Nüfusun artması düşük verimli topraklarında kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Düşük verimli topraklar ancak üretim maliyetini karşıladığı için verimi yüksek toprağı olan toprak sahipleri çok yüksek rant geliri elde etmektedir. Bu rant gelirine Diferansiyel Toprak Rantı veya Ricardogil Rant denilmektedir. Ricardo, toprak sahiplerini artan rant gelirlerinin kar oranlarını düşüreceğini ve bunun

sonucunda sermaye birikiminin duracağını ve sonuçta kapitalizmin krize gireceğini düşünmekteydi (Karluk, 2009:29).

David Ricardo, mutlak üstünlükler teorisini eksik yönlerini görüp, mutlak üstünlükler teorisini geliştirerek karşılaştırmalı üstünlükler teorisini ortaya çıkarmıştır. Statik uluslararası ticaret teorisinin arz yanlı teorilerinden biri de karşılaştırmalı üstünlükler teorisidir. Teoriye göre; bir ülkenin iki mal üretiminde karşılaştırmalı olarak dezavantaja sahipse, ülkeler arasında ticaret yapabileceğini ve ülkelerin serbest ticaretten kârlı çıkabileceğini savunmuştur. Bu teoriye göre; iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmayan ülke daha az dezavantaja sahip olduğu malın üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilir. Örneğin İspanya ve İtalya ayakkabı ve zeytinyağı üretmektedir. İspanya’ da bir işçi 200 adet ayakkabı üretmekteyken, İtalya da bir işçi 100 adet ayakkabı üretmektedir. Aynı şekilde İspanya da bir işçi bir saatte 80 litre zeytinyağı üretirken, İtalya da bir işçi 20 litre zeytinyağı üretmektedir. Üretime bakıldığında İspanya her iki ürünü üretmede mutlak üstünlüğe sahiptir, İtalya ise her iki üründe dezavantajlıdır. Mutlak üstünlük teorisine göre İtalya ve İspanya dış ticaret yapmamalıdır. Bu mutlak üstünlükler teorisin eksik yönlerinden biridir. Karşılaştırmalı üstünlüğe göre bu durumda da dış ticaret yapılabilir. İspanya ayakkabı üretiminde 2 katı mutlak üstünlüğe sahip, zeytinyağı üretiminde ise 4 katı mutlak üstünlüğe sahiptir. İtalya ise iki üründe de dezavantaja sahiptir. Bu durumda İspanya’nın zeytinyağı üretimini artırmalı, ayakkabıyı ise İtalya’dan ithal etmelidir. İtalya ise her iki ürünü üretmek yerine ayakkabı üretimine yoğunlaşmalıdır. Bu şekilde her iki ülkede dış ticaret yapılabilir, ve dış ticareti geliştirip refah seviyelerini artırabilirler.

1.5.Heckscher&Ohlin Faktör Donatımı Teorisi

Klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisini, tek üretim faktörlü (emek) bir model içinde, emek verimliliğindeki farklılıklardan dolayı ülkeler arasında dış ticaret yapıldığını öne sürmüştür. Fiyat farklılıklarının nedenleri tam olarak açıklanamamıştır. Heckscher&Ohlin faktör donatımın teorisi, klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin eksikliklerini ortadan kaldırmak amacıyla geliştirilmiştir. Faktör donatımı teorisine göre her ülke, kendinde bol bulunan faktörü çok kullanarak ürettiği ürünleri ihraç etmeli, kendinde kıt olarak bulunan faktörü kullandığı ürünleri ithal etmelidir. Yani örnek verirsek bir ülke nispi olarak emek yönünden zengin ise

emek yoğun ürünlerin üretimi daha fazla paya sahip olacaktır. Teoriye göre, Çin eğer emek yoğun malı ihraç ediyorsa bunun sebebi, emeğin sermayeye göre daha bol olmasıdır. Uluslararası mal hareketlerini açıklayabilmek için faktör donatımı teorisi daha yararlıdır. Gelişmiş ülkelerin emek yoğun malları ithal ederek, sermaye yoğun malları ihraç etmesi bu teorinin yardımıyla açıklanabilir(Karluk, 2009 :60).

İki mal, iki ülke ve iki faktörlü bir modelde, H.O Teorisine göre üstünlükleri ortaya koyabilmek ve faktör-fiyat eşitliğini açıklayabilmek için bazı varsayımlar kabul edilmiştir. Bu varsayımlar ;

* Ulaşım maliyetleri sıfırdır, serbest dış ticaret geçerlidir,

* İki mal ve iki üretim faktörü söz konusudur,

*Ülkelerdeki üretim faktörleri sabittir, aynı niteliktedir ve tam istihdamı sağlanmış kabul edilmektedir,

* Faktör yoğunlukları tersine dönmemektedir,

* Ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur,

* Tüketicilerin tercihleri ülkeler arasında sabittir,

* Üretim fonksiyonları dünyanın her yerinde özdeş, homojen ve birinci derecededir,

* İki malın üretim fonksiyonu farklı faktör yoğunluğuna sahiptir,

* Üretim fonksiyonları mallar arasında aynı olup (A) ve (B) malları her iki ülkede aynı teknikle üretilebilmektedir.

* Bu varsayımlar ışığı altında H.O. Teorisi, bir ülkenin başka üretim faktörlerine göre nisbi olarak daha zengin olduğu faktörü yoğun olarak kullandığı mal üretiminde uzmanlaşması ve uzmanlaştığı bu malları ihraç etmesi gerektiğini öne süren genel denge teorisidir(Karluk, 2009)

1.6.Neo Klasik Büyüme Teorisi

1950'li yılların sonlarında “ Neo-klasik Büyüme Teorileri” ile ilgili çalışmalar çok dikkat çekmiştir. Neo- klasik düşünce doğrultusunda türetilen birçok teori ortaya atılmıştır. Bu teorilerden literatürde kabul edilen temel teori R.Slow tarafından 1956 yılında ortaya atılmıştır. “İktisadi Büyüme Teorilerine Bir Katkı” adlı çalışması, iktisadi büyüme sürecinin anlaşılmasına çok önemli katkılar sağlamıştır. İktisadi büyümeye yaptığı katkılarından dolayı 1987 yılında R.Slow ‘a Nobel ekonomi ödülü verilmiştir. Solow modelinin temelinde tasarruf, ekonomik büyüme ve sermaye birikimi arasındaki ilişkilerin analizi yer alır. Ayrıca, yatırım, tasarruf ve ekonomik büyümenin dışsal değişkeni olarak kabul edilen teknolojik gelişme ve nüfus artışı ile nasıl ilişkilendirildiği araştırılan temel konulardır (Berber, 2006:140-145).

- * Neo klasik büyüme modelinin varsayımları şu şeklide sıralanabilir;
- * Ekonomi daima potansiyel çıktı ve tam istihdam düzeyindedir, piyasa mekanizması sağlıklı bir şekilde çalışmaktadır,
- *Ekonomide homojen tek bir mal üretilir ve homojen tek bir mal tüketilir,
- * Tasarruflar yatırımlara eşit sayılmıştır,
- *İşgücü, veri ve n kadar sabit bir hızla büyümekte, başlangıçta teknolojik gelişme yoktur. Teknolojik faaliyetler tamamen dışsaldır,
- * Büyüyen nüfus ekonomik faktörlerden bağımsız olmuştur,
- * İşgücündeki stok, nüfusun yaklaşık sabit olan bir oranını oluşturur.

Sermaye ve işgücü piyasa şartlarında birbirinin yerine ikame edilebilir. Bundan dolayı işgücü başına sermaye (K/L)artabilmekte ya da azalabilmektedir(Taban, iktisadi büyüme, 2013).

Neo-klasik modeldeteknolojik gelişme ve nüfus artışı modelin dışsal kaynakdeğişkenleri olup bu değişkenler ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişki söz konusu olmuştur. Bu kabuller doğrultusunda ilk olarak teknolojik

gelişmenin olmadığı varsayımı çerçevesinde temel model analiz edilmiş, ölçğe göre sabit getirinin geçerli olduğu bir üretim fonksiyonu ve sermaye birikim denklemi üzerine kurulmuştur.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yardımı ile ,Neo-klasik üretim fonksiyonu, ifade edilmiştir.

$$Y = F(K, L) = K^\alpha L^{1-\alpha}$$

Yukarıdaki fonksiyonda Y çıktı düzeyini, L işgücü miktarını ve K sermayeyi gösterir. $1 > \alpha > 0$ dır. α ve $1 - \alpha$ katsayıları, çıktının sırasıyla sermaye ve işgücüne göre esnekliklerini gösterir. Bu esneklik değerleri, yeni birim çıktıya işgücü ve sermayenin ne oranda katkıda bulunduğunu gösterir. Üretim fonksiyonu “ölçğe göre sabit getiri” varsayımına dayanır. Üretim faktörlerinden biri sabit tutulup sadece diğeri artırıldığında ise fonksiyon azalan getiri özelliğine sahip olur.

$Y = F(K, L)$ üretim fonksiyonunun işgücü başına düşen çıktı cinsinden yeniden yazabiliriz.

$$\frac{Y}{L} = F\left(\frac{K}{L}, 1\right) = F\left(\frac{K}{L}\right)$$

Bu fonksiyonda, işgücü başına çıktının (Y/L), işgücü başına sermayenin (K/L) fonksiyonu olduğunu gösterir. Sadelik sağlamak amacıyla işgücü başına düşen değerleri küçük harflerle gösterirsek;

$$y = Y/L \text{ işgücü başına çıktı miktarını}$$

$$k = K/L \text{ işgücü başına sermaye miktarı gösterir}$$

$$y = f(k)$$

Bu denklemin açıklaması; işçi başına düşen çıktı, işçi başına sermayenin doğru yönlü bir fonksiyonudur. Yani işçi başına sermaye artırıldığında işçi başına düşen çıktı da artar (Berber, 2006: 141-145).

Solow modelinin sermaye birikimi denklemi elde edebilmek için işgücü başına sermaye oranının zaman içindeki değişiminin doğal logaritması alınır.

$$\ln k = \ln K - \ln L$$

Yukarıdaki denklemin zamana göre türevi alınırsa;

$$\frac{1}{K} \frac{\partial k}{\partial t} = \frac{1}{k} \frac{\partial K}{\partial t} - \frac{1}{L} \frac{\partial L}{\partial t}$$

Sermaye stokundaki artış $(\Delta K/K)$ ve iş gücündeki artış oranı ise $(\Delta L/L)$ sermaye iş gücü arasındaki artış oranını verir.

$$\frac{\Delta k}{k} = \frac{\Delta K}{K} - \frac{\Delta L}{L}$$

Yukarıdaki denklemden sonra işgücü artış oranı sabit ve artış oranının (n) eşit olduğunu varsayıyoruz

$$\frac{\Delta L}{L} = n$$

$\frac{\Delta k}{k} k = k \frac{\Delta K}{K} - n$ eşitliğin her iki tarafını k ve K/L ile çarparsak,

$$\frac{\Delta k}{k} k = \frac{\Delta K}{K} \frac{k}{L} - n \frac{k}{L}, \quad \Delta k \frac{\Delta K}{L} - n \frac{k}{L},$$

$$\Delta k = \frac{k}{L} - nk, \quad \frac{\Delta K}{L} = \Delta K + nk,$$

$\Delta K = I$ olduğu ve tasarruf fonksiyonu $S=sY$ olduğu için sermaye birikimi denkleminde ulaşılır.

$$\Delta k = sf(k) - n$$

Temel Solow modelini özetlersek eğer; üç önemli varsayım bulunmaktadır. Tam rekabet, dışsallıkların olmadığı, ölçeğe göre sabit getiri varsayımlardır. Temel Solow modeli teknolojik gelişmenin sabit olduğunu kabul eder, sermaye birikiminin büyümedeki rolünü bu şekilde incelemiştir. Sermaye birikiminin büyümeye etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Solow modeline göre uzun dönemde ekonomi, işçi

başına çıktının sabit olduğu durağan döneme yönelir. Çıktı düzeyini belirleyen faktörler, nüfus artış haddi vetasarruf haddidir (Taş, 2011: 15-18).

1.7.İçsel Büyüme Teorileri

Paul M. Romer in öncülüğünde geliştirilen model 1980'lerin ortalarında Solow modeline-neoklasik büyüme modeline alternatif bir yaklaşım olarak geliştirilmiş içsel büyüme modelleridir. 1990'lı yıllarda gelişen içsel büyüme; teknolojik yenilikler eğitim, bilgi birikimi, gelir dağılımı, sağlık, ar-ge, devletin yeni işlevleri, ölçek ekonomileri, finansal yenilikler gibi birçok unsurun üretim üzerindeki belirleyicilerinin etkilerini dikkate almıştır. Ekonominin kendi dinamikleri ile büyümenin, gerçekleşebileceğini ve refah düzeyinin belirleneceğini teknolojik gelişmenin, ekonomik büyüme için çok önemli olduğunu savunur. İçsel büyümenin temel belirleyicileri; sağlık politikası, eğitim politikası, teknoloji politikası olduğunu, ayrıca; doğrudan olamamakla beraber ülkelerin sahip olduğu dinsel, kültürel ve bölgesel faktörlerinde içsel büyümenin temel faktörleri arasında yer alır(Berber, 2006: 171).

İçsel büyüme modellerinin temel varsayımları, beşeri sermaye, eksik rekabet piyasaları, artan getiri,teknolojik gelişme, dışsallıklar ve sosyal altyapıdır. İçsel büyüme modellerinde artan getiri; sermaye birikiminin beraberinde, beşeri sermayeyi de içermesi, sermaye başına düşen gelirden artış meydana getirir. Dışsallıklar; bir birey ya da firmaya ait bilgi sermayesi sadece kendisine değil, topluma da yarar sağlamış olur. İçsel değişkenlikler dışsallık yaratarak verimlilik artışlarına neden olur. Eksik rekabet piyasaları; yeniliğin oluşabilmesi için tekelleri rekabet piyasaları gereklidir. Yeniliğin sağladığı tekelleri kârı, piyasada firmaları yenilik yapmaya daha çok teşvik eder. İçsel büyüme modeli ve neo-klasik büyüme modelleri arasında temel fark, teknolojik gelişme ve bilgi beşeri sermayedir. Yapılacak her yeni yatırım için yenilik yaratacağı ve bilgi sağlayacağı düşünülür. Fiziksel sermayeye yapılan yatırımlar, üretim artmasına neden olduğu gibi beşeri sermayenin artmasına da olanak sağlar. Sosyal altyapı; hükümetler, kişisel harcanabilir geliri vergilendirecek, iç büyümeyi etkileyen kamudankaynaklı girdilerin kamu olamayan özel kesim ve girdileriyle aynı oranda artışı sağlanabileceklerinden kişi başı gelir

artışına katkıda bulunur. Bu da ar-ge harcamalarının teşviki, eğitim, sağlık ve diğer altyapı yatırımları gibi doğrudan sağlanan kamu hizmetleri sosyal anlamda en uygun düzeyde gerçekleşir.

İçsel büyüme modellerinin sınıflandırılması kaynaklara getirilen açıklamalara göre dört yaklaşım çerçevesinde açıklanmış.

* Bilgi üretimi ve dışsallıklar

*Beşeri sermaye modeli

* Ar-Ge Modeli

* Kamu Politikası modeli

Bilgi üretimi ve dışsallıklar; içsel büyüme modellerinin öncüsü olan Romer (1986) Arrow'un (1962) ortaya attığı "yaparak öğrenme modeli" görüşünü baz almıştır(Berber, 2006:177). Romer'e göre; yan ürün olarak teknik bilginin üretildiği üretim süreci içerisinde, bilginin yeni üretimde bedava girdi olarak kullanıldığı, ve yeni üretimin önceki üretime göre daha düşük maliyetle ve daha yüksek kaliteyle yapıldığını varsayar. Romer'e göre, üretilen bilginin dışsallıkla diğer firmaları da olumlu etkileyeceğini, bu olumlu etkilerin sonucunda gelişmelerden tüm ekonomilerin yararlanacağını belirtir. Beşeri sermaye modeline göre; beşeri sermaye, fiziksel sermayenin yanında farklı bir üretim faktörü olarak görülmüştür. Günümüzdeki çalışmalarda Lucas (1988), Weil (1992), Rebelo (1991), Romer, Mankiw, gibi önemli iktisatçıların katkısı olmuştur. Lucas'a göre, uzun dönemde iktisadi büyümeyi beşeri sermaye, pozitif yönlü olarak etkiler. Fiziki sermaye ve beşeri sermayenin iki katına çıkması nihai çıktıyı da iki katına çıkartacağı için, üretim fonksiyonu fiziksel ve beşeri sermaye için sabit getiriler özelliği sergilemektedir(Taban, iktisadi büyüme, 2013).

Ar-Ge modeli; iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi Romer, Grossman&Helpman ve Agbion&Howitt gibi önemli iktisatçıların modelleri ile açıklanmıştır. Romer'in modeline göre bilgi birikimi, esas itibari ile kamusal nitelikte görülmektedir. Firmaların yeni keşfedilen ürünü satın alabilmesi için yeni keşfedilen ürüne ödemedede bulunması (patent hakkı) gerekmektedir (Berber,

2006:183). Romer'e göre, kârlarını en optimum seviyeye getirmek isteyen şirketler, Ar-Ge harcaması yapmaktadırlar. Ar-Ge çalışmalarında elde edilen gelişmeler ile yeni ürünler ya da yeni süreçler ortaya çıkaracaktır. Yeni ürünlerin ve süreçlerin ortaya çıkmasıyla, piyasadaki diğer firmalar tarafından kullanılacak, yayılma etkisini ortaya çıkaracak ve ekonomik büyüme gerçekleşmiş olacaktır. Kamu politikası modeli çerçevesinde kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan Barro(1990) verimli alanlarda kullanılmak üzere yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkileyeceğini savunmuştur.

1.7.1.AK Modeli

SergioRebelo (1991) tarafından geliştirilen model; içsel büyüme modelleri arasında sermayenin marjinal getirisi varsayımını kaldırmıştır. Uzun dönemde kişi başına büyümenin dışsalteknolojik gelişmenin var olmadığı durumda bile devam edeceğini savunmuştur. AK modeli, Lucas (1988)Romer (1981) tarafından da kabul edilmiştir. AK modeli neo-klasik üretim fonksiyonunun dışsal varsaydığı teknolojik gelişmeyi model içinde açıklamıştır.

AK modelinde temel üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$Y=AK$$

Yukarıdaki fonksiyonda, A terimi teknoloji düzeyini belirten pozitif bir sabittir. A terimi bir birim sermaye ile üretilen çıktı miktarını sermayenin ortalama ürününü temsil eder. $A = Y/K$ denkleminde A teriminin sabit olması, sermayenin ortalama ürününün marjinal ürüne eşit olduğunu ve dolayısıyla da sermayenin marjinal ürünün (azalmak yerine) sabit kaldığını içerir, denkleme göre üretim azalan verimlere tabi değildir (M.Ünsal, 2007: 239) . AK modelinde ekonomi durağan durum dengesinde ve $s.A - (n + d) > 0$ olduğu durumlarda sürekli olarak pozitif büyür, sabit oranda büyür. AK modelinde teknoloji düzeyi sermayenin marjinal ürünü yani A değişkenine eşittir, sermaye stokuna yapılan her ilavenin çıktıda meydana getirdiği değişim sabittir ve teknoloji düzeyine eşittir. AK modeline göre tasarruf oranı yükseldikçe, aşınma ve nüfus artışı düştükçe, işgücü başına çıktının büyüme hızı yükselir. Tasarruf oranları arttıkça ekonominin büyüme hızı da

artarı.Dolayısıyla AK modelinde ekonomik büyüme daha kalıcı ve istikrarlı olması için hükümetin tasarrufu teşvik ve tasarruf oranının artması önemlidir.

AK modeli neo-klasik modellerin aksine koşullu ve koşulsuz yakınsamayı kabul etmez. Modele göre; aynı A,s,d ve n değerlerine ve farklı işgücü başına sermaye işgücü başına çıktı değerlerine sahip olan ülkelere daha fakir olan ülkelerin daha zengin olan ülkelere göre daha hızlı büyüyerek, zengin ülkeleri ortak bir durağan durumda yakalaması söz konusu değildir. Yani fiziksel sermayenin sadece üretime yardımcı olan bir araç olmadığını, fiziksel sermaye artınca beşeri sermayenin de arttığını kabul eder.

1.7.2.Lucas Modeli:Beşeri Sermaye ve Büyüme

Lucas modeline göre; beşeri sermaye ekonomik büyümenin kaynağı olarak tanımlanmıştır. Beşeri sermayenin işgücünün niteliği ve eğitim düzeyi ile ilgilenmiştir. 1988 yılında Lucas tarafından geliştirilmiştir. Lucas'agöre beşeri formel eğitime ve işyerinde yetiştirme alanlarına yapılan yatırımlar beşeri sermaye yatırımlarıdır. Uzun dönemde büyümenin kaynağı olarak beşeri sermaye kabul edilir, sürdürülebilir ekonominin mümkün olması için uzun vadede beşeri sermayeye sınırsız bir şekilde artırmak gerekir. Beşeri sermaye modelindeki üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir.

$$Y=F(K, Lh)$$

Fonksiyona göre, K sermayeyi,Y toplam çıktıyı, L emeği temsil eder, fonksiyondaki h terimi ise işçi başına beşeri sermayeyi temsil eder. Lucas modeline göre bireylerin sahip oldukları zamanın u kadarını çalışmak için, (1 – u) kadarını ise beceri geliştirmek için eğitime ayrılacak olan zamanı gösterir. Büyüme yönünden bakıldığında, beşeri sermaye birikimine harcanacak zaman (1 – u) ile beşeri sermaye seviyesindeki değişme (Δh) arasındaki ilişkinin niteliğine bağlıdır. Sermeyi birikimine verilen önem beşeri sermaye birikimine de verilmelidir. Lucas'a göre eğer işçiler üretim süreci dışında da eğitime zaman ayırıyorsa beşeri sermaye stoku büyüme oranı pozitif olarak etkilenir. Lucas' a göre beşeri sermaye stokundaki artış, fiziki sermayeye göre azalan getiriyi telafi edici etki yaratarak uzun dönemde pozitif kişi başına çıktı büyümesinin gerçekleşmesini sağlar. Ayrıca beşeri sermaye stoku

büyüme oranı sabit varsayıldığından uzun dönemde pozitif ve sabit kişi başına çıktı büyüme oranı açıklanmış olur.

1.7.3.AR-GE Modeli

Solow modelinde teknolojik gelişme ve yenilikler dışsal olarak kabul edilmiştir. Romer modelin de teknolojik gelişme ve yenilikler içselleştirilmiştir.Romer, teknolojinin gelişmesi büyümenin temel dinamiğini oluşturacağını savunmuştur. Ekonomik karar birimlerinin teknolojik gelişme ile birlikte daha çok sermaye birikimini teşvik edeceği, işgücü başına sermaye yatırımlarındaki artışın işgücü başına üretimi artıracığını varsayar. Kârlarını maksimize etmek isteyen ekonomik karar birimleri, Ar-ge yatırımı yapmalıdır, ekonomik karar birimlerinin elde ettiği bilgileri patent hakkı ve mülkiyet hakkı gibi kurumlarla tekelleştirerek diğer firmalardan farklı olarak karlarını sektörün üzerinden belirlemeye büyümeyi devamlı hale getirmelidir görüşünü savunurlar.

Romer, ar-ge faaliyetlerindeki artışlar ile yeni ürünler ya da yeni süreçlerin ortaya çıkacağını bu süreçlerde ise sağlanan ilerlemeler, sektördeki diğer firmalar tarafından da kullanılarak yayılma etkisi yapacağını öne sürer. Yayılma etkisi ile iktisadi büyümede gerçekleşir.Ar-Ge modeli, bilginin tesadüfen meydana gelen süreç olarak değil de bilginin bilinçli bir süreçler sonucunda meydana çıktığını savunur, dolayısıyla teknolojinin gelişmesine dolaylı katkıda bulunur ve rekabetçi piyasa koşullarını esas alır. Romer'e göre bir firma tarafından üretilen yeni bilginin başka firmaların üretiminde kullanacağı için pozitif olarak dışsallık yaratacaktır. Ar-ge modelinin temelinde, ar-ge faaliyetleri ve ar-ge sektöründe istihdam edilen beşeri sermaye ve bu sektörde üretilen, yeni ürünler dışsallık yaratarak artan getiri büyümenin olmasıdır.

1.2. DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dış ticaretin genel kabul gören tanımı; üretin mal ve hizmetlerin belirli ücret karşılığında ulusal sınırlar dıőına satılması ya da alınmasıdır. Mal ve sermayenin ulusal sınırların dıőına akıőıyla ilgilidir. Dış ticaret ekonomik büyümei etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonomi biliminin doğuőundan itibaren başlamıştır. Dış ticaretle ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin görülmesi, 19. Yüzyılda yaşanan sanayi devrimi ile saėlanmıőtır. Hızla sanayileşme hamlesi yapan ölkeler, artan hammadde ihtiyacını az gelişmiş yada gelişmekte olan ölkeler aracılığıyla karşılamıőtır. Bu sayede ihracatı artan ölkelerin hasıllarında da artışlar yaőanmaya başlamış, yaşanan artışlar ile ekonomiler hızla büyümüştür. İthal ettikleri hammadde ile gelişmiş ölkelerin üretimleri artmış ve bu da ekonomilerinin büyümesine katkı sağlamıştır (Temel, s. 1). Hem gelişmiş ölkelerin yaptıkları hammadde ithalatı ekonomilerini büyütümüő, hem de gelişmekte olan ölkeler yaptıkları ihracat sayesinde ekonomileri büyümümüőtür. Bu sonuç dış ticaretin ekonomik büyümei olan katkısını 19. Yüzyılda itibaren göstermeye daha da net göstermeye başlamıştır.

1.2.1.İthal İkameci Büyüme Stratejisi

Dünya da gelişmekte olan ölkelerde, gelişmiş ölkelerde olduğu gibi büyümenin temel nedenleri hakkında büyük araştırmalar yapılmıştır. Ekonomisi gelişmiş olan ve ekonomisi gelişmekte olan ölkelerde büyümenin araç ve kaynakları bir çok tartıőmalara konu olmuştur. Gelişmiş ölkeler ve gelişmekte olan ölkelerin büyük bir kısmı ekonomide dış ölkelere bağımlılığın azaltılması, yurtiçinde sanayileşmeye dayanan ekonomik büyüme politikası olan ithal ikameci stratejiler uzun dönemler uygulamışlardır.

İthal ikamenin genel kabul gören tanımı; ekonominin önceki dönemlerde ithal ettiği ürünlerin bir kısmını veya tamamını ölkede içinde üretilmesidir. Gelişmekte olan ölkeler ithal ikame politikasını ekonomik kalkınma amacına yönelik olarak kullanması gerekmektedir. Ekonomik kalkınmaya yönelik kullanmasının nedeni ise; gelişen ölkeler milli kaynakların etkin kullanımını dikkate almayacak kadar zengin olmadıkları gibi, ihracata dayalı ekonomik büyümei de gerçekleőtirezemezler. Bu yüzden ekonomik olarak gelişen ölkelerde kalkınmanın en iyi stratejisi ithal ikameye dayalı stratejidir(Ertüzün, 2012).

İthal ikameye dayalı büyüme stratejisinin yerine kullanılan diğer terimler, ithalata dönük büyüme, dışa kapalı büyüme terimleridir. İthal ikameye dayalı büyüme (İİDB) stratejisi benimsenirken, kullanılan araçlar genellikle kur politikaları, gümrük tarifeleri, ithalat yasakları ve ithalat kotalarıdır. İİDB ile ülke içinde kurulan endüstriler, her türlü dış ticaret politikaları ve kambiyo politikaları ile dış rekabetten korunmaya çalışılmıştır (Chilala, 2018).

İthal ikameci büyüme politikaları, gelişmekte olan ülkeler İkinci dünya savaşından sonra çeşitli sebeplerden dolayı benimsemiştir. Dünyada gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu ithal ikameye dayalı politikaları benimserken ülke içindeki sanayileşmede, başlangıçta bebek endüstrileri korumayı amaçlamışlardır. Türkiye de ithal ikameci politikalar 1960-1980 dönemi arasında benimsenmiştir. Türkiye de ithal ikameci politika benimsenmesinin amaçları; sanayileşmenin hızlanması ve döviz tasarrufu sağlamak olmuştur.

1.2.2.İhracata Dayalı Büyüme Stratejisi

Dünya ekonomisinde 1960'lı yıllardan itibaren benimsenen içe dönük büyüme politikaları ülkelerin ihracat gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. İthal ikame politikalarının olumsuz yönde etkilemesi, ekonomik büyüme için gerekli olan döviz kaynağının sağlanamaması ve ödemeler dengesindeki olumsuzluklar ülkeleri ihracata dayalı büyüme politikası benimsemesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

İhracata dayalı büyüme stratejisi; ihracat oranlarındaki artışın verimlilik artışına ve ekonomik büyümeye neden olmasıdır. İhracatın bazı durumlarda ekonomik büyümeyi artırması ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemesidir. Bu durumlar; ülke içindeki üretilen mallara talebin artmasına ve böylelikle reel üretimin artmasına yol açmasıdır. Diğer bir durum ise ihraç edilen malların üretiminde uzmanlaşmaya gidilmesinden dolayı ihracat sektöründeki verimliliğin artmasıdır (Avcı, 2018).

İhracatın önderlik ettiği büyüme politikası, dışa açık açık büyüme politikası olarak ifade edilir. Dış ticarete açık olan ülkelerin sanayileşme, büyüme ve kalkınma yolunda önemli mesafeler kat ettiğine dair görüş klasik iktisatçı Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanmaktadır. İhracatta performansı başarılı olan ülkelerin büyüme oranları ihracat performanslarına paralel olarak artmıştır.

1.2.3.İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

İhracatın genel kabul gören tanımı; bir ülke içinde ürettiği mal ve hizmetlerindiğer dış ülkelere satmasıdır, yapılan mal ve hizmet satışı sonucunda, mal ve hizmetler fiilen ülkenin gümrük sınırlarını terk eder.Ülkelerin birbirlerine mal ve hizmet transferi yapmasıdır. İhracat bir ülke için hem ciddi gelir kaynağı, hem gelişmişlik göstergesi hem de refah düzeylerini artırmada önemli bir olgudur. Çalışmanın bu bölümünde ise ihracat ile büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamak için bilgiler sunulacaktır. Daha sonra ise ihracat çeşitlendirmesi ile büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamak için bilgiler sunulacaktır.

Ülkelerin ekonomik olarak büyümesine katkıda bulunan en önemli unsurlardan birisi de ihracattır.1950'lerden sonra ekonomik büyüme için ülkeler, sanayileşme ve dış ticaret politikalarına önem vermişlerdir. Ülkeler öncelikle sanayileşmeye, ve üretmedikleri ürünleri ithal etmeye çalışmışlardır. Ağır sanayi ürünleri üretip ihraç etmeyi hedeflemişlerdir. Sanayileşme oranlarının artması, ihracat ve ithalatı artırmıştır. Böylelikle uluslararası ticaret artışları ülkelerin ekonomilerinin büyümesine olumlu katkılar yapmış, refah düzeylerini artırmıştır. İhracat, milli geliri ve verimliliği artırıcıyı etkiye sahiptir ve ekonomik büyümeyi sağlar.

Ekonomik büyüme süreci birçok faktörü içerisine alarak oluşan dinamik bir süreçtir. İhracata dayalı büyüme hipotezi ise büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğu iktisatçılar arasında yaygın bir görüştür. İhracatın öncülük ettiği büyüme politikası, sanayileşme ve kalkınma üzerine olumlu etki yaptığı görüşünün temeli David Ricardo'ya dayanmaktadır. Bir ülkedeki ekonominin büyümesi için gerekli olan döviz kaynağının sağlanamaması durumunda ve bunun sonucunda ödemeler dengesinde meydana gelen olumsuz sonuçlara maruz kalması, ülkelerin ihracata dayanan bir ekonomik büyüme politikası uygulaması gerektiği sonucunu ortaya çıkarır. Dışa dönük ticaret politikası uygulayan ülkeler, özellikle ihracat oranları başarılı olan ülkelerin daha fazla oranda milli gelir artışı sağladığı görülmüştür. Yani bu görüşlere göre ekonomik büyüme oranının artırılabilmesi için toplam ihracatı artırmak en önemli yollardan biridir. Toplam ihracatın artırılabilmesi için iç

piyasadaki mal ve hizmet üretiminin artırılması gerekmektedir bununda büyümeyi artırdığını varsaymaktadır (Taş, 2011: 21).

Yapılan araştırmalarda hızlı büyüme oranlarına sahip gelişmekte olan ülkelerin büyümelerini, dışa dönük ticaret oranlarının artmasıyla sağlandığı vurgulanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ihracat oranları arttıkça ülkeye gelen döviz oranları da artacak ve artan döviz oranları da ithalatı artıracaktır. İhracatı artırmak için üretim kapasitesinin artışının sağlanması kadar ürünlerin dış pazar piyasalarında satış gücüne ulaşabilmesi için gerekli olan teşviklerin ve desteklerin sağlanması da önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik büyüme ve kalkınma oranlarını artırmak için ihracat teşvik önlemleri alırken gelişmiş ülkeler bu önlemleri farklı amaçlarla kullanabilir; İhracatı artırmak, daha fazla döviz kazanmak, ülkelerindeki refah seviyesini daha da artırmak gibi amaçlardır.

1.2.4.İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi;Teorik ve Ampirik Literatür

Dış ticaretin ekonomik büyümeyi artırdığına dair görüşler, büyüme literatüründe son dönemlerde büyük oranlarda kabul görmeye başladı. Buna paralel olarak dış ticaretin ekonomik büyümeye ve ekonomik kalkınmaya etkilerini ihracat üzerinden açıklamaya çalışan çalışmalarda artmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular, konu ile ilgili görüş birliğini sağlayamamıştır. Uzmanlar çalıştıkları ülke, yöntem, dönem, ve büyümeyi etkileyen diğer faktörler dolayısıyla birbirinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır. İhracat ve büyüme literatüründe ilk ampirik denemeler en küçük kareler yöntemiyle yapılmıştır. İhracat ve büyüme literatürü zamanla gelişerek zaman serileri yardımı ile Granger nedensellik analizleri, Johansen eş bütünleşme analizi, birim kök sınamaları, VAR ve VECM modelleri gibi yöntemlerle birçok ülkenin i dış ticaret ve büyüme arasındaki kolerasyonu incelenmiştir. Bazı ülkelerde dış ticaretin büyüme etkisinin pozitif olduğu savunulurken, bazı ülkeler de sonuçlar negatif yönlü olmuştur. Ekonomik büyüme ile ilgili sonuçlarda tartışılan bir konu da dış ticaretin gelişmesinin büyümeye mi bağlı olduğu ya da büyümenin kaynağı dış ticaretle mi sağlandığı konusudur.

Ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışmalardan biri, Jung ve Marshall'ın 1985 yılındaki 37 ülkenin 1950-1981 yıllarını kapsayan

verilerini ele aldığı çalışmadır. Analiz türü olarak Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Gelişmekte olan bu ülkeler içinde ihracatın artışından büyümeye yönelik tek yönlü etkilerin yalnızca Endonezya, Mısır, Kosta Rika ve Ekvator’ da olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Marin’in 1992 yılındaki analizinde Almanya, ABD, İngiltere, Japonya gibi gelişmiş ülkeleri ele almıştır. Granger nedensellik testi yöntemiyle yapılan analizde ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen bulgular elde edilmiştir. Afxentiou ve Serletis’in 1991 yılındaki 16 sanayileşmiş ülkeyi kapsayan çalışmada, 1950-1985 yılları arasındaki veriler incelemiştir. Ulaşılan sonuçlarda ABD ve Norveç hariç ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen bulguya ulaşamamışlardır.

Awokuse 2005 yılında Japonya için yaptığı çalışmasında 1960-1991 yılları arasındaki verileri kullanarak analiz yapmıştır. Awokuse çalışmasında ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik tespit etmiştir. Awokuse 2002 yılındaki çalışmasında ise Kanada için analiz yapmıştır. 1961-2000 yılları arasındaki dönemi incelemiş, ECM, Toda, ve Yamamoto testi uygulamış, ve ihracata dayalı pozitif bir sonucuna ulaşmıştır (Awokuse, 2005: 693-696).

Serletis (1992), Kanada’nın 1870-1985 yılları arasındaki verilerinin nedensellik sınaması ile hazırladığı çalışmasında kısa dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen anlamlı sonuçlara ulaşmış, uzun dönemde ise değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Doraisami (1996) Malezya için yapmış olduğu analizinde, 1963-1993 yılları arasındaki dönemi incelemiş ve ihracat ve büyüme arasında çift yönlü ve pozitif ilişki sonucuna varmıştır (Doraisami, 1996: 223-230).

Ekanayake (1999) 8 gelişmekte olan Asya Ülkesini araştırmıştır. 1960-1997 dönemi için yaptığı çalışmasında eş bütünleşme ve ECM testini kullanmış, Hindistan, Kore, Endonezya, Pakistan, Sri Lanka, Filipinler ve Tayland da ekonomik büyüme ile ihracat artışı arasında uzun dönemli çift yönlü bir nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmıştır. Ulaşılan sonuçlarda Sri Lanka hariç bütün ülkelerde ekonomik büyümeden ihracat artışına doğru tek yönlü bir nedensellik saptamıştır (Ekanayake, 1999).

Wörz (2005) OECD ülkeleri, bazı Asya ülkeleri ve bazı Latin Amerika Ülkeleri için yaptığı çalışmasında panel analiz yöntemini kullanmıştır. Yaptığı incelemesinde OECD ülkeleri hariç ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Federici ve Marconi (2002) ihracat ve büyüme ilişkisini ölçmek için İtalya ekonomisinin 1960-1998 dönem verilerini kullanmış, ve ihracatın ekonomik büyümeye pozitif yönlü katkı sağladığı sonucunu bulmuştur (Federici & Marconi, 2002).

Amiri ve Gerdtham Fransa'nın 1961-2006 dönemindeki verilerini inceleyerek Granger nedensellik testini kullanmışlar, büyüme ve ihracat arasında, büyüme ve ithalat arasında pozitif sonuçlara ulaşmışlardır. Lee (2010) yapmış olduğu çalışmasında 71 ülke üzerine inceleme yapmıştır. 1970-2004 dönemini incelediği çalışmasında yüksek teknoloji ihracatı yapan ülkelerin daha hızlı büyüdüğünü küçük teknoloji ve geleneksel teknoloji ihracatı yapan ülkelerin daha yavaş büyüdüğünü belirtmiştir (Lee, 2010), Mohsen (2015) Suriye için yaptığı çalışmasında 1975-2010 dönemlerini incelemiş, ihracatın büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Hatemi ve Irandoust, yaptıkları çalışmalarında Balassa'nın ihracata dayalı büyüme hipotezinin Türkiye, İrlanda, Yunanistan, Meksika, Portekiz için uygulamışlardır. Yunanistan ve Türkiye için büyüme ile ihracat arasında bir ilişki olmadığı, İrlanda, Meksika ve Portekiz için ihracat ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Meksika ve İrlanda için ihracat artışı ekonomik büyümenin nedeni olurken, Portekiz için ise ekonomik büyüme ihracatı artırmıştır (Hatemi-J & Irandoust, 2000:355-365).

İhracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için inceleyen birçok çalışma vardır. Türkiye'deki veriler kullanılarak yapılan araştırmalarda konu ile ilgili farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmalarda yıllık dönemler, üçer aylık dönemler, aylık dönemler olarak ele alınmıştır. Çalışmalarda ortak sonuçlara ulaşılamamış, ortak sonuçların oluşmamasının sebebi ise kullanılan ekonometrik yöntem, çalışılan dönem ve kullanılan verilerin özelliklerinden kaynaklanabileceği ifade edilebilir.

Erdoğan (2006) Türkiye ekonomisindeki 1923-2004 yılları arasındaki dönemi incelemiştir, koentegrasyon ve nedensellik testi uygulamıştır. Türkiye' de araştırma yapılan dönemde %5 anlamlılık düzeyinde büyümeden ihracata doğru tek

tarafı, %10 anlamlılık düzeyinde ise büyümeden ihracata çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir(Doğan, 2006: 30-39). Temiz ve Gökmen (2010), Türkiye için yapmış olduğu incelemesinde 1950-2009 arasındaki dönemleri incelemiş, ihracat ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde hem de kısa dönemde ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlar.

Yıldırım (2015) ; Türkiye için yaptığı incelemesinde simetrik ve asimetric nedensellik testlerini uygulamış, ve ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemeyen sonuçlara ulaşmıştır.

1.2.5.İhracat Çeşitlendirmesi

20. yy yılın ikinci yarısından itibaren küreselleşme ve sınır ötesi ticarete hızlı artışlar meydana gelmiştir. Dış ticarete ihracat gelirlerinin önemli olduğu ülkeler, dışsal şokların da etkisiyle dış ticaret gelirlerinde istikrarsızlıklar oluşmuştur. Bu ülkeler; dışsal sebepli ihracattaki dalgalanmaların etkisini azaltmak için ihracattaki ürün yelpazesini genişletme çözümüne başvurmuşlardır. İhracat çeşitlendirmesi; bir ülkenin ihracat yapısındaki mevcut mal sepetini yeniliklerin ve teknolojinin etkisiyle değiştirmesidir. Yani ülkenin ihracattaki ürün yelpazesini genişletmesidir. İhracat çeşitlendirmesi, ihracatta istikrarsızlığı veya birincil ürünlerdeki ticaret hadlerinin olumsuz etkilerini önler. Ülkelerdeki döviz gelirlerindeki dalgalanmalar olmaması için ihracat tabanının genişlemesi, daha çeşitlendirilmiş bir ulusal ticaret portföyü gereklidir. Gelişmekte olan ülkelerde ihracat çeşitliliğinin olmaması nedeniyle ihracattaki düşüş ve dalgalanmalar geliri olumsuz etkiler ve buna bağlı olarak yatırım, istihdam gibi makroekonomik temelleri de olumsuz etkiler. Ekonomik gelişme teorisine göre, bir ülkenin üretim ve ticaret yapısının uzmanlık ve çeşitlendirme derecesi ekonomik gelişme için çok önemlidir. Emtia bağımlı veya dar bir ihracat sepeti sergileyen birçok ülke genellikle esnek olmayan ve istikrarsız global talep nedeniyle ihracat istikrarsızlığına maruz kalmaktadır. Bu nedenle ihracat çeşitlendirmesi bu kısıtlamaların hafifletmenin bir yoludur (Hesse, 2008: 2).

Yapılan bilimsel araştırmalarda, daha fazla çeşitlendirilmiş ihracat yapısına sahip olan ülkeler, kişi başı gelir açısından daha fazla gelişmiş ülkelerdir. Yeraltı zenginliğine sahip olan ülkeler genellikle bir yada birkaç ürün ihracat etmektedirler.

Sadece yeraltı zenginliğine bağımlı olan ülkeler, ihracatları büyüme üzerinde etkili olmuştur ama ihracat sepeti daha fazla olan ülkeler bu ülkelere oranla daha hızlı büyüdüğü görülmüştür. Bazı ülkelerde ucuz iş gücü ve taklit sayesinde ihraç edilen ürün yelpazesi genişlemektedir. Özellikle ucuza üretilen çeşitli mal sepetleri büyümede önemli rol oynamıştır. İhracat çeşitlendirmesinin birçok dinamik etkisi vardır;

*İhracat çeşitlendirmesi sayesinde ürün sepeti genişleyen ülke ekonomik olarak daha hızlı kalkınma ve büyüme sürecine girer.

* Ülke geliştikçe daha fazla uluslararası pazarlarda etkinliği artar.

* Hızlı büyüme ülkeler arasındaki ekonomik bağı kuvvetlendirir. Ekonomik bağların kuvvetlenmesi ile siyasi bağlarda kuvvetlenir bu da küresel ticaret için olumlu sonuçlar yaratır.

* Ülkeler büyüdükçe ticari rekabetleri artar.

* Geleneksel üretim teknikleri yerine, teknoloji ağırlıklı ve yenilikçi üretim teknikleri kullanılır.

* İhracat çeşitlendirmesi girişimciliği artırır.

* İhracat çeşitlendirmesi sayesinde hem ulusal piyasada yatırımlar artar hem de uluslararası piyasada yabancı yatırımlar artar. Yabancı yatırımlar ülke içine yeni teknoloji, bilgi ve beceri, yeni pazarlama teknikleri ile beraber ihracatta ürün çeşitliliğinin artmasına katkıda bulunur (Can & kösekahyaoğlu, 2016: 122-152).

* İhracat gelirlerindeki istikrarı sağlar.

*İhracat çeşitlendirmesi yeni endüstrilerin ortaya çıkmasına ve mevcut sektörlerin genişlemesine de katkı sağlar. Yeni sektörlerde meydana gelen üretim artışı gelir üzerinde olumlu etki yaratır.

İhracat çeşitlendirmesi ekonomilerde farklı şekillerde meydana gelmektedir. İhracat çeşitlendirmesi yatay ihracat çeşitlendirmesi ve dikey ihracat çeşitlendirmesi olmak üzere ikiye ayrılır. Yatay ihracat çeşitlendirmesi; aynı üretim alanı veya aynı

sektörde kalmak şartıyla ürün çeşitlerini artırma yoluna başvurmalıdır. Fiyatlardaki dalgalanmanın etkisini azaltmak için birincil mal sepetlerindeki değişikliğe neden olur. Deri ayakkabı üreten firmanın deri çanta üretmeye başlaması, cep telefonu üreten bir şirketin tablet üretimi yapması yatay çeşitlendirmeye örnek verilebilir. Yatay çeşitlendirmedeki en önemli amaç ihracat odaklı büyüme için birkaç sektöre olan bağımlılığı azaltmaktır.

Dikey ihracat çeşitlendirmesi; mevcut iş kolundan farklı faaliyet alanlarında ya da üretim sürecinin farklı aşamalarında üretim yaparak ürün çeşitliliğini genişletmektir. Dikey ihracat çeşitlendirmesine; hammadde üreticisinin yarı mamul ya da nihai ürünlere yönelmesi, tekstil üreticisinin gıda alanına yönelmesi gibi örnekler verilebilir (Taş, 2011: 28). Yatay ve dikey çeşitlendirme, bir ülkenin ekonomik büyümesi için elverişli olabilir. Ancak performansları teknolojik, yönetsel ve pazarlama becerileri açısından farklılık gösterebilir. Dikey çeşitlendirme politikası ile yatay çeşitlendirme politikası karşılaştırıldığında dikey çeşitlendirme; politikalarında daha çok gelişmiş teknoloji, beceri ve sermaye yatırımı gerektirir. Bunun sonucunda dikey ihracat çeşitlendirmesi yatay çeşitlendirmeden daha fazla dışsallık üretebilir.

1.2.6.İhracat Çeşitlendirmesinin Dünyadaki Bazı Ülke Örnekleri

Dünyada ihracat çeşitlendirmesi sayesinde önemli büyüme kaydeden ülkeler vardır. Ürün yelpazesini genişleterek tek bir ürüne bağımlı kalmayarak hem döviz gelirlerinde hem de dış ticarete önemli istikrar kazanmışlardır. Devam eden kısımda ihracat çeşitlendirmesine iyi örnek teşkil edebilecek bazı ülke örneklerine yer verilmiştir.

Doğu Afrika'da ihracat çeşitlendirmesine en iyi örnek verilecek ülkeler: Kenya, Uganda'dır. Geleneksel ürünler ihracat etmenin yanı sıra yeni ürün çeşitlendirmesine gitmişlerdir.

1.2.7.Kenya

Kenya, geleneksel ürünlerden örneğin çay ve kahve gibi, işlenmiş ürünlere (korunmuş meyve ve balık ürünleri) ve mevsim dışı ve özel taze sebzeler gibi

ürünlerle çeşitlendirmeye çalışmıştır. Buna ek olarak kesme çiçekler ve imalar konfeksiyon giyim eşyası aksesuarları ve deri ürünleri gibi ürünleri de ihracat sepetine eklemiştir. Bununla birlikte, Kenya şu anda en büyük Afrika kesme çiçek üreticisi ve yeni bahçecilik ürünlerinin en büyük ihracatçılarından biri olmuştur. Başta olumlu gelişmelere rağmen, ihracata yönelik imalat firmalarına teşvikler sağlanması ihracat büyümesini sürdürmedi. Kenya, 1960'ların sonlarında Birleşik Krallık ve sonrasında diğer Avrupa pazarlarına mevsim dışı meyve sebze ihraç etmeye başlamıştır. Kenya, taze bahçecilik ürünlerindeki büyük artışın yanı sıra kesme çiçek ihracatını da geliştirmeye başladı. Özellikle cazip yatırım koşulları verilen bir Danimarka şirketinin kurulmasıyla birlikte, yabancı yatırım sayesinde büyük bir dönüşüme uğradı. 1980'lerde sektörün büyük ölçüde genişlemesi, teknik destek talebi de artmıştır. Kesme çiçek ihracatı, ithalat prosedürlerinde, döviz ve hava taşımacılığı sektörlerinde yapılan önemli reformlarla, altyapı iyileştirmeleri ve aktif yatırım tanıtımıyla birlikte 1990'lı yıllarda hızla arttı. Ülke yabancı sermaye ve uzmanlığa dayanan endüstri şu anda kendi içinde yeterli bilgiye sahiptir, diğer Afrika ülkelerine ticari hizmetler sağlamaktadır(<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26810>, 2019).

1.2.8.Uganda

Uganda, Victoria Gölü balık endüstrisi, emtia fiyatlarının yükseltilmesine ilişkin hem fırsatları, hem de zorlukları örnekler. Uganda da balık sektörü son dönemlerde çarpıcı bir büyüme kaydetmiştir. Balıkçılık faaliyetleri, 1990'lı yıllardan beri göl çevresinde gelişerek, günümüzde ihracat kazancında yılda 200 milyon dolar ve 200 bin civarında istihdam sağlamaktadır. Tatlı su balıkları için Avrupa talebindeki artışa yanıt veren 1990'lı yıllarda birkaç Ugandalı şirket taze Nil balığı ihracatında artışlar yaşamıştır. Sektör büyüdükçe yetersiz soğutma ekipmanı ve balık işleme atığının çevresel sorunları nedeniyle kalite standartlarında düşüşler oluştu. Düşük verim ve AB zirvesindeki kararlar nedeniyle ihracat %35 oranında azalmalar meydana geldi. Uganda balık işletmecileri ve ihracatçıların teknik yardım almak ve AB standartlarına uygun balık üretmek için 100 milyon dolardan fazla yatırım yaptı. Taze balık sektörünün gelişmesi, büyümesi, hayvan yemi ve gübreleme atığının işlenmesi gibi yan sektörlerin yanı sıra paketleme ve denizcilik şirketleri gibi alt sektörlerinde kurulması sektörlerin gelişimini hızlandırmıştır. Tekniklerde ki gelişme sektörün belirlediği yeni kalite ve organizasyon gereklerine uyması balıkçılıkta uyum

içinde gelişmesini sağlamıştır. Soğuk hava depoları ve nakliye hizmetlerinin geliştirilmesi sayesinde balık ihracatının gelişimi diğer sektörlere yayılma yaratmıştır. İhracattaki gelişme nakliye şirketlerinin hizmetlerinin de daha sağlıklı işlemesine neden olmuş ve çiçek ihracatı da bu sayede artmıştır (Dijkstra, 2001).

1.2.9.Şili

Şili, 120 farklı ülkeye 2.800 den fazla farklı ürün ihraç eden çeşitlendirilmiş ekonominin en iyi örnek ülkelerinden biridir. Yavaş küresel ekonomi geleneksel ihracat için ekonomik sorunlar yaratırken, Şili mekânsal ve yeni güzergâhları değerlendirerek ürün çeşitlendirmesinde başarılı bir yol izlemiştir. Şili ekonomisinin başarılı dönüşümü, özel sektörün benimsenmesine yardımcı olan tutarlı politikalara dayanıyor. Ticaret liberalizasyonu, yatırım ve yeniden yapılandırmayı teşvik etmek için uygun mali ve para politikaları ile birlikte ve özel sektördeki piyasa başarısızlıkları ve zayıf yönlerini düzeltmek için endüstriyel politikalar birlikte uygulamıştır. İhracat çeşitlendirmesi, ihracat odaklı veya bilim tabanlı sektörlerde doğrudan yabancı yatırımları çekmek, bölgesel ticaret entegrasyonunu teşvik etmek ve bağlantıları güçlendirmek için ihracat pazarlarındaki çeşitli stratejik sektörleri teşvik etmek için genel kalkınma programları benimsemiştir. Şili, politika reformunun başarılmasını sağlamak için özel-kamu ortaklığı teşvik etmiştir. Şili doğal kaynaklı sektörlerin uzun dönem büyümeyi nasıl sürdürüleceğinin en iyi örneğidir. Dikey çeşitlendirmede de büyük başarı sağlamıştır. Yeni ihracat kaynaklarını teşvik ederek refah seviyesini iyice artırmayı hedeflemiştir (Agosin M. 1997).

1.2.10.Malezya ve Tayland

Malezya ve Tayland, dikey ve yatay çeşitlendirmenin başarılı örneklerini sergilemiştir. Malezya'daki palmye yağı ve kauçuk ürünleri ile Tayland'daki tarım ve balık ürünleri gibi ürünleri yükseltmek ve emek yoğun imal edilen ihracatı, özellikle giyim ve elektronik alanları teşvik etmek için ikili strateji benimsemişlerdir. Her iki ülke içinde tarım sanayileşme sürecinde önemli rol oynamıştır. Yeni tarımsal sanayileşen ülkelere başarılı örnek olmuşlardır. Geleneksel ve yüksek değerli ihracata yönelik ürünlerin geliştirilmesi tarım sanayisinin büyümesini teşvik etti. Malezya palmye yağı ve kauçuk üretim ve yükseltmeyi teşvik etmek için uzmanlaşmış ajanslar kurdu ve araştırma geliştirme ajansları kurdu. Doğal kaynaklı

sektörlerin geliştirilmesi her iki ülkenin de 1990'lı yılların ortalarından sonra üreticilerin ihracatın en fazla etkileyen krizle bile baş etmesine yardımcı olmuştur (Reinhardt, 2000: 57-77).

1.2.11.Kosta Rika

Kosta Rika, dışa açık ekonomiye kademeli olarak geçiş yapmıştır. Bu süreçte ekonomik durgunlukları ve büyük ölçekli işsizliği en aza indirirken, ihracat büyümesini güçlendirmiştir. Bu süreçte özel sektör kuruluşlarının etkin katılımı önemli derecede yardımcı olmuştur. Başlangıçta geleneksel ürün ihracatını teşvik etmek için rekabetçi ve istikrarlı döviz kurları ve doğrudan sübvansiyonlar üzerinde durmuşlardır. İhracat çeşitlendirmesi ise 1980'lerin ortalarından itibaren hız kazandırmışlardır. Bölgesel ticaret entegrasyonu iç pazarın küçüklüğünden dolayı sınırlı olan pazarı genişletmeye yardımcı olmuştur (Rodrigues, 2002)

Günümüzde artan teknoloji, artan ar-ge yatırımları taşımacılık ve iletişim maliyetlerinde ciddi düşümlere neden olmuş, ülkelerin ihracat yapma imkanlarını artırmıştır. Ekonomik çeşitlilik, maden ve emtia bağımlı ülkeleri için çok önemli olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, büyümekte olan işgücü için yüksek verimlilikte işler bulmaya çalışmak büyük bir zorluktur. Bu yüzden ürün çeşitlendirmesine giden ülkelerde farklı sektörler de iş gücüne de istihdam alanı yaratır. Dünyada ki ihracat çeşitlendirmesine verilecek önemli örnekler arasında düşük gelirli ülkelerde görülmektedir. Zambiya, önemli bakır kaynaklarıyla donatılmış bir ülkedir. Zambiya ihracat sepetinde 700 den fazla ürünü 80 ülkeye ihraç etmektedir. Benzer şekilde düşük gelirli ülkeler sınırlı ekonomilerini geliştirmek için ürünlerini çeşitlendirmiştir. Lao Halk Cumhuriyeti ve Malavi, sırasıyla 550 ve 310 civarında ürün ihraç etmektedirler. Nijerya 780 ürün, Kazakistan 540 ürün ihraç etmektedirler. Bazı büyük petrol ihraç eden ülkeler ise ihraç ettiği ürün yelpazesini önemli ölçüde genişletmemişlerdir.

II. BÖLÜM

2.1.TÜRKİYE BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİVE DIŞ TİCARETİ

2.1.1.Türkiye Ekonomisi Ve İhracatının Tarihsel Gelişimi

Türkiye ekonomisini bu gün anlamamız için, ekonomi tarihinin hangi süreçlerden geçtiğini bilmemiz gerekir. Cumhuriyetin kuruluş yıllardan itibaren günümüze kadar olan dönemlerde belirli bir ekonomik politikalar benimsenmemiş, farklı dönemlerde farklı ekonomi politikaları benimsenmiştir.Devam eden kısımda dönemselsel olarak tarihsel gelişim verilmiştir.

2.1.2.1923-1945 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti ağır savaşların, ağır maddi ve manevi kayıpların ardından siyasi bağımsızlığının yanında ekonomik bağımsızlığını da kazanmak için çok uğraşlar vermiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında kurtuluş savaşının olumsuz etkileri ekonomik yapıda da derinden hissedilmiştir. Ülkedeki ekonomik durum; enflasyonun yükseldiği, üretimin daraldığı, eğitilmiş insan gücünü savaşta kaybedildiği çok zor durumdaydı. Lozan antlaşmasının getirdiği ağır ekonomik yüklerde ekonominin zor durumda olmasının en önemli sebepleri arasındaydı. Kuruluş yıllarında, sanayi hiç yok denecek durumdaydı. Türkiye'nin dış ticaretinin yapısını %90 tarımsal ürünler oluşturuyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan ekonomik reformlar, benimsenen politikalar sanayileşmeyi artırmak, ulusal sermayeden yoksun olan ülkeye çeşitli üretim faktörlerini kazandırmak yönünde olmuştur.

Cumhuriyet ilan edilmeden önce, 1923 Şubat ayında İzmir de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır.Kongrede kurulacak olan yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, milli bir ekonomiye sahip politikalar benimsenmeye çalışılmıştır. Kongreye; tüccarlar, sanayiciler, çiftçiler ve işçi temsilcilerinden oluşan 1135 temsilci katılmıştır. Kongrede dile getirilen konular; Türklerin çok çalıştığı, kendi ürettiği ürünleri kullandığını,çalışkan ve dürüst, nüfus artışından yana olduğunu, doğal kaynaklarını ülke lehine için kullanmak istediği,bilimsel ve teknik gelişmeleri

benimsediği, yabancı sermayeye ülkenin yasalarına uygun olması şartı ile karşı olmadığı; tekellere karşı çıktığı ve farklı sınıf ve mesleklerde bulunanların birbirlerine sevgiyle bağlı olduğu konuları olmuştur (Kepenek, 2012: 32). Cumhuriyetin kuruluş yıllarının sermaye birikimi konusundaki yapılanlar, daha çok kararlı bir ortam yaratma ve gerekli kurumsal düzenlemeleri sağlamak amacıyla olmuştur. İzmir İktisat kongresinde milli bir ekonomiyi yapılandırmak için alınan kararlar doğrultusunda, ileriki dönemlerde Türk ticari ve sanayi hayatını finanse edecek birçok banka kurulmuştur. Kurulan bu bankalar Türkiye Sınai ve Maadin Bankası, Türkiye İş Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, yeniden düzenlenen T.C Merkez Bankası'dır. Türkiye Cumhuriyetin kuruluş yıllarında dışa açık bir ekonomi sergilemiştir. Kuruluşun ilk yıllarında yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen hem ithalat hem ihracat gelirlerinde artış yaşanmıştır.

Tablo 1:1923-1930 Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞIMA ORANI
1923	468 186	86 872	- 36 082	58,5
1924	507 205	100 462	- 18 027	82,1
1925	619 447	128 953	- 26 253	79,6
1926	687 616	121 411	- 24 974	79,4
1927	537 229	107 752	- 27 003	74,9
1928	571 953	113 710	- 25 432	77,6
1929	718 269	123 558	- 48 731	60,6
1930	684 669	69 540	1 840	102,6

Kaynak: (TÜİK),2019

Tablo 1' de Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeler yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Kuruluş dönemi 1923-1929 yılları arasında ihracatın payı %10.6 , ithalatın gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı ortalama değer olarak % 14. olmuştur. 1923-1929 yıllarında ithalat ve ihracatın milli gelir içinde payları, sonraki elli yıl boyunca geçilememiştir (Boratav, 2003: 49-50). Bu dönemlerde dış ticaret açısından en önemli ürünler tarım ürünleri olmuş, tarım ürünlerinin ihracat içindeki payı %85, sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payı % 10, madencilik sektörünün payı ise %4-5 oranlarında olmuştur. Türkiye'nin bu dönemlerde en büyük ticaret ortakları genellikle Batı ülkeleridir. Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı İtalya olurken, diğer önemli ortakları ABD ve Almanya olmuştur

Türkiye Cumhuriyetinin ilk 10 yıllık döneminde sanayileşme de beklenen başarı sağlanamamıştır. Liberal olarak sanayileşmenin olumsuz sonuçlanmasının o dönem şartları ile birçok nedeni var. Dönem şartlarına göre liberal sanayileşme politikasını bırakıp bu noktada devletçilik politikası sanayileşme ve kalkınmayı hızlandırmak için daha rasyonel bir seçim olacağı anlaşılmıştır. 1929 Dünya Ekonomik bunalımı da ülke içinde ekonomiye olumsuz yönde etkilemiştir. Ve bütün ekonomik olumsuzluklar yüzünden ülkenin kalkınması için ekonomiye devletin müdahale etmesi şart olmuştur. Devletçi bir uygulamaya geçiş için atılan somut adımlar 1930'lu yıllarda benimsenen ve uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planıdır. Birinci sanayi planında, en temel ihtiyaç maddelerinin üretimine öncelik verilmiş, yurt içindeki hammaddeyi işleyerek iç talebi karşılamaya yönelik üretim karşılayacak sanayi gelişimine önem verilmiştir. Birinci beş yıllık Sanayi planında; dokuma sanayi, maden sanayi, kağıt ve selüloz sanayi, toprak ve seramik sanayi, kimya sanayi gruplarının kurulması kararlaştırılmıştır.

Tablo 2:1931-1945 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1931	59 935	60 226	291	100,5
1932	40 718	47 972	7 254	117,8
1933	45 091	58 065	12 974	128,8
1934	68 761	73 007	4 246	106,2
1935	70 635	76 232	5 597	107,9
1936	73 619	93 670	20 051	127,2
1937	90 540	109 225	18 685	120,6
1938	118 899	115 019	- 3 880	96,7
1939	92 498	99 647	7 149	107,7
1940	50 035	80 904	30 869	161,7
1941	55 349	91 056	35 707	164,5
1942	112 879	126 115	13 236	111,7
1943	155 340	196 734	41 394	126,6
1944	126 230	177 952	51 722	141,0
1945	96 969	168 264	71 295	173,5

Kaynak: TÜİK,2019

Türkiye ekonomisinde büyük buhran döneminden itibaren 1930'lu yıllarda dış ticarete kontrollü ve denetimli politika uygulanmıştır. 1929 yılında yeni gümrük kanunu ve 1930 yılında Türk parasını koruma kanunu çıkarılmış, ayrıca hükümete istediği gibi ithalatı kısıtlama ve denetleme imkânı tanınmıştır. Dönemin dış ticaret politikasının temel amacı dış ticaret açısından kaçınmak olmuştur. Bu amaca ulaşmak için dış ticaret büyük ölçüde ikili antlaşmalarla yürütülmüştür. Türkiye'nin mallarını satın alan ülkelerden mal satın alınması, yerli üretimi yapılan malın dışardan alınmasının sınırlandırılması, ikili anlaşma konusu olan malların dışalımında serbest olması uygulanan başlıca politikalar (Kepenek, 2012: 76). Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi büyük buhrana rağmen 1930-1939 yılları arasında 1938 yılı hariç, dış ticaret fazlası vermiştir. Bu yıllar arasında ekonomik büyüme %6 oranında olmuş, milli gelir içerisindeki tarımsal üretimin payı % 40 seviyesine gerilemiş, sanayi sektörünün payı % 15 seviyelerine yükselmiştir.

İkinci dünya savaşı yıllarında Türkiye ekonomisi de savaştan, önemli derecede etkilenmiştir. Bu dönemlerde ülkede uygulanan ithalatı kısıtlama çalışmaları dış ticaret hacmini daraltmış, buna rağmen dış ticaret fazlası verme politikası amacına kısmen ulaşmıştır. Dış ticaret fazlası verme sebebi ihracatın artması değil ithalata getirilen kısıtlamalardan kaynaklanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin dış ticareti azalmış, dış ticaret ortaklarının savaşta olması özellikle Almanya'nın savaşta olması en önemli sebebi olmuştur. 1943 ve 1944 yıllarında ise ikinci dünya savaşı sebebiyle tarım ürünlerinin değerlendirilmesi ihracat rakamlarını artırmış, 200 milyon dolar civarında olmuştur. 1946 yılında ise Türkiye'nin dış ticareti 100 milyon dolar fazla vermiştir.

2.1.3.1946-1960 Dönemi

1946 yılı, Türkiye Cumhuriyetinin hem siyasi, hem iktisadi bakımdan yeni bir dönüm noktası olmuştur. Siyasi olarak 1946 yılında tek partili sistemden çok partili bir siyasi rejime geçilmiştir.

Sovyet Rusya'nın dış politikadaki yayılmacılığına karşı Türkiye Batı Bloku içinde yer almaya, Batı blokunda gerçekleştirilen siyasi, iktisadi, askeri antlaşmalara ve kuruluşlara katılmaya çalışmıştır. Amerika ile ilişkiler geliştirilmiş, Birleşmiş Milletler'e üye olmuş ve 1944 yılında Bretton-Woods Anlaşmasını kabul ederek

IMF'e üye olmuştur. İktisadi açıdan üye olunan kuruluşlar arasında IMF'e üye olunması uluslararası ekonomik ilişkileri geliştirmek açısından en önemli adımlardan biridir. 1946 yılında yeni ekonomi politikalarına atılan en önemli adım devalüasyon ve ekonomideki dış ticaret liberasyon politikasıdır. Türkiye ekonomide dış ülkelerle entegrasyonu sağlamak amacıyla 19 Şubat 1947 de Dünya Bankasına üye olmuştur.

Tablo 3: 1946-1960 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
1946	214 580	118 889	95 691	333 469	180.5
1947	223 301	244 644	- 21 343	467 945	91.3
1948	196 799	275 053	- 78 254	471 852	71.5
1949	247 825	290 220	- 42 395	538 045	85.4
1950	263 424	285 664	- 22 240	549 088	92.2
1951	314 082	402 086	- 88 004	716 168	78.1
1952	362 914	555 920	- 193 006	918 834	65.3
1953	396 061	532 533	- 136 472	928 594	74.4
1954	334 924	478 359	- 143 435	813 283	70.0
1955	313 346	497 637	- 184 291	810 983	63.0
1956	304 990	407 340	- 102 350	712 330	74.9
1957	345 217	397 125	- 51 908	742 342	86.9
1958	247 271	315 098	- 67 827	562 369	78.5
1959	353 799	469 982	- 116 183	823 781	75.3
1960	320 731	468 186	- 147 455	788 917	68.5

Kaynak: TÜİK ,2019

1950 yılında ise Kore Savaşı başlamış, dünya genelinde hammaddelere karşı talep oldukça fazla artış göstermiştir. Artan talepler fiyatları yükseltmiş, tarım ve yeraltı hammaddeleri ihraç eden Türkiye de dış ticaret artmış, dolayısıyla ihracat gelişmiştir. 1950 ve 1953 yılları arasında Türkiye ekonomisinde liberasyonun etkisiyle ithalatta artışlar fazla olmuştur. İthalattaki artışın ihracattan fazla olması Türkiye'nin dış ticaretinde cari açıklar meydana getirmiştir. Tüm bunlara rağmen Türkiye ekonomisi 1946-1953 yılları arasında hızlı bir büyüme süreci yaşamıştır. Sabit fiyatlarla milli gelirdeki değişimin yıllık ortalaması, %10.2 oranında artış olmuş, tarım sektörünün büyümesi % 40 oranında olmuş, sanayi sektörünün büyümesi ise % 10 civarında olmuştur. Milli hasıladaki ortalama yıllık

büyüme oranı ise bu dönemler için % 4.4 olmuştur. 1954 ten sonra tarımsal üretimin düşmesi, enflasyon oranlarının artması, büyüme hızının yavaşlaması, döviz sıkıntısının ortaya çıkması gibi olumsuz ekonomik koşullar yüzünden ülke de dışa kapalı ve iç yatırımları artırarak büyümeye yönelik politika benimsenmiştir. İthalata getirilen düzenlemeler ve ihracatın özendirilmesi için uygulanan stratejiler dış açığı azaltmıştır. 1954-1961 döneminde Türkiye ekonomisinde %3.7 oranında büyüme gerçekleşmiştir.

2.1.4.1960-1980 Dönemi

Türkiye ekonomisi 1950-1960 yılları arasında planlı ve dengeli bir büyüme dönemi gerçekleştirilmemiştir. Özellikle dönemin ikinci yarısında ekonomi dış ödeme açıkları ve beraberinde yükselen enflasyon ile ekonomi zor süreçlere girmiş, büyüme hızı tüm sektörlerde yavaşlamıştır. Yaşanan ekonomik bunalımın görünürdeki temel sebebi, Türkiye'nin iç kaynakları ve dış kaynakları zorlayarak dengesiz, koordinasyonsuz bir kalkınma çabası sürdürmesi, buna rağmen etkin kaynak kullanımını gerçekleştirememesi olmuştur(Şahin, 2000: 125). Yaşanan bu olumsuzluklar hem iç çevrede hem dış çevrede ekonominin planlanması gerektiğini göstermiştir. 1960 yılında, hükümet değişikliği yaşanmış, ve ekonomik planlama gerekliliği kabul edilmiş 1961 Anayasasının da resmi bir kurum olarak yer almıştır. Bu dönemde beşer yıllık kalkınma planları ile ekonomiye yön vermeye çalışılmıştır. Hazırlanan bu planların en önemli özelliği sanayi ya da başka bir sektör için değil, ekonominin tümünü kapsayan kalkınmayı temel alan makro planlardır. Bu dönemde uygulanan diğer bir politika ise ithal ikameci sanayileşme politikasıdır. İthal ikameci politikaile, Türkiye de yerli sanayinin korunmasını ve gelişmesini amaçlayan bir dış ticaret politikası uygulanmıştır. Türkiye de korumacı dış ticaret politikası, ithal ikameci sanayileşme politikası, ve bunları tamamlayan yüksek oranlarda değerlendirilmiş döviz kuru politikası ile birlikte, ekonomiye içe dönük üretim yapan bir sınai yapı kazandırmıştır (Şahin, 2000: 161).Türkiye küresel ekonomiye daha fazla entegre olmak için yeni yeni ticari ilişkilerde bulunmuş, 1961 yılında IMF'den ilk ticari borcu almış, Ankara Anlaşmasıyla AET ticari ortaklığa başlamıştır. Türkiye ekonomisi 1963-1970 döneminde hem yüksek bir büyüme hızı, hem de fiyat istikrarı bir arada yaşamıştır. 1963-1970 döneminde GSMH yılda ortalama %6.3 oranında büyümüş, ortalama enflasyon oranı %5,3 civarında olmuştur.

Tablo 4: 1961-1980 Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
1961	346 740	507 205	- 160 465	853 945	68.4
1962	381 197	619 447	- 238 250	1 000 644	61.5
1963	368 087	687 616	- 319 529	1 055 703	53.5
1964	410 771	537 229	- 126 458	948 000	76.5
1965	463 738	571 953	- 108 215	1 035 691	81.1
1966	490 508	718 269	- 227 761	1 208 777	68.3
1967	522 334	684 669	- 162 335	1 207 003	76.3
1968	496 419	763 659	- 267 240	1 260 078	65.0
1969	536 834	801 236	- 264 403	1 338 070	67.0
1970	588 476	947 604	- 359 128	1 536 081	62.1
1971	676 602	1 170 840	- 494 239	1 847 442	57.8
1972	884 969	1 562 550	- 677 581	2 447 519	56.6
1973	1 317 083	2 086 216	- 769 133	3 403 299	63.1
1974	1 532 182	3 777 501	-2 245 319	5 309 683	40.6
1975	1 401 075	4 738 558	-3 337 483	6 139 633	29.6
81976	1 960 214	5 128 647	-3 168 433	7 088 862	38.2
1977	1 753 026	5 796 278	-4 043 252	7 549 304	30.2
1978	2 288 163	4 599 025	-2 310 862	6 887 187	49.8
1979	2 261 195	5 069 432	-2 808 236	7 330 627	44.6
1980	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	10 819 486	36.8

Kaynak: TÜİK,2019

Planlı dönemin ilk yarısında ithal ikame uygulamalarına yönelik üretim teşvik edilirken, 1970 yılında yeni bir devalüasyon yapılarak ihracat teşvik edilmeye çalışılmıştır. 1970 -1975 arasında, TL'nin değeri düşürülmemiş, 1975-77 arasında ise mini devalüasyonlarla dolar değeri iyice yükselmiştir. 1970-1974 arası, işçi dövizlerindeki ani sıçrama ve 10 Ağustos kararlarından sonra dış kredilerin artırılması nedeniyle, dış tıkanıkların asgari düzeylere indiği bir dönem olmuştur(Boratav, 2003: 129). Petrol fiyatlarındaki ani sıçrama Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Gelen işçi dövizlerinin biraz da olsa rahatlatığı ekonomi, ülkedeki gerginleşen siyaset hem de dünya da üç katına çıkan petrol fiyatları ülkedeki ekonomiyi zor duruma sürüklemiştir. 1977 yılında dış ticaret göstergeleri ülke ekonomisinin zor durumda olduğunun kanıtı olmuştur. Ülkede yaşanacak olan ekonomik bunalımın nesnel olarak ilk başlangıcı olmuştur. 1971-1977 döneminde ekonomide fiyat istikrarı bozulmuş, dönem arasında %10 ve %30 arasında değişen yıllık enflasyonlar yaşanmıştır.

Türkiye’de, 1970li yıllarda fiyat artış hızlarının giderek yükselmesinde bir çok faktör etkili olmuştur. Enflasyona neden olan faktörler şunlardır;

- Kamu harcamalarının artmasından dolayı para arzının genişlemesi,
- 1970 de yapılan devalüasyonun fiyatlar üzerindeki etkisi,
- Tarım ürünleri taban fiyatlarının yükseltilmesi,
- İthal malların özellikle petrol ve türevlerinin fiyatlarının aşırı yükselmesi,
- Kıbrıs Barış Harekatının ekonomiye getirdiği maliyetler,
- Devlet personel kanununun değişiklik sonucu memur maaşlarını yükseltilmesi,
- Sendikalı kesiminde işçi ücretlerinin artırılması ve onu karşılamak için fiyatların yükseltilmesi, sayılabilir (Şahin, 2000: 158).

24 Ocak kararlarının uzun ve kısa vadeli amaçlara serbest piyasa işleyişi ile ulaşılması programın en önemli stratejisidir. Bu strateji piyasa güçlerine dayanılarak ekonominin dışa açılmasını esas almıştır. Ekonominin işleyişinde idari kararların değil, serbest piyasa güçlerinin etkili olacağını savunmuştur(Şahin, 2000: 184).

Dış finansman sorunları uluslararası piyasadan sağlanan krediler sayesinde aşılıma çalışılmış ve ithalatı artırılmış.Türkiye ekonomisinin dünya ile entegre olmasını kolaylaştırmış, sonuçta hem ithalatı hem ihracatı artırmıştır. İstikrar programının uygulamaya konulduğu 1980 yılı yılında GSMH’ de büyüme olmamış, 1981 yılı ekonomi büyümeye başlamıştır. GSMH, sabit fiyatlarla 1981 yılında %4.2, 1982’de %4.6 oranında artmıştır. 1983 yılında ise GSMH sabit fiyatlarla %3.3 oranında artmıştır. Yabancı özel sermayenin teşviki için mevzuatlarda değişiklikler yapılmıştır. Türk parasının koruması kanunu ile ilgili yönetmelikler liberalleştirilmiştir. İhracat artırmak amacıyla yapılan bu uygulamalar ülkeye döviz girişini artırmıştır. 1980-1983 döneminde ihracat ve ithalat da önemli ölçüde artışlar olmuş, ihracat gelirleri dört yıl içerisinde %96.8 artmış, ithalat ise %16,8 büyüyerek, ihracatın ithalatı karşılama oranı %36.8 den %62 oranına ulaşmıştır.1984 yılından itibaren sistem içindeki mevcut ihracat teşvikleri tekrardan güçlendirilmiştir. İhracatın artırılması yönelik birçok teşvik araçları kullanılmıştır. Teşvik kapsamında kullanılan teşvik araçları;vergi iade sistemi, ucuz maliyetli ihracat kredisi, destekleme fiyat istikrar fonunda yapılan ödemelerdir.Bu uygulamalarile ekonominin dışa açıklık göstergeleri artmış, dış ticareti artırma yolunda önemli

gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde ithalat rejiminde özellikle ülke içinde yerli üretimi yapılmayan ya da iç talebi karşılamayan ürünlerde ithalat yapılması esas alınmıştır. Uygulanan bu ithalat rejimindeki temel amaç makina, ulaşım araçları, kimyasal ürün ve mamul madde üretimini artırmaya yönelik olmuştur. 1980-1988 dönemlerinde uygulanan liberal ekonomi politikası sonucunda ihracat hızla gelişmiş, özellikle ihracat kalemleri arasında sanayi malların payı yükselmiştir. Artan ihracat sonucunda döviz gelirlerinde artışlar yaşanmış bunun sonucunda döviz darboğazı genişlemiştir. Bu dönemde ülkemizde yıllık büyüme hızı ortalama %4,9 olurken, 1987 yılında %10 oranında bir büyüme hızı saptanmıştır. GSMH' da 1981 yılından itibaren artışlar meydana gelmiştir. 1980 döneminden itibaren başlayan ekonomide liberalleşme, sonraki yıllarda uygulanacak olan ekonomi politikalarına da yön vermiştir.

2.1.5.1989-1995 Dönemi

1980-1988 yılları arasında Türkiye ekonomisi liberalleşme yönünde önemli gelişmeler sağlamıştır. Ekonomideki 1988 dönemi ihracatın artırılması sanayiye yönelik adımlar atılması dış ticaretteki döviz darboğazının aşılması liberalleşme hareketinin başarılı yönlerini oluşturmuştur. 1988 yılından sonraki ekonomi programı enflasyonu düşürmeye yönelik olmuştur. Enflasyon oranlarının altında kalan döviz kurlarındaki artış Türk parasının aşırı değer kazandırmıştır bunun sonucunda ihracat artışları yavaşlamış ithalat artışları hızlanmış ve dış ticaret açıkları artmıştır. 1993 yılının sonlarında dış ticaret açıkları iyice artarken faizler yükselmiştir. Ülkede ciddi ekonomik sorunlar meydana gelmiştir. 1994 yılının ocak ayında kriz yaşanmıştır. 1994 krizi ile beraber enflasyon oranları yüzde % 20 oranlarını bulmuştur. Ülke ekonomisinde 1990 yılında yüzde 8,1 oranında büyüme sağlanmış kriz yılında ise ekonomik büyüme gerilemişti % 6 oranında küçülmeler yaşanmıştır.

2.1.6.1996 Gümrük Birliğine Geçiş Dönemi ve Sonrası

Türkiye ve AB arasında 1 Ocak 1996 yılında Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye, Avrupa Birliği ülkelerine karşı sanayi mallarının ithalatı

üzerindeki tarifeleri sıfıra düşürmüştür ve diğer ülke gruplarına karşıda ortak gümrük tarifeleri uygulamaya başlamıştır. Avrupa Birliği gümrük birliğinin oluşmasıyla birlikte Türkiye kaynaklı ihracat edilen tekstil ve petrol ürünlerindeki kısıtlamaları da kaldırmıştır(Seyidoğlu, 2003) . Gümrük Birliğinin, Türkiye ekonomisine yararları ya da zararları tartışılır ama Türkiye, Gümrük Birliğinin kabul edilmesiyle AB ekonomisine entegre olma yönünde önemli adımlar atmıştır. Gümrük Birliğinin etkisiyle de AB ekonomisi Türkiye ekonomisinin dış ticaretinde, ilk sıralarda yer almıştır. Türkiye ekonomisinde, 1995 yılından itibaren hızlı büyüme eğilimi başlamış, büyüme eğilimi hem ülke içindeki siyasi istikrarsızlık hem de yurtdışındaki mali krizler nedeniyle 1999 yılının sonuna doğru sona ermiştir. 1999 yılındaki % 6 lık negatif büyüme haricinde 1996-2000 döneminde GSMH reel olarak ortalama yaklaşık % 6 civarında olmuştur.

Enflasyon oranlarındaki yükseklik, ekonomideki durgunluk, artan işsizlik oranları ve dış ödemeler dengesindeki açıklar ekonomiyi krize sürüklemiştir. Bunun yansısı 1997 yılındaki Güney Doğu Asya krizi, 1998 yılındaki Rusya kriziyle yaygınlaşan küresel bunalım ve ülkemizde meydana gelen büyük depremde olumsuz etkileri durumu iyice ağırlaştırmıştır.2000 Kasım krizin hemen arkasında ekonomideki hassas dönemde 2001 Şubat krizinin meydana gelmesi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarındaki ekonomik krizlerin temel sebebi olarak likidite ve döviz daralmalarının sonucunda meydana gelmesidir.

Türkiye ekonomisi 2002 yılında yaşanan ekonomik krizden çıkma yolunda önemli adımlar atmış, 2003 yılında küresel ortamında desteğiyle güçlü bir ekonomik büyüme dönemine girmiştir. Makro ekonomik istikrarın sürekliliğini sağlamak, ekonominin etkin ve sürekli üretken bir yapıya dönüştürmek için yapısal reformlar yapılmış, sıkı para ve maliye politikası uygulanmıştır (Acar, 2013). Uygulanan politikalar sonucunda Türkiye ekonomisinde ekonomik güven sağlanmaya çalışılmış, 2004 yılında %9,9 oranında bir büyüme hızı yakalamıştır. Türkiye ekonomisi 2002-2007 dönemleri arasında ortalama olarak yıllık %7 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Büyüme artışından kaynaklı cari açık da artmış, istihdama dayalı bir büyüme gerçekleşmemiştir.2008 yılında meydana gelen küresel finansal kriz, Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş, 2009 yılında %4 oranında küçölme meydana gelmiştir (Taban, Küresel Finans Kriz Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiyede Ekonomik Büyümenin Dinamikleri, 2011: 1-33).

2.1.7. Türkiye'nin 2000 yılı Sonrası Dış Ticareti

Ekonomideki iyileşmelere paralel olarak dış ticaret hacmi artmıştır. Yıllar içerisinde dalgalanmalar olsa da ihracat ve ithalat rakamlarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Türkiye'nin ihracatında 2000-2014 yılları arasında yaklaşık olarak 6 kat artış meydana gelmiştir. Dış ticaretteki artışlar 2002 yılından 2008 yılının sonlarına doğru hızlı devam etmiştir. 2000 yılında 27,7 milyar dolar olan ihracat, 2007 yılında 107,2 seviyesine, 2008 yılında 132 milyar doları aşmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz Türkiye ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiş, ihracat ve ithalat rakamları azalmıştır. 2009 yılında ise ihracat 102 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. 2010 yılından itibaren ihracat artışı devam ederek 2014 yılında 157,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (Sungur, 2015: 243-269). 2014 yılından itibaren ülkede siyasi, sosyal sebeplerden dolayı ihracatımızda dönemsel düşüşler meydana gelmiştir.

Tablo 5: 2000-2018 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$

	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	HACİM	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAM A ORANI %
2000	27 774 906	54 502 821	-26 727 914	82 277 727	51.0
2001	31 334 216	41 399 083	-10 064 867	72 733 299	75.7
2002	36 059 089	51 553 797	-15 494 708	87 612 886	69.9
2003	47 252 836	69 339 692	-22 086 856	116 592 528	68.1
2004	63 167 153	97 539 766	-34 372 613	160 706 919	64.8
2005	73 476 408	116 774 151	-43 297 743	190 250 559	62.9
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041 499	225 110 850	61.3
2007	107 271 750	170 062 715	-62 790 965	277 334 464	63.1
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936 378	333 990 770	65.4
2009	102 142 613	140 928 421	-38 785 809	243 071 034	72.5
2010	113 883 219	185 544 332	- 71 661 113	299 427 551	61.4
2011	134 906 869	240 841 676	- 105 934 807	375 748 545	56.0
2012	152 461 737	236 545 141	- 84 083 404	389 006 877	64.5
2013	151 802 637	251 661 250	- 99 858 613	403 463 887	60.3
2014	157 610 158	242 177 117	- 84 566 959	399 787 275	65.1
2015	143 838 871	207 234 359	- 63 395 487	351 073 230	69.4
2016	142 529 584	198 618 235	- 56 088 651	341 147 819	71.8
2017	156 992 940	233 799 651	- 76 806 711	390 792 592	67.1
2018*	167 967 219	223 046 481	- 55 079 262	391 013 699	75.3

Kaynak: TÜİK,2019

Türkiye dış ticareti yapısal olarak 1980 döneminden sonra, keskin bir şekilde önceki dönemlerden ayrılmaktadır. 1980 dönemi sonrasında dışa açık liberal politikalar uygulanmıştır. Dış ticaretin serbestleşmesi, ihracatta sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. 1980 döneminden itibaren ihracatta sanayi mamullerinin payının artırılması amacıyla uygulanan teşvikler önemli ölçüde etkili olmuştur. 1980-2017 yılları arasında ihracatta sanayi ürünlerinin payı %36,6 dan %93,7 oranlarına yükselmiştir. İhracatta sanayi ürünlerinin oranının artmasına paralel olarak, ihracatta tarım ürünlerinin payı azalmıştır (Hepaktan, 2007) .

Tablo 6: Türkiye'nin 2000-2017 Dönemi İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı %

YILLAR	TARIM	MADEN	SANAYİ
2000	6.0	1.4	91.9
2001	6.3	1.1	92.0
2002	4.9	1.1	93.5
2003	4.5	1.0	93.9
2004	4.0	1.0	94.3
2005	4.5	1.1	93.7
2006	4.1	1.3	93.8
2007	3.5	1.5	94.2
2008	3.0	1.6	94.8
2009	4.3	1.6	93.4
2010	4.3	2.4	92.6
2011	3.8	2.1	93.4
2012	3.4	2.1	93.9
2013	3.7	2.6	93.1
2014	3.8	2.2	93.3
2015	4.0	1.9	93.4
2016	3.8	1.9	93.7
2017	3.4	2.2	93.7

Kaynak:(<http://www.sbb.gov.tr/>, 2019)

Türkiye'nin ihracat değerlerinin oranlarına bakıldığında AB ülkelerinin en temel pazar olduğu görülmektedir. AB birliği ülkelerinden sonra Türkiye'nin diğer önemli ihracat partnerleri: Ortadoğu ülkeleri ve Asya ülkeleridir.

Tablo 7: Türkiye'nin 2014-2018 Dönemindeki İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı

SIRA	ÜLKE	2018	2017	2016	2015	2014
1	Almanya	16 141 434	15 118 910	13 998 653	13 417 033	15 147 423
2	Birleşik Krallık	11 109 630	9 603 189	11 685 790	10 556 393	9 903 172
3	İtalya	9 561 168	8 473 471	7 580 837	6 887 399	7 141 071
4	Irak	8 349 641	9 054 612	7 636 670	8 549 967	10 887 826
5	ABD	8 304 910	8 654 268	6 623 347	6 395 842	6 341 841
6	İspanya	7 710 390	6 302 135	4 988 483	4 742 270	4 749 584
7	Fransa	7 288 192	6 584 199	6 022 485	5 845 032	6 464 243
8	Hollanda	4 761 810	3 864 486	3 589 432	3 154 867	3 458 689
9	Belçika	3 951 347	3 151 422	2 548 240	2 557 805	2 939 108
10	İsrail	3 894 525	3 407 436	2 955 545	2 698 139	2 950 902

Kaynak: TÜİK,2019

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkiye' en çok ihracat yaptığı ülke Almanya'dır. Almanya'dan sonra sırasıyla en çok ihracat yapılan ülke Birleşik Krallık, İtalya, Irak ve ABD 'dir.

Tablo 8: Türkiye'nin 2014-2018 Dönemindeki İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı

SIRA	ÜLKE	2018	2017	2016	2015	2014
1	Rusya	21 989 015	19 514 094	15 162 386	20 401 757	25 288 597
2	Çin	20 719 063	23 370 620	25 441 433	24 873 457	24 918 224
3	Almanya	20 407 277	21 301 869	21 474 989	21 351 884	22 369 476
4	ABD	12 377 681	11 951 744	10 867 793	11 141 462	12 727 562
5	İtalya	10 154 486	11 304 715	10 218 387	10 639 042	12 055 972
6	Hindistan	7 535 612	6 216 639	5 757 246	5 613 515	6 898 577
7	Birleşik Krallık	7 446 033	6 548 620	5 320 237	5 541 277	5 932 227
8	Fransa	7 413 026	8 070 897	7 364 715	7 597 687	8 122 571
9	İran	6 931 258	7 492 104	4 699 777	6 096 254	9 833 290
10	Güney Kore	6 342 938	6 608 874	6 384 242	7 057 439	7 548 319

Kaynak: TÜİK ,2019

Türkiye'nin ithalatın da en önemli iki faktör; imalat sektörüne yönelik yapılan ithalat diğeri ise enerji ihtiyacını karşılamak için yapılan enerji ithalatıdır. Buna paralel olarak en çok ithalat yapılan ülkeler, imalat sektörünün önde gelen ülkeleri olan Almanya ve Çin olurken, enerji ihtiyacını karşılamak için zengin kaynaklara sahip olan Rusya ilk sıralarda yer almaktadır (Bülbül, 2018) .

Tablo 9:Türkiye'nin 2012-2018 Dönemindeki İhracatın ilk 10 Fası (Bin \$)

SIRA	ÜRÜN GRUBU	20018
1	Motorlu kara taşıtları, bisikletler, , traktörler,motosikletler ve diğerkara taşıtları, bunların aksam parça, aksesuarı	26.759.039
2	Kazanlar, mekanik cihazlar ve aletler, makinalar, nükleer reaktörler ve bunların aksam ve parçaları	15.829.640
3	Demir ve Çelik	11.547.161
4	Örme giyim eşyası , örme giyim aksesuarı	9.048.988
5	televizyon görüntü ses kaydetme cihazları, aksam ve parçaları ses kaydetme-verme cihazları, Elektrikli makine ve cihazlar	8.723.599
6	Kıymetli ve yarı kıymetli taşlar, inciler, taklit mücevher eşyası, metal paralar, kıymetli metaller	7.171.319
7	Demir ve çelikten eşya	6.534.643
8	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	6.265.295
9	Plastikler ve mamulleri	6.043.950
10	Mineral yakıtlar, mineral yağların bunların damıtılmasında kullanılan ürün	4.411.992

Kaynak:TÜİK,2019

Türkiye'nin ihracat ettiği ürünler fasıl olarak incelendiğinde 1980'lerin ortalarında daha çok tarım ve tekstil önemli paylara sahip iken tarım ürünleri ihracatı azalmıştır. 2000'li yıllardan sonra Türkiye'nin ihracat yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Tekstil ürünleri ihraç edilen fasıllar arasında tüm dönemlerde önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye son dönemlerde teknoloji yoğun ürünler ihraçetmesine rağmen son 10 yıldır çok değişime uğramamıştır.

Tablo 10:Türkiye'nin 2012-2018 Döneminde İthalatının İlk 10 Faslı (Bin \$)

SIRA	ÜRÜN GRUBU	2018
1	Mineral yakıtlar, mineral yağlar	43.004.123
2	Kazanlar, mekanik cihazlar ve aletler, makinalar	25.769.570
3	Demir ve çelik	18.401.466
4	Elektrik makine ve cihazlar, ses kaydetme	16.569.498
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler	13.895.057
6	Kıymetli ve yarı kıymetli taşlar	12.556.742
7	Organik Kimyasal Ürünler	5.973.217
8	Optik, sinema, fotoğraf, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi cerrahi alet cihaz	4.684.045
9	Eczacılık ürünleri	4.363.434
10	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	3.872.389

Kaynak:TÜİK,2019

Türkiye'nin ithalatında ilk on faslı incelendiğinde enerji ihtiyacını karşılamak için mineral ve yakıtlar 2018 yılında 1. Sırada olduğu görülmektedir. Tüm dönemlerde mineral ve yakıtlar Türkiye'nin ithalatında en fazla yere sahiptir. Türkiye'nin ithalatında diğer önemli grup imalat sektörüdür. Kazanlar , makinalar, mekanik cihazlar ve aletler önceki yıllarda ilk sırada yer alırken 2018 yılında ikinci önemli grup olmuştur.

2.2.BRICS ÜLKE GRUBUBAZI MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİ ve DIŞ TİCARETİ

BRICS ülkelerinin hızla yükselmesiyle dünya gücündeki dengeler değişmektedir.BRICS ülke grubu dünya ekonomi piyasasında yükselen güç olarak adlandırılmaktadır. 2050 yılına kadar Brezilya, Çin, Hindistan güç paritesiaçısından dünya üretiminin % 40'lık bir kısmının oluşturması öngörülmektedir.Hızla büyüyen ekonomileri ve sürekli yabancı yatırım çekmesiyle bu ülkeler büyüme ve kalkınmadaki performanslarıyla diğer ülkelerden sıyrılmıştır. Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya yükselen ekonomik performansları ile küresel ekonominin önemli bir oyuncusu durumuna gelmiş ve bu sebeple JimOneilltarafından BRIC olarak adlandırılmıştır (Haıbn, 2012).

BRIC ülke grubunun temelleri Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 2006 yılının sonbaharındaki toplantısının hemen öncesinde atılmıştır. Toplantı öncesinde Rusya, Çin, Brezilya ve Hindistan dış işleri bakanları görüşerek BRIC grubunun oluşumu için adımlar atmışlardır. 2008 yılından itibaren Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya (BRIC) ülke liderleri yılda bir kez küresel konuları görüşüp tartışmak için toplanmıştır. Ülke liderleri üçüncü toplantısının Çin de yapmış, yapılan toplantıda Güney Afrika ülkesini de davet etmişlerdir. Güney Afrika'nın da katılımıyla BRICS ülke grubu oluşmuştur.

2011 yılında oluşturulan BRICS ülkelerinin bakanları ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda toplantılar düzenlemekte, resmi konularda, teknoloji, bilim, ulusal güvenlik, gibi önemli konuları görüşmektedirler (<http://www.brics.utoronto.ca/about.html>, 2016). BRICS ülke grubu ekonomik işbirliğinin yanı sıra küresel sorunların çözümünde de işbirliği yapacaklarını belirtmişlerdir. Dünyada tek kutuplu batı gruplarını karşı çok kutuplu, demokratik düzen kurmak için bir çok adımlar atmışlardır. Afrika, Güney Sudan gibi ülkelerdeki sorunların çözümü için ortak tavır sergilemiş, bu sorunların çözümü için arabuluculuk yapmışlardır.

BRICS ülkeleri 2018 yılına kadar birçok toplantılar yapmışlardır. BRIC ülkeleri olarak toplanılan 1.BRICS zirvesi 2009 yılında Rusya da yapılmıştır. Rusyada yapılan zirvede 2008 yılındaki küresel finansal kriz, gıda güvenliği, uluslararası finans kurumlarının reformu, enerji güvenliği ve BRIC ülkelerinin geleceği gibi konular tartışılmıştır. BRIC ülkelerinin 2. Zirvesi 2010 yılında Brezilyada yapılmıştır. Bu zirvede küresel ekonominin durumu, iklim değişikliği, G20 toplantısı, Dünya Bankası ve IMF üst yönetimi gibi konular görüşülmüştür. 2011 yılında Çin de yapılan 3. BRIC zirvesinde gruba Güney Afrika dahil olmuştur. 2012 yılında Hindistan'da yapılan 4. BRICS zirvesinde ülke liderleri küresel yönetim ve sürdürülebilir kalkınma gibi konuları tartışmışlardır. 2013 yılında Güney Afrika da 5. BRICS zirvesi yapılmıştır (<https://www.diplomasi.net/brics-nedir-brics-ulkeleri/>, 2019).

BRICS liderleri, Yeni Delhi'deki dördüncü toplantılarında altyapı ve kaynakları harekete geçirmek, yeni bir kalkınma bankası kurmak için yeni çalışmalar ve raporlar başlattılar. 2014 yılında Fortazela'daki altıncı BRICS

zirvesinde liderler Yeni Kalkınma Bankasının kuran anlaşmayı imzaladılar. Fortazela Deklarasyonunda liderler Yeni Kalkınma Bankasının BRICS arasındaki işbirliğini güçlendireceği ve çok taraflı, bölgesel finans kurumlarının küresel kalkınma çabalarını destekleyeceğini ve böylece güçlü sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme hedefine ulaşmak için toplu adımlar atacaklarını vurgulamışlardır (<https://www.ndb.int/about-us/essence/history/>, 2019).

BRICS ülkelerinin 7. Zirvesi 2015 yılında Rusya da, 8. BRICS zirvesi 2016 yılında Hindistan da yapılmıştır. 2017 yılında Çin de yapılan 9. BRICS zirvesinde uluslararası ve bölgesel sorunlar tartışılmıştır. 10. BRICS zirvesi “ Afrika da BRICS: 4. Sanayi devriminde Paylaşılan Refah İçin Ortaklık ve Kapsayıcı Büyüme” temasıyla toplanmıştır.

Tablo 11: 2018 Yılı BRICS Ülke Grubu Bazı Makro Ekonomik Göstergeleri

	BREZİLYA	RUSYA	HİNDİSTAN	ÇİN	GÜNEY AFRİKA
NUFUS	209.205.000	143.965.000	1.334.221.000	1.396.982.000	57.420.000
YÜZ ÖLÇÜMÜ(KM)	8.547.400	17.075.400	3.287.263	9.561.000	1.219.090
GSYİH(Milyon USD)	2.138.918	1.563.497	2.611.012	10.492.514	385.530
KBGSYİH(USD)	10.224	10.633	2.135	10.088	6.610
BÜYÜME ORANI(%)	%2,26	%2,3	%7.3	%6,56	%0.80

Kaynak:(<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa>, 2019)

2.2.1.Brezilya

Dünya ekonomisinde alım gücü paritesi açısından en güçlü ülkelerinden biri Brezilya'dır. Ülke sahip olduğu doğal kaynakları ve çok fazla olan ürün çeşitliliği sayesinde Latin Amerika'nın en büyük ekonomisi konumundadır. Brezilya ekonomisi yer altı ve yerüstü zenginliklerinin ihracatına ve katma değerli mal üretimine dayanmaktadır. Brezilya, dış ticarete çok büyük pazarlara sahiptir.Güney Amerika da Venezuela'dan sonra ikinci büyük petrol üreten ülkeBrezilyadır. Enerji kaynakları bakımından çok zengin bir ülkeolan Brezilya nükleer teknolojiye sahiptir (<http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa>, 2016).

Uluslararası Para Fonu (IMF)'in 2018 yılında ülkelerin Gayrisafi Yurt İçi Hasılları baz alarak yayınladığı raporda, Brezilya dünyanın en büyük 8. Ekonomisi olmuştur. Brezilya da tarımsal sektör çok gelişmiştir. Tarımsal kaynakların bol olması, verimli toprakların bol olması ikliminin ılıman olmasının yanı sıra ileri tarımsal teknoloji ve altyapı sayesinde ihracat oldukça iyi durumdadır. Brezilya sanayisi yoğun olarak çelik, metalürjik ürünler, tekstil, ayakkabı, kağıt ve kimyasallar üzerinde yoğunlaşmıştır. Ülke ekonomisinin büyümesinin en önemli sebeplerinden birisi de ihraç ettikleri ürünlerde çok çeşitlendirme yapmalarıdır. Brezilya imalat sanayi , pazar büyüklüğü ve ürün çeşitliği ile Latin Amerika ülkeleri arasında çok önemli konumdadır(Brezilya Ülke Raporu).

**Brezilya'nın Dış Ticareti*

Latin Amerika'nın en gelişmiş ülkesi konumunda olan Brezilya; dış ticaretinde de yıllar içinde başarılı performans sergilemiş, yıllar itibariyle hızlı artışlar göstermiştir. Brezilya'nın en önemli ihracat ortaklarından biri Çin'dir. Brezilya'nın ihracatında %26.8 payı en önemli ticaret partneridir. Brezilya'nın diğer ihracat partnerleri sırasıyla %12.1 payı ile ABD, %6.2 oranıyla Arjantin,%5.4 ile Hollanda ve %2.7 oranıyla Şili, en çok ihracat yaptığı beş ülke arasındadır. Brezilya'nın en fazla ihraç ettiği ürünler; soya, demir cevheri, ham petrol, şeker, binek otomobil, tavuk eti, odun hamuru, soya küspesi, mısır, kahve, demir çelik ürünleri, turbojetler, kamyon, altındır.

Brezilya en çok ithalat yaptığı partnerleri, Çin, ABD, Arjantin, Almanya ve Güney Kore'dir. Bu beş ülkenin Brezilya ithalatının %50.3'lük kısmını oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı).

Brezilya ithalatının temelini imalat ve hammadde sektörüne yönelik ürünler oluşturmaktadır. Brezilyanın en çok ithal ettiği ürünler; petrol yağları, kara taşıtları aksam ve parçaları, mobil telefonlar, doğal gaz, kamyonudur.

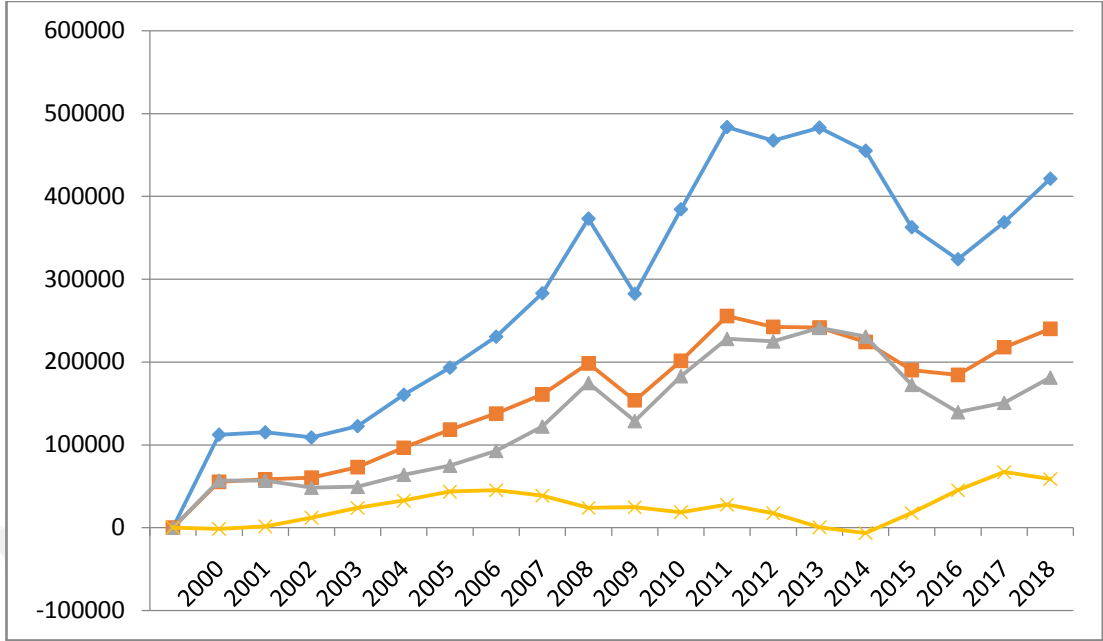
Tablo 12: Brezilya Dış Ticaret 2000-2018 Dönem Verileri (Milyon \$)

YILLAR	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2000	112.249	55.313	56.936	-1.623
2001	114.994	58.264	56.730	1.534
2002	108.804	60.427	48.377	12.050
2003	122.475	73.112	49.363	23.749
2004	160.348	96.443	63.905	32.538
2005	193.075	118.250	74.825	43.425
2006	230.497	137.808	92.689	45.119
2007	282.851	160.667	122.184	38.483
2008	372.954	198.378	174.576	23.802
2009	282.261	153.609	128.652	24.597
2010	384.157	201.324	182.833	18.491
2011	483.387	255.506	227.881	27.625
2012	467.147	242.283	224.864	17.419
2013	482.766	241.577	241.189	388
2014	454.825	224.098	230.727	-6.629
2015	362.514	190.092	172.422	17.670
2016	323.869	184.453	139.416	45.037
2017	368.488	217.739	150.749	66.989
2018	421.119	239.889	181.230	58.658

Kaynak:OECD,2019

Tabloda 12görüldüğü üzere Brezilya 2000-2018 yılları arasında dış ticaret hacmini 3.75 kat artırmıştır. Tabloda görüldüğü üzere Brezilya dış ticaret fazlası veren bir ülkedir. 2008 yılında dünyada yaşanan küresel finansal kriz Brezilya'nın ihracat toplam hacminde %24'lük bir düşüşe neden olmuştur.2013 yılında Brezilyada yaşanan hükümet karşıtı eylemler dış ticaret hacminin azalmasına neden olmuştur. Brezilya 2016 yılından itibaren tekrar dış ticaret hacmini artırarak dış yüksek dış ticaret hacmine ulaşıyor.

Grafik 1: Brezilya'nın 2000-2018 Dönemi Dış Ticareti (Milyon \$)

Kaynak:OECD,2019

Brezilya ihracatının geleneksel pazarı Amerika kıtası ve AB ülkeleri iken son dönemlerde Afrika, Ortadoğu, Körfez, Doğu Avrupa ve Asya pazarlarına ihracatını önemli ölçüde artırmıştır. Brezilya ihracat performansının başarısını ihracat sepetindeki ürünleri çeşitlendirerek ve ihracat pazarı olmayan ülkelere ihracat yaparak sağlamıştır (Ticaret Bakanlığı).

2.2.2.Rusya

Son yıllarda dünya ekonomisine yön veren ülkelerin başında gelen ülkelerden biri Rusya'dır. Küresel GSYİH'nın yaklaşık olarak dördte birini temsil eden BRİCS ülke grubun da yer alan Rusya, Suudi Arabistan dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol üreticisidir. Dünyanın en geniş yüz ölçümüne sahip ve dünyanın nüfus olarak en kalabalık ülkeleri arasındadır. Dış politikada etkinliği artırmak için, birçok ticaret anlaşmaları yapmakta, birçok uluslararası kuruluşu üye olmaktadır. Rusya bir yandan piyasa ekonomisini güçlendirmeye çalışırken, bir yandan da kendi ekonomisini korumak için politikalar benimsemiştir (Ağır & Yıldırım, 2015).

Rusya önemli miktarda enerji rezervine sahip küresel bir enerji lideridir. Enerji kaynakları sayesinde stratejik öneme sahip ve bir ülke Rusya'nın enerji rezervlerine bağımlı olduğu için ülkeler üzerinde siyasi güce sahiptir.

** Rusya'nın Dış Ticareti*

Rusya ekonomi ve siyasette katı mevzuat ve tarifelerine rağmen dış ticarete oldukça açıktır. Dünyanın en büyük ihracatçıları arasındadır. Son yıllarda güçlü ekonomiler resesyon dönemine girerken Rusya ekonomisi 2012 yılından beri en yüksek büyüme rakamlarına ulaşmıştır. 2017 yılında Rusya ekonomisi %1,6 oranında büyüme kaydederken, 2018 yılında %0.7 oranında artışla %2.3 oranında büyüme oranlarına ulaşmıştır.

Tablo 13:Rusya'nın 2000-2017 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

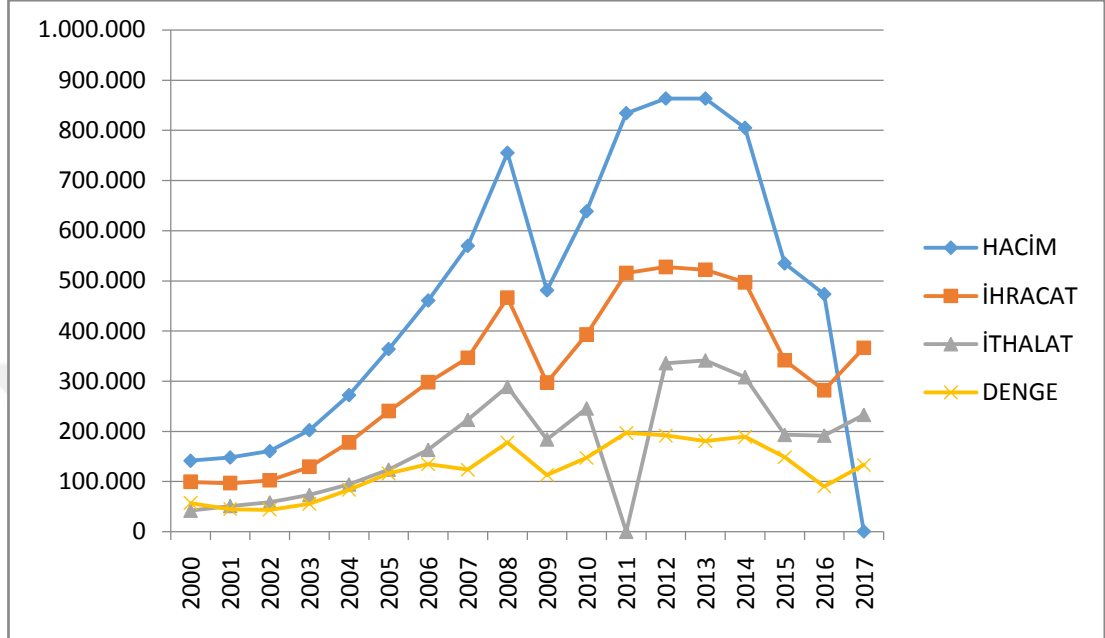
YILLAR	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2000	141.351	99.220	42.131	57.089
2001	147.870	96.553	51.317	45.236
2002	160.486	102.068	58.418	43.650
2003	202.274	129.060	73.214	55.486
2004	272.105	177.861	94.244	83.617
2005	363.863	240.024	123.839	116.185
2006	460.668	297.481	163.187	134.294
2007	569.615	346.531	223.084	123.447
2008	754.971	466.298	288.673	177.625
2009	481.079	297.155	183.924	113.231
2010	638.354	392.674	245.680	146.994
2011	833.964	515.409	318.55	196.854
2012	863.205	527.434	335.771	191.663
2013	863.105	521.836	341.269	180.567
2014	804.681	496.806	307.875	188.931
2015	534.440	341.419	193.021	148.398
2016	473.438	281.850	191.588	90.262
2017	593,048	366.120	232.964	133.156

Kaynak:T.C. Ticaret Bakanlığı ,2019

Tablo 13 de görüldüğü gibi Rusya dış ticaret fazlası veren bir ülkedir. Rusya zengin yer altı kaynakları sayesinde dünyanın sayılı enerji ihracatçıları arasındadır. Tabloda görüldüğü gibi 200-2017 yılları arasında sürekli dış ticaret fazlası vermiştir. Rusya'nın 200-2008 döneminde ihracat artışı %370 oranlarına ulaşmıştır. 2008 Küresel finansal krizin etkisiyle Rusya'nın ihracatında %36,27 oranlarında bir

daralma meydana gelmiştir. Rusya krizden sonraki dönemde ihracatını tekrardan %58,64 oranlarında yükselmiştir (Bülbül, 2018, s. 43).

Grafik 2: 2000-2017 Dönemi Rusya'nın Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Kaynak:Dış Ticaret Bakanlığı,2019

Rusya ihracatında en önemli ürünler; petrol yağları, ham petrol, ve minerallerden elde edilen yağlar, taş kömürü, elmaslar, petrol gazları ve diğer hidrokarbon gazlar, arıtılmış bakır, altın ve bir çok değerli yer altı zenginlikleridir.

Rusya'nın ithalatında en önemli ürünler imalat sektörüne yönelik ürünlerdir. Rusya'nın başlıca ithal ettiği başlıca ürünler; tedavi ve korunmada kullanılan ilaçlar, telli telefon-telgraf cihazları, kara taşıtları için aksam ve parçaları, tıp, veterinerlik alet ve cihazları,cerrahi dişçilik ve, traktörlerdir (<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa>, 2019) .

Rusya'nın ihracatında son yıllardaki en önemli partnerleri sırasıyla; Çin, Hollanda, Almanya, Belarus, Türkiye, İtalya, Kore Cumhuriyeti, Kazakistan, Polonya ve ABD'dir.

Rusya'nın ithalatındaki önemli dış ticaret ortakları sırasıyla; Çin, Almanya, ABD, Belarus, Fransa, İtalya, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Polonya, Ukrayna'dır.

2.2.3.Hindistan

Küresel olarak ekonomilerde resesyonlar, küçülmeler oluyorken son yıllarda dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olan Hindistan ekonomisi hızla büyümektedir. Yükselen ekonomilerin en önemlilerinden birisidir. Aşırı artan nüfus, çevresel uyumsuzluk, yoksulluk eğitim seviyesinin düşük olmasına rağmen ülke küresel ekonomik güç olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Hindistan'da 1991 yılında yapılan ekonomik reformlar ve kendi yapısal dinamikleri ile hızla büyümeye devam ediyor. Hindistan'da Liberalleşen ticaret politikaları, ihracatın rekabet gücünü fazlalaştırmış, hizmet sektöründe, yabancı kaynaklı sermaye yatırımında artmasıyla beraber özel sektörün girişi, bilgi yoğun teknolojiden kaynaklanan ihracat artışını hızlandırmıştır. Bu liberalleşme ve ihracat artışının sonucunda eğitimsiz iş gücü ücretlerinde artışı sağlamış, ülkedeki ücret dengesizliğin azalmasına katkı sağlamış, ve Hindistan Asya ekonomi piyasasında büyümenin motoru olmuştur (Akbulak, 2008).

Hindistan ekonomisi büyük oranda orta sınıfın istihdamını sağlayan rekabet gücü yüksek hizmet sektörünü oluştururken, diğer taraftan yoksul, eğitimsiz kesimin istihdamını sağlayan tarım sektörü oluşturan iki yönlü ekonomidir. Hindistan ekonomisinin en önemli sektörleri; tarım, tekstil, sanayi, imalat ve hizmet sektörüdür.Hindistan yabancı yatırımcılar için cazip bir ülke olmuştur. Hindistan'daki ucuz iş gücü, büyük bir pazar olması ve diğer imkanlar ile yabancı sermayenin yatırım yapmasını artırmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların önde gelen alanları; elektrik ve elektronik eşya, hizmetler, ulaştırma, enerji, kimyasallar inşaat, ilaç gibi alanlardır (DEİK, Hindistan Ülke Bülteni, 2011: 5).

**Hindistan'ın Dış Ticareti*

Hindistan uzun yıllar süren dış ticaret korumacılığına rağmen son dönemlerde liberalleşen dış ticareti ile dünyanın önemli ihracatçı ülkelerinden biri olma konumuna gelmiştir. Dış ticaret hacminin artmasına paralel olarak dış ticaret dengesi sürekli açık veren bir ülkedir.

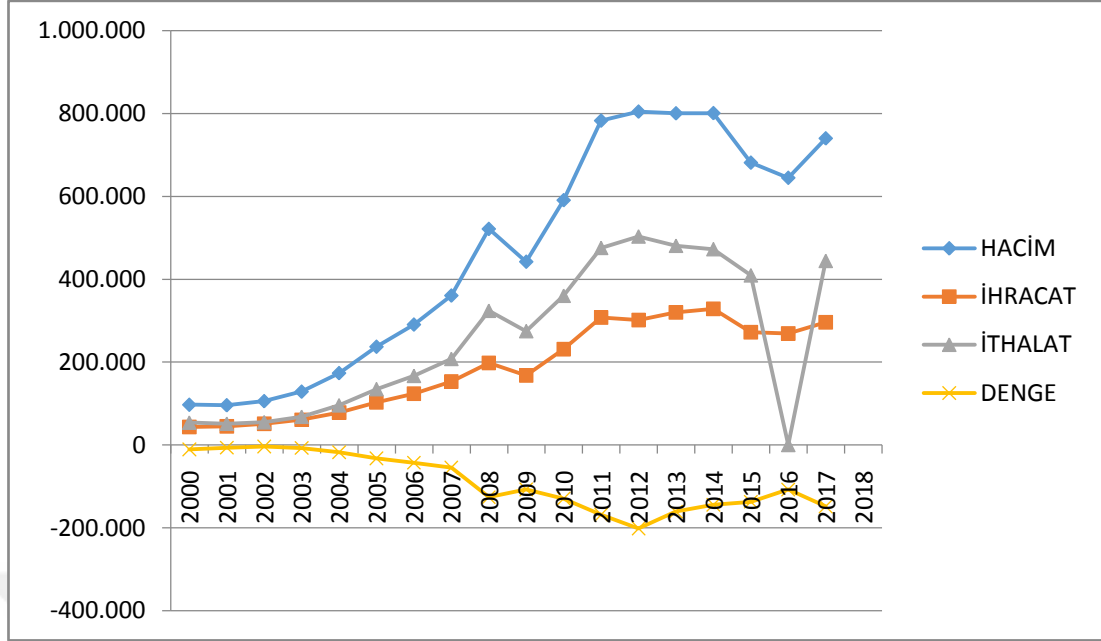
Tablo 14: Hindistan'ın 2000-2017 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

DIŞ TİCARET	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2000	97.150	43.290	53.860	-10.570
2001	95.980	44.774	51.206	-6.432
2002	105.820	51.134	54.686	-3.552
2003	128.818	60.815	68.003	-7.188
2004	173.481	77.915	95.566	-17.651
2005	237.131	102.408	134.723	-32.315
2006	290.607	123.918	166.689	-42.771
2007	360.607	153.136	207.590	-54.454
2008	521.400	197.689	323.711	-126.022
2009	442.220	167.644	274.576	-106.932
2010	590.700	230.733	359.967	-129.234
2011	782.648	307.189	475.459	-168.270
2012	804.462	301.465	502.997	-201.532
2013	800.254	319.701	480.553	-160.852
2014	800.776	328.381	472.395	-144.014
2015	681.293	272.149	409.144	-136.995
2016	644.737	268.616	376.	-107.505
2017	739.900	295.847	444.053	-148.206
2018				

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2019

Tablo da görüldüğü gibi Hindistan dış ticareti birkaç dönem itibariyle azalmış olsa da genel olarak sürekli artmıştır. Hindistan'ın dış ticaret açığı 2002 yılında 3,5 milyar dolar seviyelerinde iken 2012 yılında ise 201,5 milyar seviyelerine yükselmiştir. 2012 yılından sonra 160 milyar dolar seviyelerine düşmüştür. Hindistan'ın dış ticaretinde 2015 yılında daralma meydana gelmiş, dış ticaret hacmi düşmüştür. 2017 yılında dış ticaret hacmi artmış, bu artışa paralel olarak dış ticaret açığı da artmıştır.

Grafik 3: Hindistan'ın 2000-2017 Dönemi Dış Ticareti (Milyon \$)

Kaynak:T.C Kalkınma Bakanlığı,2019

Hindistan'ın ihracatında en önemli partnerleri sırasıyla; Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Arap Emirlikleri, Hong Kong, Çin, Singapur, İngiltere, Almanya, Vietnam, Bangladeş, Belçika'dır.

Hindistan'ın ithalatında en önemli 10 ülke sırasıyla; Çin, ABD, B.A.E, S. Arabistan, İsviçre, Endonezya, G. Kore, Irak, Avusturalya, Almanya ve İran'dır.

Hindistan, pamuk, çay, granit, kaju, bir takım kimyasallar, Hindistan cevizi gibi bazı hammadde ve ürünlerin geleneksel ihracatçısı konumundadır. Konfeksiyon,tekstil sektörünün yanında otomotiv ve otomotiv yedek parça sektörü öncelikli olmak üzere bir çok makine sektörünün önemli üreticisi ve ihracatçısı olmaya aday gösterilmektedir (DEİK, Hindistan Ülke Bülteni, 2011: 11).

Hindistan'ın ihraç ettiği başlıca ürünler; petrol yağları, elmaslar, mücevherci eşyası ve aksamı, tedavide kullanılmak için hazırlanan ilaçlar, binek otomobiller, kabuklu hayvanlar, karayolu taşıtları için aksam ve parçaları, işlenmiş alüminyum, pamuk ipliği gibi ürünlerdir. Hindistan'ın ithalatında başlıca ürünler; ham petrol, elmaslar, altın, taş kömürü, petrol gazları, kuru baklagiller, sığır eti, telefon cihazları, bakır cevheri gibi ürünlerdir.

2.2.4.Çin

Son yıllarda yükselen ekonomilerin en başında gelen Çin, çift haneli büyüme rakamları ile dünyanın en güçlü ikinci ekonomisi konumuna gelmiştir. 1978 yılına kadar dışa kapalı bir ekonomi politikası belirleyen Çin, 1980 yılından itibaren bir çok yönlü yapılan reformlarla birlikte liberal bir ekonomik politika sergilemeye başlamıştır. Yükselen ekonomilerin en dikkat çeken ülkesi olan Çin,2018 yılının en çok ihracat yapan ülkesi olmuştur. Çin, son yıllarda sürekli büyüyen ekonomisine paralel olarak dış ticaret hacminde de rekorlar kırmıştır.

Çin ekonomisinin hızla büyümesinin arkasında bir çok etken vardır; en önemli etkenlerden biri ulusal yatırımlar ve yabancı yatırımlarla finanse edilen alt yapı ve ağır sanayi çalışmalarıdır. Çin ekonomisindeki gelişmenin endüstriyel üretimin beraberinde altyapı ve ar-ge yatırımlarının önemi oldukça fazladır. Diğer önemli etkenlerden biride endüstriyel üretimde kullanılan düşük ücretli yüksek iş gücü maliyetidir. Asya'nın devi olarak nitelendirilen Çin'in diğer ülkelere göre en avantajlı olduğu konu dünyanın en kalabalık olan nüfusedir. Doğrudan yabancı yatırımların artmasında ucuz iş gücü önemlidir.

Çin ekonomisindeki büyümenin en önemli dinamiklerinden biri de yapılan tasarrufların yüksek oranlarda yatırımlara dönüştürülmesidir. Çin'in liberal politika benimsenmesinden sonra dünyadaki yatırımcıların cazibe merkezi haline gelmiştir. Çin doğal kaynak bakımından çok zengin bir ülkedir, dünyadaki bir çok maden ve mineral ihracatında lider konumundadır(Gündal, 2015:55-83) .

Çin'in ekonomik büyümesinin arkasındaki en önemli güçlerin başından biride ihracat performansıdır. Ekonomik küreselleşme dönemlerinin sonucunda dış ticaretinde hızla liberalleşmesi ile gelişen iletişim, finans ve taşımacılık teknolojileri sayesinde ticaret ve lojistiğin ucuz hale gelmesi, ülkenin düşük maliyetli üretim yapması ihracatta küresel ticarete ilk sıraları yerleşmesini kolaylaştırmıştır (Atlı & Ünay, 2014:12) .

**Çin' in Dış Ticareti*

Küresel ekonomiler değerlendirilirken en önemli parametrelerden biri dış ticarettir. Küresel ticarete dünyanın en önemli ihracatçısı Çin'dir. Uzun yıllardır yüksek büyüme oranlarıyla değerlendirilen Çin, dünya ihracatçı ülke listesinde

zirvededir. Çin dış ticarete dünyada çok önemli bir konudur. Dış ticaret oranlarında dış ticaret açığı vermeyen bir ülkedir.

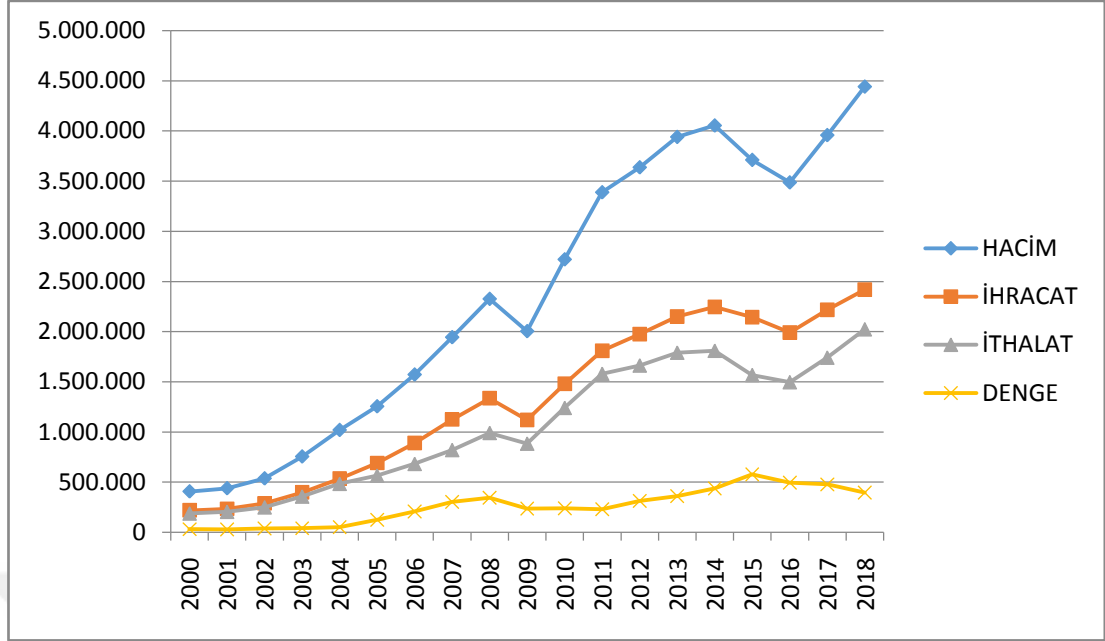
Tablo 15: Çin Dış Ticareti 2000-2018 Dönemi Verileri (Milyon \$)

	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2000	406.204.	218.062	188.142	29.920
2001	437.587	232.885	204.702	28.183
2002	535.864	286.775	249.089	37.686
2003	753.864	396.626	356.825	39.801
2004	1.018.310	534.850	483.460	51.390
2005	1.253.771	689.029	564.742	124.287
2006	1.570.723	888.749	681.974	206.775
2007	1.942.628	1.122.737	819.891	302.846
2008	2.324.643	1.334.555	990.088	344.467
2009	2.002.705	1.119.091	883.614	235.477
2010	2.718.059	1.478.073	1.239.986	238.087
2011	3.386.911	1.807.806	1.579.105	228.701
2012	3.635.463	1.973.516	1.661.947	311.569
2013	3.938.197	2.148.589	1.789.608	358.981
2014	4.052.481	2.243.761	1.808.720	435.041
2015	3.709.316	2.142.754	1.566.562	576.192
2016	3.484.961	1.989.519	1.495.442	494.077
2017	3.956.486	2.216.214	1.740.272	475.941
2018	4.439.705	2.417.443	2.022.272	395.171

Kaynak: OECD,2019

Çin yukardaki tablo da görüldüğü gibi 2000-2018 yılları arasında sürekli dış ticaret fazlası vermiştir. Dış ticaret fazlasının en yüksek olduğu yıl 2015 yılı olmuştur. Çin' in dış ticaret hacmi 2000-2018 dönemi arasında 10,9 kat artış göstermiştir. İhracat ve ithalatında yıllara göre hem artış hem de azalışlar meydana gelmiştir. Çin' in 2001 yılından itibaren WTO' ya üye olması dış ticaretinin daha liberalleşmesine ve dış ticaret hacminin artışına neden olmuştur.

Grafik 4: Çin'in 2000-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Kaynak: OECD,2019

Çin ihracatının büyük bir bölümü etrafındaki ülkelere yapmaktadır. Çin'in ihracatında sırasıyla başlıca ülkeler; ABD, Hong Kong, Japonya, G. Kore, Vietnam, Almanya, Hindistan, Hollanda, İngiltere, Singapur, Tayvan ve Rusya'dır.

Çin ihracatta önemli olduğu kadar dünya ithalatında büyük paya sahiptir Çin'in ithalat yaptığı başlıca ülkeler yine yakın çevresindeki ülkeler olmuştur. Çin'in ithalatında başlıca ülkeler sırasıyla; G. Kore, Japonya, ABD, Tayvan, Almanya, Avustralya, Brezilya, Malezya, Vietnam, Tayland ve Rusya'dır.

Çin'in ihracatında başlıca ürünler; telefon cihazları, ses görüntü cihazları, otomatik bilgi işlem makinaları, manyetik optik okuyucular, monitörler ve projektörler, televizyon alıcı cihazlar, karayolları taşıtları için aksam ve parçaları, lazerler ve diğer optik cihazlar, petrol yağları ve minerallerden elde edilen diğer yağlar.Çin'in ithalatında başlıca ürünler; elektronik entegre devreler, ham petrol, demir cevheri ve konsantreleri, binek otomobiller, telefon cihazları ses görüntü cihazları, soya fasulyesi, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbon gazlar, karayolları taşıtları için aksam ve parçaları, bakır cevherleri ve konsantreleridir.

2.2.5.Güney Afrika

Güney Afrika ekonomisine ve politikasına,1994 yılından önce beyaz azınlık egemen olmuştur.1994 yılından sonra Güney Afrika demokratik bir dönüşüm

sürecine girmiştir. 1994 yılından önceki hakim olan ırkçı ve gelir adaletsizliğin yaşandığı ülkede demokratikleşme sonrasında, adaletli, barışçıl ve istikrarlı bir ekonomi politikası yaratmaya çalışılmıştır (Rodrik, 2008:770) . Güney Afrika, ulusal kalkınma hedefleri doğrultusunda 1996 yılında Büyüme, istihdam ve Yeniden bölüşüm Programı ile neo-liberal politikalar benimsemiştir. Ülke hem bölgesel hem evrensel ticaret entegrasyonlara katılmasıyla ihracat oranları hızla artmıştır.

Güney Afrika, ekonomik güç ve kalkınma bakımından Afrika kıtasının en güçlü ülkesidir. Ülkenin ekonomisi büyük ölçüde sanayi ve madencilığe dayanmaktadır. Güney Afrika dünyanın en önemli maden ihracatı yapan ülkeleri arasındadır. Güney Afrika, son yıllarda BRIC ülke grubuna dahil olması büyümesine ve ihracatına hız katmıştır. Güney Afrika'nın ekonomisinin temel sektörü madencilik olmak üzere, turizm, ulaştırma, enerji, imalat sanayi ve tarım en önemli sektörleridir. Güney Afrika dünyanın en zengin maden yataklarına sahip ülkesidir. Çok çeşitli imalat sanayi yelpazesi bulunmaktadır. Madencilik ve enerji başta olmak üzere, gıda tekstil, giyim, ayakkabı imalatı, metal, kimyasallar ve kağıt gibi ürünler yer almaktadır.

**Güney Afrika'nın Dış Ticareti*

Güney Afrika'nın ticareti küresel ekonomilere nispeten açık bir ekonomidir. Ülkenin dış ticaret hacmi GSYH 'sının yaklaşık olarak yarısına denk gelmektedir. Güney Afrika'nın ihracatının büyük bir bölümünü imalat sanayi oluşturmaktadır. Güney Afrika'nın ithalatı uzun yıllar boyunca ikame ve sıkı bir koruma politikasının ardından 1990'lı yıllardan sonra liberalleşerek büyük değişim göstermiştir.

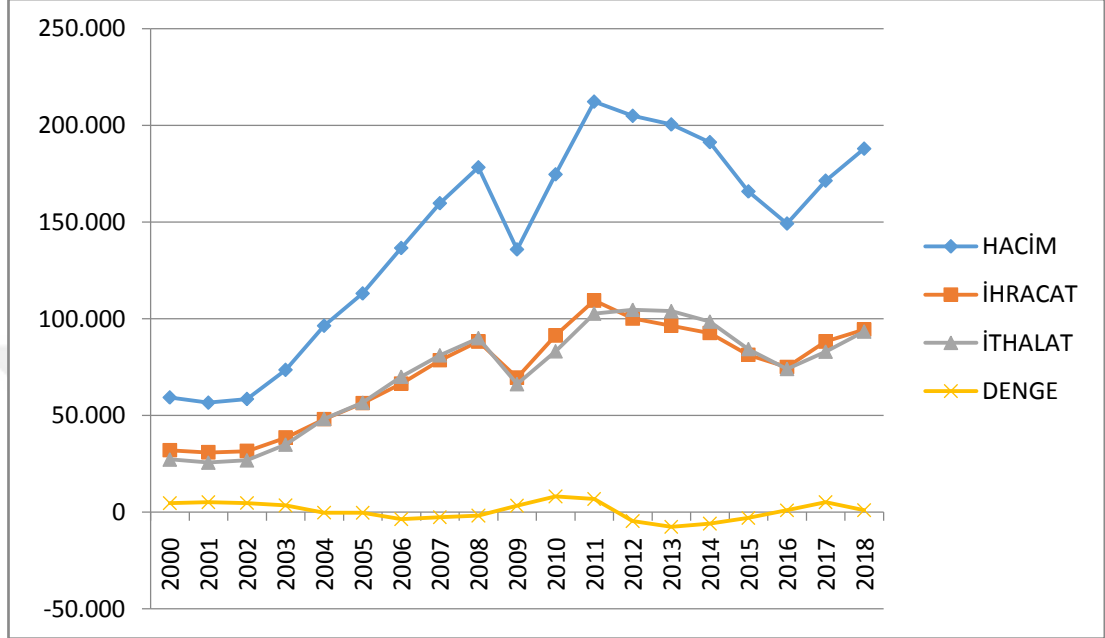
Tablo 16: Güney Afrika'nın 2000-2018 Dönemi Dış Ticaret Değerleri (Milyon \$)

DIŞ TİCARET	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2000	59.263	31.998	27.265	4.733
2001	56.566	30.878	25.688	5.190
2002	58.465	31.616	26.849	4.767
2003	73.523	38.525	34.998	3.527
2004	96.333	48.071	48.262	-191
2005	113.019	56.352	56.667	-315
2006	136.509	66.463	70.046	-3.583
2007	159.655	78.536	81.119	-2.583
2008	178.198	88.220	89.978	-1.758
2009	135.765	69.541	66.224	3.317
2010	174.557	91.359	83.198	8.161
2011	212.155	109.466	102.689	6.777
2012	204.819	100.169	104.650	-4.481
2013	200.363	96.417	103.946	-7.529
2014	191.208	92.648	98.560	-5.912
2015	165.737	81.381	84.356	-2.975
2016	149.146	75.067	74.079	988
2017	171.298	88.267	83.030	5.237
2018	187.845	94.421	93.423	997

Kaynak: OECD,2019

Güney Afrika'nın dış ticareti 2000-2018 döneminde yaklaşık olarak 3,16 kat oranında artış göstermiştir. Güney Afrika'nın dış ticaret hacmi 2008 yılına kadar yaklaşık olarak 3 kat oranında artış göstermiştir. 2008 finansal kriz döneminden sonra dış ticaret hacminde düşüş meydana gelmiştir. Güney Afrika 2008 krizinden sonra dış ticaretini toparlamış hızla dış ticaret hacmi yükselmeye başlamıştır. 2010 yılında BRICS ülke grubuna dahil olması dış ticareti artırmasında önemli bir etken olmuştur. Güney Afrika 2011 yılında en yüksek dış ticaret hacmine ulaşmıştır. 2011 yılından sonra Güney Afrika dış ticaretinde gerilemeler meydana gelmiştir. Dış ticaretteki bu gerilemenin sebebi Amerika merkez bankası kaynaklanan para politikasına bağlı olarak doların aşırı yükselmesi ve o dönemin devlet başkanının ülke içerisindeki tartışmalı politikalarından dolayıdır (Bülbül, 2018: 69).

Grafik 5: Güney Afrika Dış Ticaret 2000-2018 Dönemi Verileri (Milyon \$)

Kaynak: OECD,2019

Güney Afrika'nın dış ticaretinin dengesi dönemsel değişiklik göstermiştir. Ülkenin dış ticaret dengesinde bazı yıllar dış ticaret fazlası vermiş, bazı yıllar dış ticaret açığı vermiştir. Güney Afrika'nın en yüksek ihracatı 2011 yılında gerçekleşmiştir. Güney Afrika ihracatının çoğunluk olarak %32 Asya ülkelerine,%26 Afrika ülkelerine %24 Avrupa ülkelerine yapmaktadır. Güney Afrika'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler; Çin, ABD, Almanya, Hindistan, Botswana, Namibya, Mozambik, Hollanda, Belçika ve Zambiya'dır. Güney Afrika'nın ihracatının büyük bir bölümünü imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Maden cevherinin ihracatı toplam ihracatın %12'sini oluşturmaktadır. Ülkenin ihracatındaki tarım ürünlerinin payı ise küçük yüzdelerle ifade edilebilir (DEİK, Güney Afrika Ülke Bülteni, 2018). İhracatının önde gelen sektörleri; kıymetli taşlar, yolcu taşımacıya mahsus motorlu taşıtlar, metal cevherleri, demir çelik ve makinalardır.

Güney Afrika'nın ithalatını oluşturan başlıca sektörler; petrol ve ürünleri, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu taşıtlar ve bunların aksam ve parçalarıdır. Güney Afrika'nın ithalatında başlıca tedarikçi ülkeler Çin ve Almanya'dır. Ülkenin ithalatında Çin 'in payı %18 olmuştur. Güney Afrika'nın ithalatının bölgesel dağılımı Asya %44, Avrupa %32 ve Kuzey Amerika %7'sini oluşturmaktadır (DEİK, Güney Afrika Ülke Bülteni, 2018). Güney Afrika'nın ithalatında başlıca ülkeler; Çin, Almanya, ABD, Hindistan, Suudi Arabistan olmuştur. Güney Afrika'nın ithal ettiği başlıca ürünler; ham petrol, petrol yağları, binek otomobiller, telefon cihazları ve tıbbi ilaçlardır.

2.3.TÜRKİYE VE BRICS ÜLKE GRUBU DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

Türkiye ekonomisi tarihsel olarak incelendiğinde, jeopolitik konumundan dolayı dış ticaret ilişkisi büyük bir bölümü AB ülkeleriyle yapmaktadır. AB ülkelerinden sonra en önemli dış ticaret ortakları BRISC ülke grubunda yer alan Rusya ve Çin olmuştur.

2.3.1.Türkiye ve BRICS Ülke Grubu Yıllar İçerisindeki Dış Ticareti

Türkiye'nin 2018 yılı en çok ithalat yaptığı ülkelerden Rusya birinci sırada yer alırken, Çin üçüncü sırada yer almıştır. 2017 yılında ise Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülke Çin, üçüncü ülke ise Rusya olmuştur. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 20 ülke içerisinde Rusya 12. sırada yer alırken Çin 16 sırada yer almıştır. BRICS grubunda yer alan diğer ülkelerle dış ticaret hacmi artışlar gözlenmiştir. 2018 yılında Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticaret hacmi 8 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır.

2.3.2. Türkiye'nin Brezilya İle Dış Ticareti

Türkiye ile Brezilya arasındaki dış ticaret yıllar içerisinde giderek artış göstermiştir. Türkiye ile Brezilya arasındaki dış ticaret hacmi 2001 yılından 2018 yılına kadar 12 kat artış göstermiştir. Tabloda görüldüğü üzere 2018 yılında en fazla dış ticaret hacmi gerçekleşmiştir. Yaklaşık olarak 3.7 milyar dolar düzeylerinde gerçekleşen dış ticaret hacmi 2017 yılına göre %27,2 arttığı görülmektedir. Brezilya ile Türkiye arasındaki dış ticaret dengesine bakıldığında Türkiye'nin sürekli açık verdiği görülmektedir.

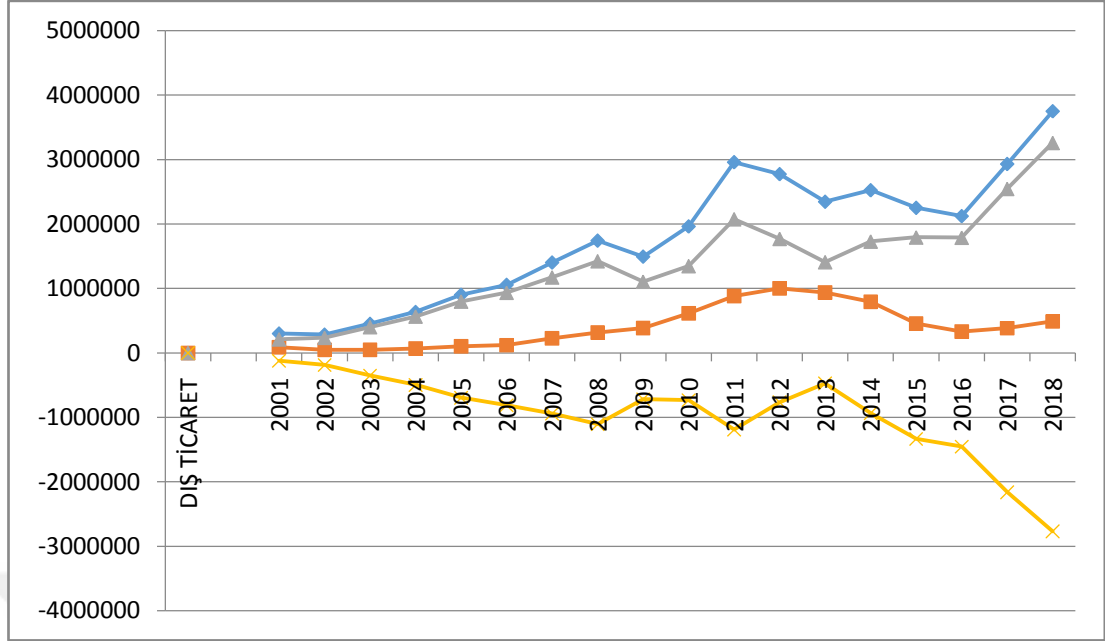
Tablo 17:Türkiye-Brezilya 2001-2018 Dönemi Dış Ticareti (Bin \$)

DIŞ TİCARET	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2001	301.939	89.818	212.121	-122.303
2002	284.894	48.806	236.088	-187.282
2003	451.991	50.165	401.826	-351.661
2004	635.648	69.355	566.293	-496.938
2005	902.034	103.458	798.576	-695.118
2006	1.056.664	121.882	934.782	-812.900
2007	1.402.583	229.914	1.172.669	-942.755
2008	1.741.895	318.027	1.423.868	-1.105.841
2009	1.494.097	388.207	1.105.890	-717.683
2010	1.962.076	614.551	1.347.525	-732.974
2011	2.957.825	883.471	2.074.354	-1.190.883
2012	2.772.853	1.002.759	1.770.094	-767.335
2013	2.344.902	936.096	1.408.806	-472.710
2014	2.522.931	794.186	1.728.745	-934.559
2015	2.250.608	458.367	1.792.241	-1.333.874
2016	2.121.753	333.741	1.788.012	-1.454.271
2017	2.929.832	384.904	2.544.928	-2.160.024
2018	3.747.249	489.543	3.257.706	-2.768.163

Kaynak: Dış Ticaret Bakanlığı,2019

Türkiye'nin Brezilya' ya en çok ihraç ettiği ürünler; karbonatlar, yedek parça, demir,otomotivdemir çelik ürünleri, fındık, iplik, kuru kayısı, çimento ve tütündür. Türkiye'nin Brezilyadan ithal ettiği ürünler; canlı hayvan, soya fasulyesi, demir çelikten yarı mamul ürünler, demir cevheri, pamuk, kahve, tütün, ilaç, araba aksam ve parçaları, şeker gibi ürünler başlıca ürünlerdir (<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa>, 2019).

Grafik 6: Türkiye-Brezilya 2001-2018 Dönemi Dış Ticareti (Bin \$)

Kaynak:Dış Ticaret Bakanlığı,2019

2.3.3. Türkiye'nin Rusya İle Dış Ticareti

Türkiye ile Rusya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin artmasına coğrafi yakınlık önemli avantajlar sağlamıştır. İki ülkenin de Karadeniz'e komşu olması yüksek hacimli dış ticaret meydana getirmiştir.

Tablo 18: Türkiye-Rusya 2001-2018 Dönemi Dış Ticareti (Bin \$)

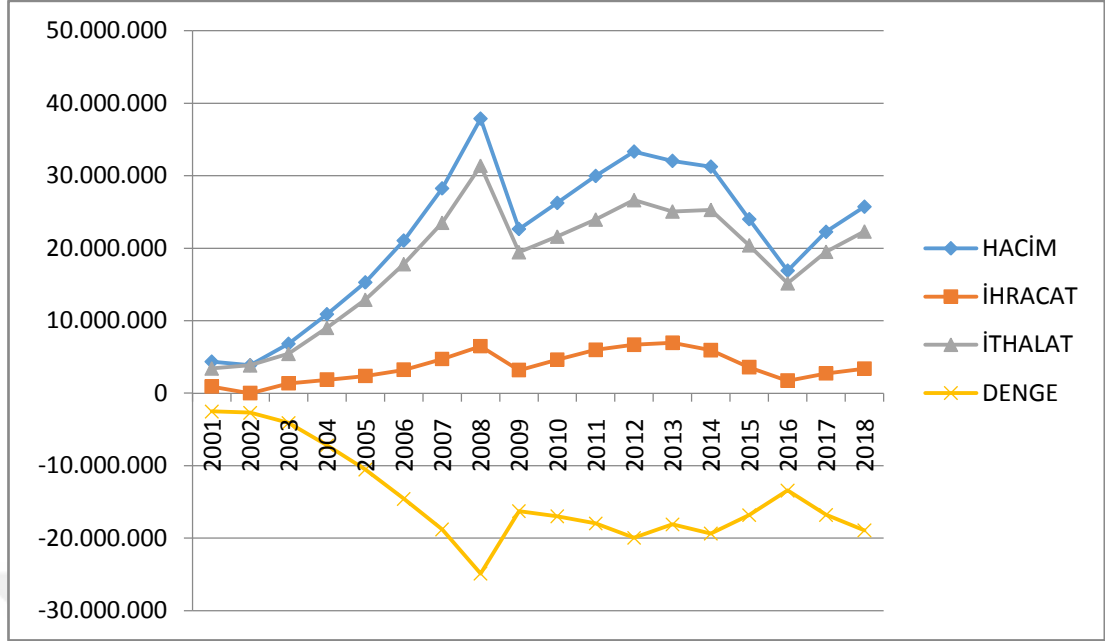
DIŞ TİCARET	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2001	4.359.780	924.107	3.435.673	-2.511.566
2002	3.864.347	1.168.31	3.863.179	-2694.870
2003	6.818.905	1.367.590	5.451.315	-4.083.724
2004	10.892.325	1.859.187	9.033.138	-7.173.951
2005	15.282.670	2.377.050	12.905.620	-10.528.570
2006	21.043.850	3.237.611	17.806.239	-14.568.628
2007	28.235.347	4.726.853	23.508.494	-18.781.641
2008	37.847.481	6.483.004	31.364.477	-24.881.473
2009	22.639.693	3.189.607	19.450.086	-16.260.479
2010	26.228.794	4.628.153	21.600.641	-16.972.488
2011	29.945.547	5.992.633	23.952.914	-17.960.281
2012	33.306.063	6.680.777	26.625.286	-19.944.509
2013	32.028.423	6.964.209	25.064.214	-18.100.005
2014	31.231.611	5.943.014	25.288.597	-19.345.583
2015	23.989.270	3.589.464	20.399.806	-16.810.342
2016	16.895.340	1.732.954	15.162.386	-13.429.430
2017	22.248.410	2.734.316	19.514.094	-16.779.778
2018	25.708.092	3.401.617	22.306.475	-18.904.858

Kaynak:T.C Kalkınma Bakanlığı,2019

Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret hacmi 2001-2018 arasında 5.8 kat oranlarında artış göstermiştir. Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret hacmi 2001-2008 döneminde %768 oranlarını ile en yüksek artış yaşamıştır. Sonraki dönemlerde küresel finansal krizden kaynaklı %40 lık oranında bir düşüş yaşamıştır. Küresel finansal krizden sonra dış ticaret hacmi tekrardan artışlar yaşanmıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret hacminde dönemsel düşüşler olsa da Rusya Türkiye'nin önemli dış ticaret partnerleri arasındadır.

Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret ilişkisinde Dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine olmuştur. Rusya Türkiye karşısında yüksek oranda dış ticaret fazlası vermiştir. Tablo da görüldüğü üzere Türkiye'nin ithalatı her dönemde fazla ihracatı her dönemde az oranlardadır. Türkiye Rusya ile yapılan ticaretinde her dönemde dış ticaret açığı vermiştir.

Grafik 7: Türkiye ile Rusya 2001-2018 dönemi Dış Ticaret verileri (Bin \$)

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı,2019

Türkiye'nin Rusya' ihraç ettiği başlıca ürünler; Turunçgiller, karayolu taşıtları için aksam parça ve aksesuarları, binek otomobilleri, otomotiv sektörüne yönelik ürünler, balık ve yaş meyvelerdir. Türkiye'nin Rusya dan ithal ettiği başlıca ürünler; enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik olan petrol bazlı ürünlerdir (<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/genel-bilgiler>, 2019)

2.3.4.Türkiye'nin Hindistan İle Dış Ticareti

Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticaret yıllar içerisinde bazı yıllarda azalsa da genel olarak artış göstermiştir. Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticaret ilişkisinde dış ticaret dengesi sürekli olarak Türkiye aleyhine olmuştur. 2018 yılında Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticaret hacmi 8 milyar dolara ulaşmıştır. Bundan önceki yıllarda en çok dış ticaret hacmi 2014 yılında görülmüştür.

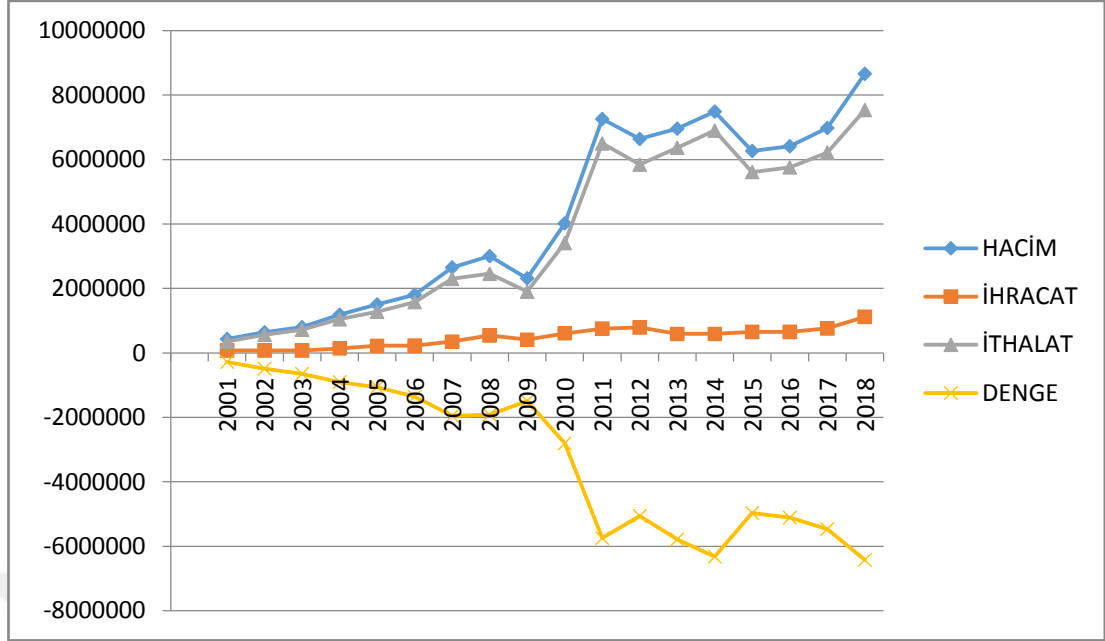
Tablo 19: Türkiye ile Hindistan 2001-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

YILLAR	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2001	429.248	74.373	354.875	-280.502
2002	636.619	72.489	564.130	-491.641
2003	794.220	71.365	722.855	-651.490
2004	1.182.715	136.317	1.046.398	-910.081
2005	1.500.342	219.869	1.280.473	-1.060.604
2006	1.801.647	222.242	1.579.405	-1.357.163
2007	2.647.961	348.229	2.299.732	-1.951.503
2008	3.000.638	542.730	2.457.908	-1.915.178
2009	2.311.809	409.202	1.902.607	-1.493.405
2010	4.016.019	606.081	3.409.938	-2.803.857
2011	7.254.733	756.082	6.498.651	-5.742.569
2012	6.635.358	791.720	5.843.638	-5.051.918
2013	6.954.718	586.927	6.367.791	-5.780.864
2014	7.485.166	586.589	6.898.577	-6.311.988
2015	6.263.889	650.319	5.613.570	-4.963.251
2016	6.408.949	651.703	5.757.246	-5.105.543
2017	6.975.445	758.674	6.216.863	-5458.243
2018	8.657.023	1.121.411	7.535.612	-6.414.201

Kaynak: TÜİK,2019

Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticaret hacmi 2001-2018 dönemi arasında 20,1 kat artmıştır. Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticaret hacmi 2018 yılında en yüksek rakamlara ulaşmıştır. Dış ticaretin artmasıyla dış ticaret açığı da Türkiye aleyhine artmıştır. 2001-2018 döneminde dış ticaret hacmi 20,1 oranlarında artarken dış ticaret açığı da 22,8 kat artış göstermiştir. Türkiye'nin Hindistan'a yaptığı ihracat artış gösterse de daha çok ithalat artış göstermiştir. Yukarıdaki tablo da görüldüğü üzere Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticarete Türkiye'nin ithalatı ihracatının 6,7 katı olmuştur. Hindistan ile Türkiye arasındaki dış ticaret artışı her yılda Hindistan lehine olmuştur.

Grafik 8: Türkiye İle Hindistan'ın 2000-2018 Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Kaynak:TÜİK ,2019

Türkiye'nin Hindistan'a ihrac ettiği başlıca ürünler; mermer, diğer yağlı tohumlar , meyveler, dökme demirin demir çeliğin döküntü ve hurdaları, gümüş, altın, karayolu taşıtları için aksam ve parçalarıdır. Türkiye'nin Hindistan'dan ithal ettiği başlıca ürünler; petrol yağları, karayolu taşıtları için aksam ve parçaları, sentetik iplikleri, patlamalı motorlar, traktörler ve işlenmemiş alüminyumdur.

2.3.5.Türkiye'nin Çin ile Dış Ticareti

Türkiye ile Çin' in dış ticareti son dönemlerde giderek hızla büyümüştür. Türkiye'nin en önemli dış ticaret partnerleri haline gelen Çin, Türkiye pazarlarında birçok sektörde yer almıştır. Çin tüm dünyada olduğu gibi imalat sektörü ürünlerinde ucuz maliyetten dolayı Türkiye'nin de en önemli ihracat partneridir. Çin Türkiye'nin Uzakdoğu da en büyük dış ticaret ortağı en önemli ithalat partneridir.

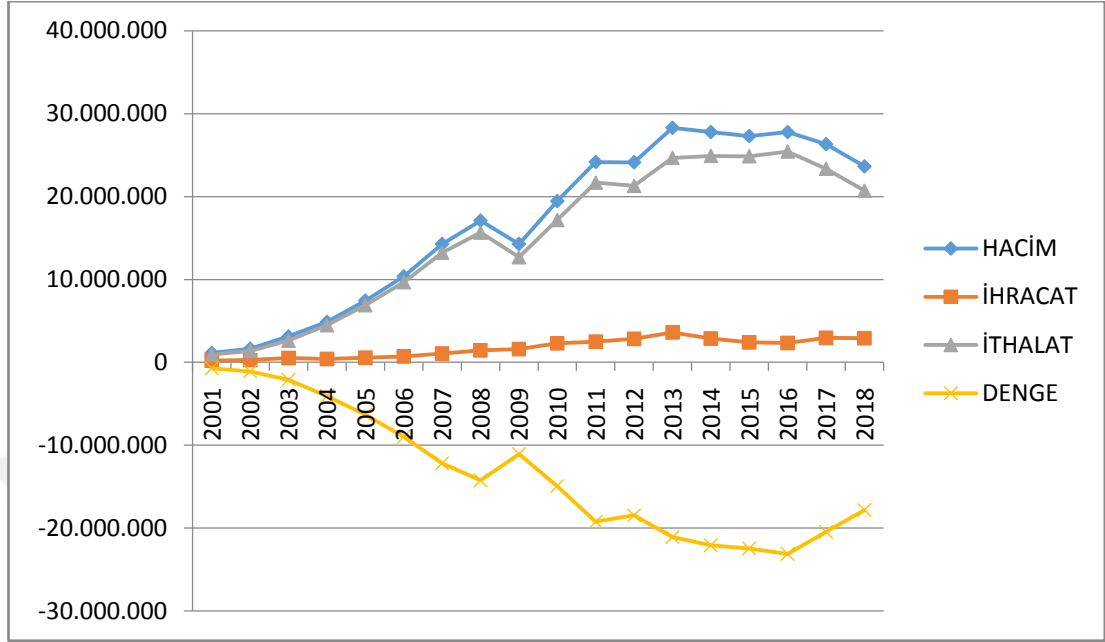
Tablo 20:Türkiye İle Çin'in 2001-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon)

DIŞ TİCARET	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2001	1.124.993	199.373	925.620	-726.247
2002	1.631.466	265.533	1.365.933	-1.100.400
2003	3.114.924	504.626	2.610.298	-2.105.672
2004	4.867.662	391.585	4.476.077	-4.084.492
2005	7.435.164	549.764	6.885.400	-6.335.636
2006	10.362.148	693.038	9.669.110	-8.976.072
2007	14.273.615	1.039.523	13.234.092	-12.194.569
2008	17.095.414	1.437.204	15.658.210	-14.221.006
2009	14.276.869	1.600.296	12.676.573	-11.076.277
2010	19.449.981	2.269.175	17.180.806	-14.911.631
2011	24.159.652	2.466.316	21.693.336	-19.227.020
2012	24.128.497	2.833.255	21.295.242	-18.461.987
2013	28.286.750	3.600.865	24.685.885	-21.085.020
2014	27.779.276	2.861.052	24.918.224	-22.057.172
2015	27.288.384	2.414.932	24.873.452	-22.458.520
2016	27.769.477	2.328.044	25.441.433	-23.113.389
2017	26.306.882	2.936.262	23.370.620	-20.434.358
2018	23.631.632	2.912.539	20.719.063	-17.806.524

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı,2019

Tablo da görüldüğü üzere Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret Türkiye aleyhine olmuştur. Türkiye Çin ile olan dış ticaretinde sürekli açık vermiştir.2001 yılından 2008 küresel finansal krize kadar dış ticaret hacmi sürekli artış göstermiştir. 2009 yılında dış ticaret hacminde düşüş olmuştur.Türkiye'nin en önemli dış ticaret partnerlerinden biri olan Çin ile en yüksek dış ticaret hacmi 2013 yılında olmuştur. Türkiye'nin Çin'e ihracatı 2013 yılında kadar sürekli artış göstermiş, en yüksek ihracat rakamına 2013 yılında ulaşmıştır. Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret hacmi 2001 yılından 2013 yılına kadar 25,1 kat artış göstermiştir. 2013 yılından sonra bazı yıllarda azalış, bazı yıllarda artış göstermiştir. Türkiye'nin Çin ile olan ticaretinde en yüksek dış ticaret açığını 2016 yılında vermiştir.

Grafik 9: Türkiye'nin İle Çin'in 2001-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$

Kaynak:T.C. Kalkınma Bakanlığı,2019

Türkiye'nin ve Çin ikili ticareti incelendiğinde, Çin ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve kimyasal ağırlıklı ürünleri ithal etmektedir. Bu çerçevede kurşun cevherleri, mermer ve doğal taş, manganez krom cevherleri, ve kimyasallar Türkiye'nin Çin'e en önemli ihrac ettiği ürünleri oluşturmaktadır. Bununla beraber oto yedek parçaları, deri, çeşitli makineler, yün ve fındık vb bazı ürün gruplarının ihracatının da önemli gelişmeler görülmektedir(DEİK).

Türkiye'nin Çin ile ithalat yapısı mercek altına alındığında, fazlaca bir ürün çeşitliliği görülmektedir. Türkiye'nin ithalatının önemli bir bölümünü yatırım ve yatırım ara malları, geri kalan kısmını da tüketim ürünlerini oluşturmaktadır(DEİK). Türkiye'nin Çin ülkesinden den ithal ettiği başlıca ürünler; telefon cihazları, otomatik bilgi, işlemler için bunlara ait birimler ses görüntü veya diğer bilgi almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar, karayolu taşıtları için aksam ve parçaları, monitörler, projektörler, diğer aydınlatma cihazları, televizyon cihazları, plastik ürünlerdir.

2.3.6. Türkiye'nin Güney Afrika İle Dış Ticareti

Türkiye ile Güney Afrika arasındaki dış ticaret ilişkisi 1966 yılından beri devam etmektedir. 1980 yılına kadar Türkiye de uygulanan dış ticaret politikasından dolayı düşük seviyede seyreden ticaret ilişkisi,1981 yılından sonra hızla artmaya başlamıştır. Türkiye de uygulanan liberal dış ticaret politikası ile 2000 yılına kadar belirgin seviyede artış olmuştur.

Tablo 21:Türkiye ile Güney Afrika'nın 2001-2018 Dönemi Dış Ticaret Verileri (milyon)

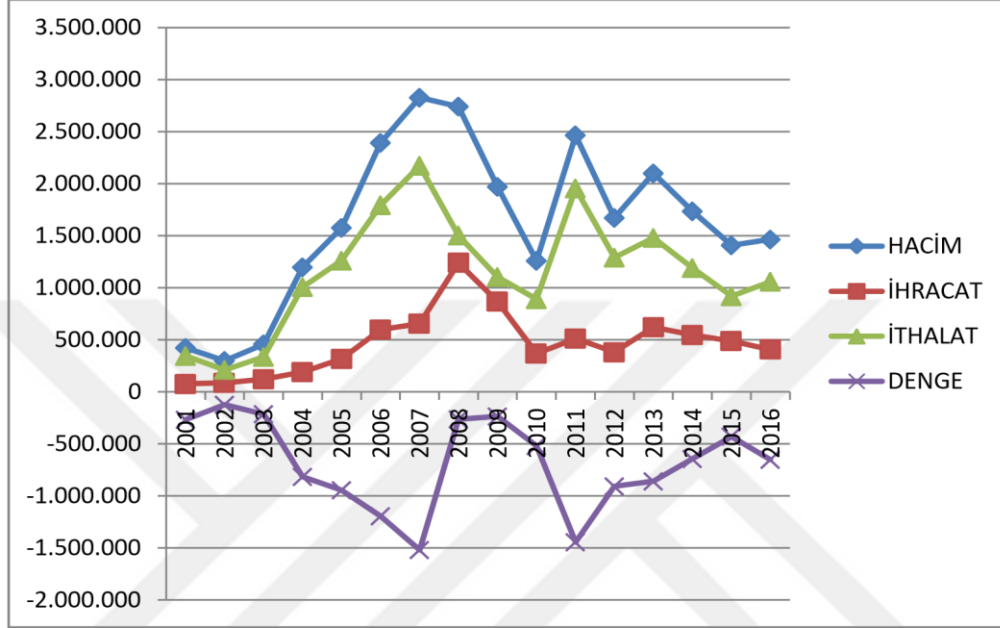
YILLAR	HACİM	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
2001	422.899	77.871	345.028	-267.157
2002	298.238	87.206	211.032	-123.826
2003	457.241	121.528	335.713	-214.185
2004	1.196.796	190.113	1.006.683	-816.570
2005	1.575.717	315.739	1.259.978	-944.239
2006	2.391.602	598.489	1.793.113	-1.194.624
2007	2.826.083	653.785	2.172.298	-1.518.513
2008	2.741.124	1.238.632	1.502.492	-263.860
2009	1.970.087	866.774	1.103.313	-236.539
2010	1.258.870	369.235	889.635	-520.400
2011	2.465.109	510.523	1.954.586	-1.444.063
2012	1.671.593	381.772	1.289.821	-908.049
2013	2.099.056	619.718	1.479.338	-859.620
2014	1.734.584	545.232	1.189.352	-644.120
2015	1.407.708	489.167	918.541	-429.374
2016	1.464.057	405.943	1.058.144	-652.171
2017	2.229.512	485.070	1.744.438	-1.259.364
2018	1.915.666	534.129	1.381.537	-847.408

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı,2019

Tablo da görüldüğü üzere Türkiye ve Güney Afrika arasındaki dış ticaret hacmi 2001-2018 dönemleri arasında yaklaşık olarak 4.5 kat artış göstermiştir. Türkiye ve Güney Afrika arasındaki dış ticaret 2002 yılından, 2007 yılına kadar sürekli artış göstermiştir.2008 küresel finansal krizin etkisiyle iki ülke arasındaki dış ticaret hacminde 2010 yılına kadar düşüşler meydana gelmiştir. Yine bazı yıllarda dönemsel artışlar meydana gelmiş, bazı yıllarda azalma meydana gelmiştir. İki ülke arasındaki en yüksek dış ticaret hacmi 2007 yılında olmuş, 2007 yılından sonra 2011 yılı iki ülke arasındaki en yüksek ticaret hacmi olmuştur. 2017 yılında tekrar artan dış ticaret hacmi 2018 yılında yine düşüş meydana gelmiştir. Türkiye ile Güney

Afrika arasındaki dış ticaret ilişkisinde dış ticaret dengesi her dönemde Türkiye aleyhine olmuştur. Türkiye Güney Afrika ile olan dış ticaretinde her dönem de açık vermiştir.

Grafik 10: Türkiye'nin Güney Afrika ile Dış Ticaret Verileri

Kaynak:T.C. Kalkınma Bakanlığı,2019

Türkiye'nin Güney Afrika'ya ihraç ettiği başlıca ürünler; binek otomobilleri, kara yolu taşıtları için aksam ve parçaları, akaryakıt, kauçuktan yeni dış lastikler, dokunmuş halılar, kakao içermeyen şeker mamulleri, karbonat bakır teller, kauçuktan boru ve hortumlar ve bulaşık makinaları gibi ürünlerdir (DEİK, Güney Afrika Ülke Bülteni, 2018).

Türkiye'nin Güney Afrika'dan ithal ettiği başlıca ürünler; altın, santrifüjler, taş kömürü, binek otomobilleri, demir cevherleri, krom cevherleri, işlenmiş alüminyum, et sakatat, deniz hayvanı, eşya taşımaya mahsus taşıtlar gibi ürünlerdir(DEİK, Güney Afrika Ülke Bülteni, 2018)

III. BÖLÜM İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

İhracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi için yabancı ve Türkiye literatürde oldukça fazla inceleme vardır. Yapılan araştırmalarda son dönemlerde ihracatın niceliği kadar niteliğinin de önemli olduğu bir çok uzman tarafından vurgulanmıştır.

İhracat/ihracat çeşitlendirmesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki veya etkileşimin yönü, etkileme derecesi gibi konularda, iktisatçılar tarafından uzun zamandan beri tartışılan temel makroekonomik konulardan biri olarak süre gelmiştir (Abdulai and Jaquet, 2002: 59).

İktisatçıların bu bağlamda araştırdıkları konular, ihracat/ihracat çeşitlendirme sepeti ile ekonomik büyüme etkileşim mekanizmasında ekonometrik olarak yönü, derecesi, bütünleşik olup olmadıkları konusunda ve ihracat mı ekonomik büyümeyi yoksa ekonomik büyüme mi ihracatı etkilemektedir (Akbar and Naqvi, 2000: 14).

İhracatın ekonomik büyümeye olan pozitif yönde katkılarına ek olarak son dönemlerde, ihracat çeşitlendirmesinin de ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmaya pozitif etki yaratacağı yönündeki görüşler çoğalmıştır. 1950'li yılların ilk yıllarından itibaren ihracat çeşitlendirmesi ile ilgili teorik ve ampirik çalışmalar başlamıştır. İhracat çeşitlendirmesi ile ilgili çalışmalarda; uzun vadeli büyüme arasındaki ilişkiyi sistematik olarak inceleyen literatürde iki önemli soruya cevap aranmıştır. Birinci soru; ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi nedir? İkincisi; ise bir ülkenin farklı mallar ihraç ederek ekonomik performansını artırabilmesi mümkün müdür? Büyüme literatüründe incelenen birçok çalışmalarda bazı ülkeler için ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. İhracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği kabul edilmiştir. Nedeni ise ülkelerdeki iyi çeşitlendirilmiş bir ihracat portföyü, ihracat kazançlarındaki istikrarsızlığı azaltabilir olmasıdır. Azalan istikrarsızlık önemlidir. Çünkü ihracat gelirlerindeki istikrarsızlıktaki azalmalar,

kamu gelirleri, yatırım, ithalat kapasitesi ve üreticilerin geliri gibi piyasa değişkenleri üzerinde olumlu etkilere neden olur.

İhracata Dayalı Büyüme yönelik yapılan çalışmaların sonucunda elde edilen bulguların farklılaşması, ihracatın kompozisyonu kadar, ihracatın çeşitliliği ve büyüme arasındaki ilişkileri dikkate alan çalışmalar ortaya çıkarmıştır (Bayraktutan, 2003).

Bu kapsamda incelenen literatür bakıldığında elde edilen bilgiler de bunu destekler niteliktedir. Literatür özetinde bazı çalışmalarda ilişkinin yönü, derecesi hakkında net bir bilgi vermezken, bazı çalışmalarda ise bu iki parametre arasında ilişkinin yönü ve derecesi hakkında bilgi vermektedir (Bocutoğlu, 2011).

İkinci Dünya savaşından sonra, Avrupa ülkelerinde hem siyasi hem de ekonomik yapılanmalar yeniden başlamıştır. Avrupa ülkelerindeki radikal değişimlerde ekonomik kalkınma için yeni fikirler ortaya atılmıştır. Bu fikirlerden biri de ekonomi de uzmanlaşma değil ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyüme önemli katkı sağlayacağıdır. İhracat çeşitlendirmesini inceleyen çalışmalar bu dönemlerden itibaren ortaya çıkmıştır. İlk önemli çalışmalardan birini Michealy hazırlamıştır. Bu çalışmasında olabildiğince çok ülkenin dış ticaretinde ürün çeşitlendirmesini incelemek ve ülkelerin zenginlik seviyelerini bir ya da daha fazla ürüne bağımlı olup olmadığını saptamayı amaçlamıştır. Michealy, yaptığı çalışmasında 44 ülkenin Gini Katsayısı kullanmış, sonucunda ihracat sepetindeki ürünlerini daha fazla çeşitlendirmiş ülkelerin kişi başına düşen milli gelirin diğerlerine göre daha iyi olduğunu saptamıştır (Michaely, 1958).

.Macbean ve Nguyen ; 1980 yılındaki çalışmalarında ürün yoğunlaşması ile ihracat gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İhracat sepeti geniş olan ülkelerin, ihracat sepeti dar olan ülkelere göre ihracat gelirlerindeki istikrarsızlık endeksi daha düşük çıkmıştır. Çalışmanın sonucunda ihracat gelirlerinde istikrar elde eden ülkelerin Pazar çeşitliliği ve ürün çeşitliğinin ileri seviyede olduğunu belirtmişler. (Macbean & Nguyen, 1980).

Ukpolo (1994), sekiz düşük gelirli Afrika ülkesi için incelemede bulunmuş, 1969-1988 yılları arasındaki dönemde petrol dışı metal eşya ihracatının büyüme üzerindeki olumlu etkisi olduğunu belirlemiştir. Delios ve Beamish (1999) , çalışmalarında 399 Japon imalat firmasının kurumsal performansını kullanarak ürün

çeşitlendirmesi ve kapsamını incelediler. Yöntem olarak En küçük kareler yöntemini kullanmışlar. Sonuçlara göre farklı ve yeni pazarlarda genişlemenin Japon firmasının performansını artırdığını ve çeşitlendirmenin etkili strateji olarak kabul edilmiş, ihracat çeşitliliğini avantaj olduğunu kanıtlamışlardır.

Wilhelms (1967), dikey çeşitlendirme ve yatay çeşitlendirmeyi araştırdığı çalışmasında, ihracat çeşitlendirmesinin tek başına bir amaç olmadığını, en önemli amacının ihracat yapısındaki düzensizlikleri önlemek, ülkenin birkaç ürün sepetine bağımlı olmasından kaynaklı döviz gelirlerindeki istikrarsızlığı azalmak olduğunu belirtmiştir. Wilhelms'e göre ihracat çeşitlendirmesinin önemli iki etkiye sahiptir; ihracat gelirlerindeki artış ve ekonomideki muhtemel dalgalanmalar sonucunda kötü etkilenme riskinin azalmasıdır. İkinci önemli etkisi ise ülkenin ihracat çeşitlendirmesi sayesinde gelir seviyesinde istikrarlı artış sonucunda ekonomik büyümeye olumlu etkiler yapacağıdır (Wilhelms,1967).

Aleson ve Escuer (2002), ürün çeşitlendirme stratejisinin büyük İspanyol firmalarının kurumsal performansı üzerindeki etkisini inceledi. Çalışmada Tobin'in Q tekniğini, 103 büyük İspanyol finans dışı firmanın üzerinde, 1962'den 1995'e kadar olan verileri kullandılar. Yüksek çeşitlilik oranına sahip olan firmaların daha yüksek performans gösterdiğini ortaya koymuşlardır.

İhracat çeşitlendirmesi alanında en önemli çalışmalardan biri de DierkHerzer ve FelicitasNowak-Lehman D. (2004) aittir. Yazarlar Şili' den alınan zaman serisi verilerini kullanarak Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu tahmin ederek test etmişlerdir. Mevcut zaman serilerinin aksine tahminler ihracat çeşitliğinin ekonomik büyümede önemli bir rol oynadığını öne sürülmüştür. Farklı tahmin tekniklerine dayanarak ve ihracat çeşitlendirmesinin, ihracata dayalı öğrenme faaliyetlerinin dışsallıklar yoluyla ekonomik büyüme ile bağlantılı hipotezine uygun olduğu ileri sürülmüştür. Bulgular sonucunda Şili' de dikey ihracat çeşitliliği, özellikle bazı kaynak bazlı sanayilerin, gıda ürünleri ve hammadde ihracatı alanlarındaki hızlı genişlemeyi de yansıtmıştır. Yüksek teknoloji içeriğiyle çeşitlenen ve artırılan sanayi ihracatı, muhtemelen daha güçlü büyüme etkisi yaratmaktadır (Herzer & Nowak-Lehmann D. , 2004).

İhracat çeşitlendirmesinin literatür incelemesinde MENA ülkeleri için yapılan çalışmalar önemlidir. 1995-2004 döneminde Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus, Türkiye çeşitli değişkenlerle çalışılmıştır. Yapılan ekonometrik araştırmalar sonucunda ülkelerin uluslararası entegrasyonu ve büyümeleri için dış ticaretin çeşitlendirmesinin olumlu etkileri kanıtlanmıştır. İhracat çeşitlendirmesinin MENA ülkelerini güçlendirdiği, ihracat gelirlerinin istikrara kavuşturulmasına bağlı olarak büyümenin artacağını aynı zamanda üretim sisteminin üretken düzeylerinin artması güçlü tahminler arasındadır. İhracat çeşitlendirmesi, MENA ülkeleri kalkınma stratejileri için öncelik hedefi haline geldi. İhracat çeşitlendirmesi, MENA ülkelerinin, fiyatlar ve talebin oldukça istikrarsız olduğu hammaddeler ve nihai mamuller üzerindeki aşırı derecede güçlü uzmanlıkların ötesine geçmek isteyen kalkınma stratejileri için bir öncelik hedefi haline gelmiştir. Çeşitlendirme, aynı zamanda içi ve dış yatırımın lehinedir ve gelişme yaratan bazı içsel yapısal değişikliklere neden olmalıdır (Chenaf & Rougier, 2008: 1-24).

Lotfi ve Karim (2017), Fas, 1980-2015 döneminde ihracat çeşitlendirmesi ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Fas ekonomisinde yüksek düzeyde bir ekonomik büyüme sağlamak için ihracat çeşitlendirmesinin kalkınma sürecine katkısı ve makro ekonomik olumlu sonuçları araştırmışlardır. İhracata yönelik iyi yönlendirilmiş yapısal bir dönüşüm, işsizlik ve yoksulluk gibi toplumsal sorunlarla ilgilenmeyi sağlayan yüksek ve kapsayıcı bir büyüme oluşturmak için gereklidir. Dolayısıyla Fas'ın iç talebe dayalı büyüme modelinin önümüzdeki yıllarda güçlü ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek için ihracat sepetini çeşitlendirmelidir. Bu çeşitlendirme süreci daha yüksek düzeylerde ekonomik kalkınma üretebilen daha sofistike ürünlere yöneltilmelidir (Lotfi1 & Karim1, 2017: 21-35).

Kore, Tayvan, Mauritius, Finlandiya, Çin ve Şili ekonomileri için ihracat çeşitlendirmesini inceleyen Agosin, ülkelerin 1980-2003 arasındaki dönemin verilerini kullanmıştır. Bu 6 ülkede de ihracat çeşitlendirmesinin kişi başına milli gelirin artmasında çok önemli etkisi olduğu sonucuna varmıştır (Agosin M. R., 2007:22-25).

Naude ve Rossouw, çalışmalarında Güney Afrika ekonomisindeki ihracat çeşitlendirmesinin etkisini araştırmıştır. 1962 ve 2000 yılları arasındaki dönemde

Güney Afrika'nın ihracat çeşitlendirme eğilimlerini karşılaştırmalı bir perspektifle ele alıyorlar. Ülkenin ihracat sepetinin diğer gelişmekte olan bölgelere göre nispeten çeşitlendiğini, ancak ABD, Çin gibi büyük ticari ortaklarına kıyasla daha az çeşitlendiğini belirtmişlerdir. Sonuçlara göre ihracatta daha fazla çeşitlilik daha fazla uzmanlaşmaya neden olmuş, daha fazla ihracat çeşitliliğinin hızla büyümeyle ilişkili olması beklenebilir. Daha fazla ihracat çeşitlendirmesinin uzun vadeli büyümeyi artıracaklarını da tespit etmişlerdir. Ayrıca ihracat çeşitlendirmesinin kişi başı gelir ve istihdam da daha yüksek GSYİH ' ya neden olduğunu tespit etmişlerdir (Naude & Rossouw, 2008).

Ferreira (2009), ihracattan öğrenme hipotezi ve ARDL yöntemini kullanarak, 1965-2006 yılları arasında Kosta Rika'daki ihracat çeşitliliğini ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi inceledi. Nicet-Chenaf ve Rougier(2008), ihracat çeşitliliğinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde kalkınma stratejilerinin en önemli hedefi haline geldiğini belirtti. Buna ek olarak, doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik kalkınma sürecinde ihracat çeşitlendirmesi için tamamlayıcı bir faktör olarak önemli bir rol oynayabilir. Heredia ve Veiga (2010), Sahra altı Afrika ülkelerinde başarılı ihracat çeşitlendirmesini ve ihracat gelişmişlik stratejilerini belirleyen siyasi ve ekonomik faktörleri ve ayrıca başarılı ihracat çeşitlendirmesinin ve gelişmiş stratejilerin, bazı ülkelerdeki iyileşmenin açıklamasına katkıda bulunduğunu açıkladılar.

Piñeres ve Ferrantino (1997), ihracat çeşitlenmesinin veya geleneksel ürünlerin ihracatından geleneksel olmayan ürün ihracatına dönüşümün, öğrenme eğrisi süreçleri ve bilgi yayılımları vasıtasıyla ihracata dayalı büyümenin önemli bir unsuru olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmada Şili'nin 1962-1991 dönemi için ihracat sepetinde ortaya çıkan yapısal değişimi ve ihracat çeşitlendirmesinin yanında, belirli ihracat endüstrilerinin geleneksel yapısının uygulamalı ölçüleri kullanılmıştır. De Piñeres ve Ferrantino (1997), bulgular sonucunda 1970'lerden sonraki dönemlerde Şili ekonomisinin büyümesinin ihracat çeşitlendirmesi ile paralellik gösterdiğini açıklamışlardır.

Çeviker ve Taş Türkiye'de ihracat çeşitlendirmesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarını yapmışlardır. Türkiye'nin 1962-2008 yılları arasındaki verileri incelemişlerdir. Yapılan çalışmada zaman serisi analizi yöntemini uygulanmıştır. Ekonomik büyüme, ihracat çeşitlendirmesi ve ihracat gibi

değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak için Granger nedensellik analiz yöntemini kullanmışlardır. 1962-2008 yıllarını kapsayan araştırmada çeşitlendirme düzeyi, ihracat miktarı ve ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulamamışlar, beklentinin tersine ekonomik büyüme, ihracat miktarı çeşitlendirme düzeyi yönünde bir ilişki tespit etmişler (Çeviker & Taş, 2011: 6-9).

Çeviker ve arkadaşları; Türkiye ve Suriye arasındaki ticari ilişkilerin gelişimini, ihracattaki çeşitlendirme seviyesini dikkate alarak araştırmışlardır. Çalışmada 2001-2008 yılları arasındaki dönemdeki verileri kullanmışlardır. Çalışmada Suriye ve Türkiye arasında gerçekleştirilen ticarete ürün çeşitliliğinin seviyesi ve zaman içerisindeki değişimi incelemişlerdir. Türkiye'nin, ihracatını çeşitlendirmede Suriye'ye göre daha başarılı olduğunu tespit etmişlerdir. Suriye'nin ekonomisinin büyümesine ihracat çeşitlendirmesinin olumlu etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır (Çeviker, Mutlu, & Taş, 2010: 487-496).

Acaravcı ve Kargı, Türkiye'deki ihracat çeşitlendirmesi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Türkiye için 1995-2012 dönemlerini kapsayan verileri kullanarak yaptıkları çalışmalarında kişi başı reel fiziksel yatırımlar, ekonominin dışa açıklık oranı, reel gelir GSYH ve ihracatta ürün çeşitliliği değişkenleri arasında eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Uygulanan Granger nedensellik testi sonucunda, kişi başı reel GSYH büyüme oranı ile ihracatta ürün çeşitlendirmesi değişkenleri arasında, ihracatta ürün çeşitlendirmesi ile kişi başı sabit sermaye yatırımları büyüme oranı değişkenleri arasında, kişi başı reel GSYH, kişi başı reel fiziksel sermaye yatırımlar ve ekonominin dışa açıklık oranı değişkenleri arasında Granger nedensellik ilişkisi bulunmadığını tespit etmişlerdir (Acaravcı & Kargı, 2015: 1-16).

Taş, yaptığı çalışmasında Türkiye'de ihracat çeşitlendirmesi ve büyüme ilişkisini 1962-2008 dönemi yıllık verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmasında yöntem olarak zaman serisi yaklaşımı, ADF testi, ve Granger nedensellik testlerini kullanmıştır. Türkiye'deki ihracat çeşitlendirmesini Gini-Hirschman katsayısını kullanarak ölçmüştür. Sonuç olarak 1962 ile 2008 yılları arasındaki dönem için Türkiye'de ihracat çeşitlendirmesinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Aynı şekilde ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisine rastlamamıştır (Taş, 2011: 65-72).

Değer çalışmasında Türkiye ekonomisindeki 1980-2006 dönemi verilerini kullanarak ihracatta ürün çeşitliliği ve ekonomik büyüme ilişkisini test etmiştir. 1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin hızlı bir şekilde imalat sanayi ihracatçısı konumuna geldiği ve ihracatta ürün çeşitliliğini önemli seviyede sağladığı görülmektedir. Katma değeri yüksek ve içsel-dışsal ölçek ekonomilerine imkan sağlayan imalat sanayi ağırlıklı bir ihracat portföyünün yanında ihracatta ürün çeşitlendirmesinin sağlanması, Türkiye ekonomisinin ileriki dönemlerde büyümesi açısından önem arz etmiştir (Değer, 2010: 259-287).

3.3. EKONOMETRİK MODEL

Bu çalışmada amaç; BRİCS ülkelerinin ve Türkiye'nin ihracatındaki çeşitlendirme ile ekonomik büyümeleri arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmada bağımlı değişken Kişi başı büyüme oranı (GDP per capita, growth), diğer değişkenler ise ihracat çeşitlendirme endeksi (export diversification endex) ve Ticari açıklık (trade openners) 'dır. Değişkenlere ait veriler IMF ve Dünya bankasından alınmıştır.

**Dumitrescu and Hurlin Testi*

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu-Hurlin testi ile analiz edilmiştir.

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^k X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t}$$

Yukarıdaki denklemde K en uygun gecikme uzunluğunu belirtirse testin boş hipotezi tüm kesitsel birimlerde X ile Y arasında nedensellik bulunmamasına karşın, alternatif hipotez bazı kesitsel birimlerde X ile Y arasında nedensellik olduğudur.

3.3.1.Haussman Testi

Uygun model seçimi için F testi, LM(LR) Testi ve Hausman Testi kullanılmaktadır. F Testi klasik model ile sabit etkiler modeli arasında seçim

yapmaktadır. LM(LR) Testi klasik model ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapmaktadır. Haussman Testi ise sabit etkiler ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapmaktadır. İlk olarak Hausman Testi ile modeli inceleyecek olursak aşağıdaki tablo elde edilir;

H_0 :Rassal etkiler
 H_1 :Sabit etkiler

Tablo 22 : Haussman Testi

HAUSSMAN	Ki-Kare	p-value
	3.11	0.2109

Elde edilen tablo ile p değerinin 0.05 anlamlılık düzeyinden daha büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle H_0 hipotezi reddedilmez. Yani model rassal etkiler modeline uygundur.

Rassal etkiler modeli ile klasik modeli karşılaştırmak için ve rassal etkiler modelinin yapısını belirlemek için LM(LR) Testi kullanılmaktadır. Bu testin sonuçları ise aşağıdaki gibidir;

H_0 :Klasik model
 H_1 :Rassal birim etkiler modeli

Tablo23: LM(LR) Testi Sonuçları

LM (LR) TESTİ	Cross-section	Test hypothesis time	Both
Breusch-Pagan	474.3208 (0.00)	0.000594 (0.9806)	474.3214 (0.00)
Honda	21.77891 (0.00)	-0.02436 (--)	15.38278 (0.00)
King-Wu	21.77891 (0.00)	-0.02436 (--)	20.05177 (0.00)

Yukarıdaki tabloda LR Testi için hesaplanan üç test istatistiği ve prob değerleri verilmektedir. Bu testlerden en güçlüsü Honda Testi olduğu için değerlendirme bu teste göre yapılmıştır. Honda Testi' nin sonucuna göre ise hesaplanan 1 ve 3. sonuçların prob değerleri 0.00 olarak elde edilmişken 2. sonucun prob değeri (--) olarak elde edilmiştir. Bu da anlamsız olduğunu göstermektedir. Elde

edilen bu sonuçlar doğrultusunda modelin rassal birim etkiler modeline uygun olduğu görülmektedir.

3.3.2. Wald Testi

Modelin anlamlılığını test etmek için kullanılan Wald Testi sonuçları aşağıdaki gibidir;

H_0 :Belirlenen model anlamlı değildir.
 H_1 :Belirlenen model anlamlıdır.

Tablo 24: World Testi Sonuçları

	F-stat.	p-value
Wald Testi	4.48	0.0127

Elde edilen sonuçlara göre test istatistiğinin prob değerinin 0.05 anlamlılık düzeyinden daha küçük olduğu görülmektedir ve bu durumda H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani rassal birim etkiler modeli anlamlıdır.

3.3.3 Model Tahmini

Rassal birim etkiler modelinin tahmini için Maksimum Olabilirlik Yöntemi kullanılmaktadır. Bunun sonucunda elde edilen tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 25: Maksimum Olabilirlik

Gdp per capita growth	coef.	std. err.	z-stat	p-value
Trade op	0.047146	0.027146	1.74	0.082
Exportdi	2.578415	1.15968	2.22	0.026

Tabloya göre bağımlı değişken olarak ele alınan gdp ile ticaret değişkeni arasında %10 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ticari açıklık değişkenindeki bir birimlik değişim gdp değişkenini 0.04 birim etkilemektedir. Kişi başı büyüme oranı ile ihracat değişkeni arasında ise tüm anlamlılık düzeylerinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İhracat çeşitlendirmesi değişkenindeki bir birimlik değişim kişi başı büyüme oranının değişkenini 2.57 birim etkilemektedir.

3.3.4.Varsayımlardan Sapmaların İncelenmesi

* Değişen Varyans Testi

H_0 :Değişen varyans yoktur.
 H_1 :Değişen varyans vardır.

Değişen varyans sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir;

Tablo 26: Değişen Varyans Testi

Değişen Varyans	stat.	p-value
W_0	2.99	0.012
W_{50}	2.81	0.018
W_{10}	2.976	0.013

Tabloda verilen sonuçlara göre tüm değerlerin prob değerleri 0.05 anlamlılık değerinden daha küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Yani model için değişen varyans sorunu vardır.

* Otokorelasyon Testi

H_0 :Otokorelasyon yoktur.
 H_1 :Otokorelasyon vardır.

Otokorelasyon testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir;

Tablo 27 : Otokolerasyon Testi

Durbin-Watson	0.8228
Baltagi	0.9334

Otokorelasyon sonucunun olmaması için elde edilen değerlerin 1.85 ile 2.10 arasında olması gerekmektedir. Burada elde edilen değerler ise bu aralığın dışında olduğu için H_0 reddedilmiştir. Yani model için otokorelasyon sorunu vardır.

3.3.5. Varsayımlardan Sapmaların Düzeltilmesi

Rassal birim etkiler modelinde elde edilen değişen varyans ve otokorelasyon sorununu gidermek için Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi kullanılmaktadır.

Tablo 28: Varsayım Sapmaların Düzeltilmesi

Gdp per.growth	coef	robuststd. err.	z-stat	p-value
Trade op.	0.047	0.03789	1.26	0.208
Exportdi.	2.6302	0.813	3.24	0.001

Elde edilen tahmin sonuçlarına göre kişi başı büyümü oranı ile ticari açıklık değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Fakat kişi başı büyüme ile ihracat çeşitlendirmesi değişkeni arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İhracat çeşitliliği değişkenindeki bir birimlik değişkenin kişi başı büyüme değişkenini 2.63 birim etkilediği görülmektedir.

3.4. AMPİRİK YÖNTEM

3.4.1. PANEL VERİ ANALİZİ : TANIM VE KAPSAM

Panel veri analizi genel tanım olarak; ülkeler firmalar, hane halkları gibi, gözlemlerin belirli bir zaman dönemi içerisinde bir araya getirilmesidir. Kısaca panel analiz hem uzam hem de zaman boyutlu verilerdir. Panel veriler, verilerin türüne göre değişik isimler verilebilir bunlar; (micro panel data longitudinal, pooled data combination of time series ,cross-section data,). Panel veri analizlerinin tahminlerinde kullanılan bir dizi program bulunmaktadır. Günümüzde uluslararası bir dizi veri kaynağı panel veri toplamları vermektedir. Türkiye de T.C Merkez Bankası ve TÜİK verilerini panel veri setine dönüştürülerek analizlerde kullanılabilir (Kutlar & Babacan, 2012) .

Panel veri analizi tek başına yatay kesit veya zaman serisi verileri ile değerlendirilemeyen konuları inceleyebilir. Ekonometrik çözümlerle en çok kullanılan yöntemler zaman seri analizleri ve yatay kesit analizleridir. Kullanılan yöntem zaman seri analizi ise; değişkenler belirli bir zaman aralığı içerisindeki

değerlerin değişimini belirler. Yatay kesit analiz yönteminde ise tek bir zaman dilimi içerisinde farklı değişkenleri inceler.

Gujarati (2004), günümüzde panel analizin git gide yaygın olarak kullanıldığını belirterek, kullanımın yaygınlaşma sebebini konunun uzmanı olan Baltagi (2008) ye dayandırarak şu şekilde açıklamıştır;

* Yıllar boyunca bireysel olarak kabul edilen hane halkı, ülke, firma gibi farklılık gösteren sùjeleri zaman boyutunda bireyselliğini koruyarak tahmin yapılabilir.

* Zaman serileri ve yatay kesitin birlikte kullanımı ile, daha değişken, daha çok bilgilendirici, daha az çoklu doğrusallık, ve daha fazla serbestlik derecesi ve daha çok etkinlik sağlar.

* Bazı çalışma alanlarında bu kullanılan veriler daha çok değişim dinamikleri içerir. Panel veri analizi, yatay kesit analizi ve zaman serilerinden daha fazla etkileri ölçer, daha fazla etkileri ortaya çıkarır.

* Bu seriler, ekonomik teorilerde var olan, çok fazla veriyi bir arada daha kolay kullanma avantajına sahiptir (Kutlar & Babacan, 2012)

Ekonomi biliminde değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek son dönemlerde oldukça yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada BRICS ülke grubu ve Türkiye için değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Dımitrus-Hurlın nedensellik testi yöntemi uygulanmıştır.

3.5. AMPİRİK BULGULAR

3.5.1. Birim Kök Testi İçin Yatay Kesit Bağımlılık Testi

H_0 : Yatay kesit bağımlılık (CD) yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılık (CD) vardır.

Tablo 29 : Yatay Kesit Bağımlılık Testi

GDP PER.	stat	p-value
Breusch-Pagan LM	56.56623	0.00
PeseranScaled LM	6.493475	0.00
Bias-CorrectedScaled LM	6.386332	0.00
Peseran CD	5.521866	0.00
TRADE OP	stat	p-value
Breusch-Pagan LM	142.1287	0.00
PeseranScaled LM	22.11497	0.00
Bias-CorrectedScaled LM	22.00782	0.00
Peseran CD	8.390278	0.00
EXPORT DİV.	stat	p-value
Breusch-Pagan LM	181.1302	0.00
PeseranScaled LM	29.23563	0.00
Bias-CorrectedScaled LM	29.12849	0.00
Peseran CD	-2.65825	0.00

Ele alınan değişkenler için yatay kesit bağımlılık testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre hesaplanan her değişken için yapılan 4 yatay kesit bağımlılık testinin de p değerinin 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda H_0 hipotezi reddedilir. Yani tüm değişkenler için CD vardır. Değişkenler için birim kök sınaması yapılırken II. kuşak birim kök testleri kullanılmalıdır.

3.5.2. Peseran (2006) Cadf Birim Kök Testi

H_0 : Panelin geneli birim köklüdür.

H_1 : Panelin geneli durağandır.

Tüm değişkenler için birim kök testi sonuçları aşağıdaki gibi verilmiştir;

Tablo 30: PeseranCadfBrim Kök Testi

	CIPS-stat
GDP	-3.22
TRADE op.	-3.93
EXPORT div.	-3.90

Hesaplanan CIPS değerleri CIPS kritik değerleri olan%1=-3.10, %5=-2.86ve%10=-2.73 değeri ile karşılaştırılır.

GDP PER. değişkeni için hesaplanan değer $-3.22 < -2.86$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Yani GDP serisi durağandır, sonucuna ulaşılır. TRADE OPENERS değişkeni için hesaplanan değer $-3.93 < -2.86$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Yani TRADE serisi durağandır, sonucuna ulaşılır. Son olarak EXPORT değişkeni için hesaplanan değer $-3.90 < -2.86$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilir. Yani EXPORT serisi durağandır, sonucuna ulaşılır.

3.5.3. Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Ele alınan ülkeler için değişkenler arasındaki nedensellik sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 31: Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Stat	p-value
Gdp per. Cap. growth→trade op.	0.808	0.4297
Trade op.→gdp per cap growth	2.8249	0.0228
Gdp per →ex.Diversification	3.1182	0.0266
Ex.diversification→gdp per.	1.5973	0.1293
Trade op. →ex.diversification	4.700	0.0127
Ex.diversification→trade op.	2.5812	0.0558

Birim kök testleri sonucunda durağanlık bulgusu elde edilen değişkenlere nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ise ticari açıklık değişkeninden kişi başı büyüme oranına tek yönlü nedensellik ilişkisi, kişi başı büyüme oranı değişkeninden ihracatçeşitlendirmesine tek yönlü nedensellik ilişkisi ve ticari açıklık değişkeninden ihracat çeşitlendirmesi değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.Aralarında nedensellik ilişkisi saptadığımız değişkenlerden birinin artması/azalması diğerinin nedeni

olabilir. Tahmin sonuçları değerlendirildiğinde; ülkelerin ticari açıklığı artıkça, dünya ile ticaretinde iyi entegre olmuşsa kişi başı büyüme oranları da paralel olarak artacaktır bu da ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu katkılar sağlayacaktır. Dış ticaret artıkça ihracat çeşitlendirmesi de artacaktır.

SONUÇ

Ekonomi biliminde klasik iktisatçılardan günümüze her dönemde en önemli iki konu üzerinde durulmuştur. İktisatçıların her dönemde üzerine çalışmalar yaptığı dış ticaret ülkeler için ekonomik büyümenin en önemli faktörlerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Dünyada küresel ticaret arttıkça, küresel rekabet artmıştır. Artan küresel rekabet dış ticaretin önemini perçinlemiştir. Ülkeler dışa kapalı politikalar izlerken istenilen büyüme oranlarını yakalayamamıştır. Dış ticaretin dünya da liberalleşmesinden sonra, ülkeler önemli gelişme seviyelerine ulaşmışlardır. Ülkelerin hızla ekonomik büyüme süreçlerine girmesinde ihracatın önemli yeri vardır.

İhracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen gelişmekte olan birçok ülke başarıya ulaşmıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin gelirlerinde ihracat önemli bir yere sahiptir. Ülkelerin ihracat sayesinde milli gelirlerinde önemli artışlar meydana gelmiştir. İhracatın her ülke için hem milli gelir artışlarında hem de ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önemi vurgulanırken, ihracatın rakamsal olarak artışının yanı sıra portföy olarak ve Pazar olarak da değerlendirmek gerekir. Ekonomik olarak büyümek isteyen ülkeler, ihracat gelirlerinde istikrar isteyen ülkeler ihracat sepetindeki ürün çeşitliğini artırması gerekir. Ülkelerin ihracatları birkaç mal üzerine bağımlı olursa dünya ekonomisinde meydana gelen ani değişimlerde hızla büyüme yada tam tersi hızla küçülme yaşanır. İhracat çeşitlendirmesinin temel ifade ettiği, ülkelerin ihraç ettiği ürünlerin çeşidini ve ihraç ettikleri ülke sayılarını artırarak ihracat kompozisyonunun daha geniş tabana yaymaktır.

BRICS ülkeleri, dünya ihracatında ve Türkiye'nin ihracatın da çok önemli bir yere sahiptir. Dünya'nın satın alma gücü paritesi açısından en güçlü ülkeleri arasındadır. BRISC ülke grubundaki özellikle Çin son yıllarda dünya da en çok ihracat yapan ülkeler arasındadır. Ülkenin hemen hemen her sektörde, ihracat ettiği

ürünler vardır. İhracat sepeti çok geniş olduğu için ülke hızlı büyüme süreçleri yaşamıştır. BRICS ülkelerinden biri olan Rusya dünyanın en önemli petrol ihraç eden ülkelerinden biridir. Rusya'nın ihracat sepetinde genellikle hidrokarbon ürünleri yer aldığından yaşanacak olan ekonomik dalgalanmalardan çok fazla etkilenecektir. Brezilya'nın ihracat sepeti son yıllarda çeşitlendirme göstermiştir. Yapılan analizlerde Brezilya'nın büyümesi ile ihracatının artması ve ihracatının çeşitlendirmesi arasında kolerasyon saptanmıştır. Brezilya'nın çeşitlenen ihracat sepeti sayesinde ihracat gelirlerinde yaşanacak olan istikrarsızlıklar minimum seviyeye indirilmeye çalışılmıştır. BRICS ülke grubu dünya ekonomisinde hızla büyümeye devam etmektedir.

BRICS ülkenin ihracatı kullandıkları ürünler açısından genel olarak hammadde eksenli olan ülkeler, Güney Afrika, Brezilya ve Rusya'dır. Bu üç ülkenin ihracatları hammaddeye dayalı, ithalatları ise imalat sektörüne dayalıdır. Çin ve Hindistan ise ihracat temelleri imalat sektörüne dayalı, ithalatları ise hammadde sektörüne dayalıdır.

Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında yapılan dış ticarete 2000 yılından itibaren dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine açık vermiştir. Türkiye'nin ihracatı imalat sektörüne yönelik olduğu için ihracat yapısı Çin ve Hindistan arasında benzerlik gösterir. Türkiye ithalat yapısı açısından da yine Çin ve Hindistan ile benzerlik göstermektedir. Liberalleşen dış ticaret yapılarından sonra, Hindistan, BRISC ülkeleri içeresinde dış ticaret açığı veren tek ülkedir. Hindistan dış ticaretinde verdiği açık sebebiyle Türkiye ile dış ticaret yapısı bakımından benzerlik göstermektedir. Yükselen ekonomiler açısından Türkiye ve BRICS ülkeleri önemli yere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı 1990 ile 2018 yılları arasındaki dönemde ihracat çeşitlendirmesi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını test etmektir. BRICS ülke grubu ve Türkiye için uygulanan Panel Nedensellik analizi sonucunda; ticari açıklık değişkeninden kişi başı büyüme oranına tek yönlü nedensellik ilişkisi, kişi başı büyüme değişkeninden ihracat çeşitlendirmesi değişkenine tek yönlü nedensellik ilişkisi ve ticari açıklık değişkeninden ihracat çeşitlendirmesi değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tahmin sonuçları değerlendirildiğinde; ülkelerin ticari açıklığı artıkça,

dünya ile ticaretinde iyi entegre olmuşsa GDP 'leride paralel olarak artacaktır bu da ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu katkılar sağlayacaktır. Dış ticaret artıkça ihracat çeşitlendirmesi de artacaktır.

Uygulanan testlerin ve analiz sonuçlarında çalışma literatür ile karşılaştırıldığında; Taş (2011), Türkiye için yaptığı çalışmada ihracat çeşitlendirmesinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisine rastlamamıştır. Çalışmada ekonomik büyümeden ihracata doğru, ihracattan da ihracat çeşitlendirmesine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlamıştır. Michealy (1958), 44 ülke için yaptığı çalışmada ihracat sepetlerini daha fazla çeşitlendirmiş ülkelerin kişi başına düşen milli gelirlerinin diğerlerine göre daha iyi olduğunu saptamıştır. Macbean ve Nguyen (1980), yaptıkları çalışmalarında ihracat sepeti geniş olan ülkelerin ihracat sepeti dar olan ülkelere göre ihracat gelirlerindeki istikrarsızlık endeksi daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer olarak Ukpolo (1994), ihracat çeşitlendirmesinin avantaj olduğunu, Wilhems (1967), ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceğini tespit etmişlerdir. Chenaf ve Rougier (2008), MENA ülkeleri için, Lotfi ve Karim (2017), Fas için, Çeviker ve arkadaşları (2010) Türkiye ve Suriye ülkeleri için olumlu sonuçlar tespit etmişlerdir.

Dünyada dış ticarete söz sahibi olan, dış ticarete yön veren BRIC ülke grubunun ve Türkiye'nin ihracatında bilgi teknoloji ve Ar-Ge ürünlerinin daha fazla gelişmesi gerekir. Türkiye ve BRIC ülke grubu ihracat sepetlerinin yelpazesini genişlettikçe büyümelerine olumlu katkılar yapacaktır. İhracat sepetleri çeşitlenirse ülkelerin döviz gelirlerinde istikrar olacak ve ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlayacaktır. Türkiye ve BRICS ülkelerinin ihracat ürünlerinin çeşitlendirmesinin yanında, ihracat pazarlarını da çeşitlendirmesi gerekmektedir. Çeşitlenen ihracat sepetleri ve daha fazla pazarlara ihracat yapmaları yükselen ekonomileri daha da yükseltecektir.

KAYNAKÇA

- Abdulai, A. ve Jaquet, P. (2002). Exports and Economic Growth: Cointegration and Causality Evidence for Cote d'Ivoire. *African Development Review*, 14 (1): 1-17
- Akbar, M. ve Naqvi, Z. F. (2000). Export Diversification and the Structural Dynamics in the Growth Process: The Case of Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 39(4): 573-589
- Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bir Bakış. *Çalışma Dünyası*, 15-32.
- Acaravcı, A., & Kargı, G. (2015). Türkiye'de ihracatın Çeşitlendirilmesi ve Ekonomik Büyüme . *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi* , 1-16.
- Agosin, M. (1997). Export Performance In Chile: Lesson For Africa. *Working Papers*(144), 1-61.
- Agosin, M. R. (2007). EXPORT DIVERSIFICATION AND GROWTH IN EMERGING ECONOMIES . *Working paper*.
- Ağır, H., & Yıldırım, S. (2015). Türkiye ile BRICS Ekonomilerinin Makro Ekonomik Performans Karşılaştırması Betimsel Bir Analiz. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39-64.
- Akbulak, B. S. (2008). *Bric Ülkeleri İle Güney Kore Ekonomilerine Ve Sermaye Piyasalarına İlişkin Temel Göstergeler ve Kısa Değerlendirmeler*. Sermaye Piyasası Araştırma Kurulu.
- Atlı, A., & Ünay, S. (2014). Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Çin İlişkileri . *SETA Analiz*, 1-28.
- Avcı, G. M. (2018). İhracata Dayalı Büyümede Kurumların Rolü: Dinamik Panel Analiz. *Doktora Tezi*. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Awokuse, T. O. (2005). Exports Economic Growth Thancausalty In Korea Applied Ecomics Letters .
- Bakanlığı, T. K. (2019, Nisan 10). <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/hindistan/ulke-profili/dis-ticaret>.

- Bakanlığı, T. T. (2019, Mart 14). <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/brezilya/ulke-profil/dis-ticaret> adresinden alındı
- Berber, M. (2006). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya Kitapevi.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara : İmge Kitapevi.
- Bülbül, E. (2018). Türkiye İle BRICS Ülkeri Dış Ticaret Değerlendirmesi. İstanbul.
- Can, M., & Kösekaçhaoğlu, İ. (2016). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat ürün çeşitliliğine etkisi. *Akdeniz Üniversitesi İ.B.F.F.*, 122-152.
- Chenaf, D. N., & Rougier, E. (2008). FDI, Diversification and Growth: An Empirical Assessment for MENA Countries. 1-23.
- Chilala, M. (2018, Temmuz). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Zambiya Üzerine Bir Ekonometrik Analiz. Kayseri : Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı .
- Çeviker, A., & Taş, İ. (2011). Türkiye'de İhracat Çeşitlendirmesi ve Büyüme İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*.
- Çeviker, A., Mutlu, M., & Taş, İ. (2010, 11 4-5-6). Türkiye ve Suriye Arasında Dış Ticaretin Bileşimi: Ürün Çeşitliliği Üzerine Bir Analiz. *Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*. Kilis, TÜRKİYE.
- Değer, M. K. (2010). İhracatta ürün çeşitliliği ve ekonomik büyüme Türkiye deneyimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 259-287.
- DEİK. (2011, Aralık). Hindistan Ülke Bülteni.
- DEİK. (2014). *Türk Çin İş Konseyi Çin Ülke Bülteni*.
- DEİK. (2018). *Güney Afrika Ülke Bülteni*.
- Derneği, T. E. (Tarih yok). Brezilya Ülke Raporu.
- Dijkstra, T. (2001). Export Diversification In Uganda: Development In Non-Traditional Agricultural Export. African Studies Centre.
- Doraisami, A. (1996). Export Growth and Economic Growth: A Reexamination of some Time- Series Evidence of the Malaysian Experience of the . *The Journal of Developing Areas*.
- Ekanayake, E. (1999). Exports and Economic Growth In Asian Developing Countries: Cointegration and Error Correction Models . *Journal Of Economic Development* , 43-56.
- Erdoğan, S. (2006, Haziran). Türkiyenin ihracat yapısındaki değişim ve büyüme ilişkisi: Koentegrasyon ve nedensellik testi uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*(10), 30-40.
- Ertüzün, D. D. (2012, Ocak). İthal İkamesi Ve Sınırları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 36(1-4), 153-181.

- Federici, D., & Marconi, D. (2002). On Exports and Economic Growth: the Case of Italy. *The Journal Of international Trade&Economic Development*, 323-340.
- Gündal, B. (2015, Aralık). Çin Ekonomisinin Dönüşümü. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 55-82.
- Haibin, N. (2012). Brics In Global Governance , A Progressive Force. *Perspective Fes New York*.
- Hatemi-J, A., & Irandoust, M. (2000). Time-series evidence for Balassa's export-led growth hypothesis . *The Journal of International Trade & Economic Development*.
- Hepaktan, E. (2007). Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları* , 79-112.
- Herzer, D., & Nowak-Lehmann D. , F. (2004, August). Export Diversification, Externalities and Growth. *Ibero-Amerika Institut für Wirtschaftsforschung Instituto Ibero-Americano de Investigaciones Económicas*, 1-25. Goettingen , Germany.
- Hesse, H. (2008). Commission on growth and development . *working paper*, 2-35.
- http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046. (2019). TÜİK.
http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046. adresinden alındı
- <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>. (tarih yok).
- <http://www.brics.utoronto.ca/about.html>. (2016).
- <http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa>. (2016).
- <http://www.sbb.gov.tr/>. (2019).
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>. (2019). TÜİK.
- <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods.htm>. (2019, 03 29).
<https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods.htm> adresinden alındı
- <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods.htm>. (2019, Nisan 13).
- <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26810>. (2019, 07 29).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/guney-afrika-cumhuriyeti/ulke-profilu/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>. (2019, 04 23).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/genel-bilgiler>. (2019, 4 9).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profilu/ekonomik-gorunum/dis-ticaret>. (2018, Ağustos).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profilu/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>. (2019, 4 7).

- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>. (2019, 04 20).
<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret> adresinden alındı
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/cin-halk-cumhuriyeti/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>. (2019, 04 17).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/brezilya/ulke-profil>. (2019, 04 09).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/hindistan/ulke-profil/dis-ticaret>. (2019, Nisan 10).
- <https://www.diplomasi.net/brics-nedir-brics-ulkeleri/>. (2019).
<https://www.diplomasi.net/brics-nedir-brics-ulkeleri/>.
- <https://www.ndb.int/about-us/essence/history/>. (2019).
- <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa>. (2019, Mart 14).
<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa>.
- <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/brezilya/ulke-profil/dis-ticaret>. (2019, Mart 14).
- Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi*. istanbul: Beta basım.
- Kepenek, P. D. (2012). *Türkiye Ekonomisi*. istanbul : Remzi Kitapevi.
- Kibritçiöğlü, A. (1998). iktisadi büyümenin belirleyicileri ve yeni büyüme modellerinde beşeri sermayenin yeri. *ankara üniversitesi siyasal bilimler dergisi*, 207-230.
- Kutlar, P. D., & Babacan, Y. D. (2012). S. U. Giriş. içinde Ankara: ORION Kitabevi.
- Lee, J. (2010). Export Specialization And Economic Growth Around the World . *Economic Systems*, 45-63.
- Lotfi1, B., & Karim1, M. (2017, 7 21). Export Diversification and Economic Growth in Morocco: An Econometric Analysis. *Applied Economics and Finance* , 21-35.
- M.Ünsal, p. D. (2007). *İktisadi büyüme*. Ankara: imaj yayıncılık .
- Macbean, A., & Nguyen, D. (1980). Commodity Concentration and Export Earnings İnsability: A Mathematical Analysis. *The Ekonomik Journal*, 354-362.
- Michaely, M. (1958). Concentration of Exports and Imports: An İnternational Comparirison. *The Ekonomik Journal*, 722-736.
- Naude, W., & Rossouw, R. (2008). Export Diversification and Specialization İn South Africa Extent and İmptact. *Wold İnstutute For Development Economics Research* .

- Reinhardt, N. (2000). Back to Basics in Malaysia and Thailand The Role Of Resource Based Exports In Their Export-Led Growth . *World Development*, 57-77.
- Rodrigues, E. (2002). Costa Rica: Policies And Conditions For Export Diversification. *Working Paper*(154), 107-125.
- Rodrik, D. (2008). Understanding South Africa's Economic Puzzles. *Economics Of Transition*(16(4)), 769-797.
- Seyidoğlu, P. D. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulamaları*. İstanbul: Güzem yayınları.
- Sungur, O. (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma, Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi* , 243-269.
- Şahin, p. H. (2000). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Şimşek, M. (2003). ihracata dayalı büyüme hipotezinin Türkiye ekonomisi verileri ile analizi. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2).
- Taban, S. (2008). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Nobel Yayınları.
- Taban, S. (2011, Mart). Küresel Finans Kriz Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiyede Ekonomik Büyümenin Dinamikleri. *SETA Analiz*, 1-33.
- Taban, S. (2013). *iktisadi büyüme*. eşişehir, türkiye: Anadolu üniversitesi.
- Taş, İ. (2011, ağustos). Türkiyede ihracat çeşitlendirmesi ve büyüme ilişkisi. *yüksek lisans tezi*. Gaziantep, Türkiye.
- Temel, Ü. (tarih yok). Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi. *Paradigma*, 1(1).
- TÜİK. (2019, Mart 19). <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.
- Ünsal, E. M. (2016). *İktisadi Büyüme*. Ankara.
- Yardımcıoğlu, F., & Gülmez, A. (2013). Türk Cumhuriyetlerinde ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi ; panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi. *Bilgi ekonomisi ve yönetim dergisi* .